

Olav L. Johansen

**Fengselsbetjentens
yrkesidentitet
og
profesjonalitet**

”En studie av fengselsbetjentyrket sett i lys av
intern teori, ekstern teori og empiri”

Hovedoppgave i pedagogikk, våren 2007

Universitetet i Oslo

Det utdanningsvitenskapelige fakultet

Pedagogisk forskningsinstitutt

SAMMENDRAG AV HOVEDOPPGAVE I PEDAGOGIKK

TITTEL:

FENGSELSBETJENTENS YRKESIDENTITET OG
PROFESJONALITET

”En studie av fengselsbetjentyrket sett i lys av
intern teori, ekstern teori og empiri”

AV:

Olav Levin JOHANSEN

EKSAMEN:

Hovedoppgave i pedagogikk

Cand. Polit. – graden

SEMESTER:

Våren 2007

STIKKORD:

Fengselshistorie

Yrkesidentitet

Profesjonalitet

1) Problemområde/problemstilling

Denne hovedoppgavens problemstilling er: Hvordan utvikles fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet? *Rehabilitering* av innsatte er en viktig målsetting for fengselsvesenet.

Fengselsbetjentene er de som utgjør hovedredskapen i dette arbeidet. Derfor har jeg forsket på hvordan fengselsvesenet skal kunne nå sitt mål gjennom fengselsbetjentenes kvalifikasjoner og arbeidsbetingelser. *I kampen for å få til en høyskoleutdanning* anser jeg oppgaven som viktig for fengselsvesenet. Den er også viktig for å få *politiske myndigheter til å oppdage* hva som må til for at *deres egne mål* skal kunne bli oppfylt i forhold til rehabilitering.

2) Metode

Oppgaven er *teoretisk og empirisk*. Det betyr at jeg har brukt vitenskapelig teori i tillegg til fengselsintern litteratur. Jeg har brukt noe eldre teori som er drøftet i forhold til nyere teori, som igjen er drøftet i forhold til empiri. Jeg har intervjuet 10 fengselsbetjenter som arbeider ved Åna og Stavanger fengsel. Intervjuene ble foretatt ut fra en *kvalitativ spørsmålsguide*. Spørsmålene ble utarbeidet under skrivingen av teori. Intervjuene er transkribert i sin helhet fra lydopptakene. Problemstillingen er drøftet i forhold til teori og fengselsvesenets praksis. Mine erfaringer som fengselsansatt er nok synlige i oppgaven.

3) Data/kilder

Datamaterialet i fengselshistorien er hovedsakelig hentet fra Norges offentlige utredninger, NOU (1984:2), Wister (1997), Straffegjennomføringsloven, Strgjfl. (2001:21), Bødal (1997), Larsen m.fl. (2001), Mathiesen (1978) samt Dagbladet. I denne historiske delen har jeg brukt mest fengselsintern teori i tillegg til litt ekstern teori. Innlegget i Dagbladet var viktig fordi en *fengselsdirektør*, kanskje for første gang, gikk ut offentlig og kritiserte politisk ledelse for *feilprioriteringer i fengselsvesenet*. Disse feilprioriteringene har betydning for det denne oppgaven handler om. Den øvrige litteraturen setter fokus på den historiske utviklingen som har skjedd i fengselsvesenet fra 1200- tallet og frem til i dag.

Teoridelen starter med faglitteratur om yrker og arbeid. Der bruker jeg Strgjfl. (2001:21), Giddens (1998), Eriksson (2006) og Karlsen (1999). Denne delen er å betrakte som en innledning til avsnittene om yrkesidentitet og profesjonalitet. Teoriene fokuserer på definisjonen og betydningen av yrker vs arbeid. Når det gjelder teorier om identitet og yrkesidentitet, har jeg brukt Mead (1934) og Hoëm (1978) som grunnlagsmateriale for drøftingene. De fokuserer på *identitetsutvikling og sosialisering*. I drøftingene har jeg blant annet brukt Repstad (1998), Haugen (2000), Stortingsproposisjon nr. 1 (2004 – 05), Mollenhauer (1996), Stortingsmeld nr 27 (1997 – 98), Strgjfl. (2001:21), Karlsen (2001) og Fafo (2006). Disse teoriene fokuserer på *identitetsproblemer og forslag til løsninger*.

Det mest omfattende avsnittet omhandler forskjellige teorier om profesjonalitet. Her bruker jeg derfor mange ulike teoretikere. Eckhoff (1967) og Torgersen (1972, 1994) med sin *vitenskapsbaserte* bakgrunn for profesjonalitet og profesjonalisering danner grunnlaget i drøftingene. Det foreligger noe fengselsfaglig litteratur om høyskoleutdanning som er drøftet i forhold til vitenskapsbasert litteratur. Skau (2002) sin teori om *samlet profesjonell kompetanse* har ikke de samme kravene til vitenskap som Torgersen og Eckhoff. Derfor har jeg drøftet disse forskjellene nøye. Fløystad (1996) bruker begrepet *livslang læring* som profesjonell kompetanseheving. Han sammenfaller dermed med Skau sin teori om *personlige kompetanse* og Torgersens begrep om *romslighet*. Ut fra Eckhoffs teori blir *de innsatte* viktige i utviklingen av fengselsbetjentenes profesjonalitet. Yrkesetikk ut fra et humanistisk menneskesyn er sentralt i fengselsvesenet. Innenfor dette emnet har jeg brukt Larsen (2001), Henriksen og Vetlesen (2001), Hammerlin og Larsen (1997) og Alnes (2006).

Slik jeg ser det, er hovedgrunnen for at fengselsbetjentyrket skal bli en *profesjon* følgende: *Fengselsvesenet med sine fengselsbetjenter må få en slik kompetanse at det er muligheter for å rehabilitere de innsatte*. Derfor har jeg brukt Vygotskys teori, referert fra Bråten (1998) om *sosiokulturelle prosesser* for å synliggjøre de tilretteleggelser som må til i rehabiliteringsarbeidet. Det siste avsnittet handler om *kontaktbetjentarbeidet* hvor jeg har brukt Meek Hansen m.fl.(1999). Hans teori om kontaktbetjentarbeidet har jeg drøftet i forholdt til blant andre Torgersen og Eckhoff.

4) Resultater/hovedkonklusjoner

Historisk sett har ikke fengselsbetjentene vært opptatt av rehabilitering av innsatte. Denne holdningen har endret seg betraktelig de siste årene. Likevel kan *ikke fengselsbetjentene og kontaktbetjentene* regnes som profesjonelle yrkesutøvere sett i lys av vitenskapelige begrunnelser. Deler av jobben kan ut fra den dagligdagse betegnelsen på profesjonelt arbeid kanskje betraktes som profesjonelt, eksempelvis kontaktbetjentarbeidet. *Fengselsbetjentene må engasjere seg i utdanningsspørsmålet og kreve høyere utdanning og muligheter til å forske innen sitt eget fagfelt. Kriminalomsorgen må få på plass en høyskole for fengselsbetjentene.*

Dersom kriminalomsorgens målsetting om rehabilitering skal være mulig, må fengselsvesenet legge forholdene til rette slik at fengselsbetjentene får profesjonelle arbeidsbetingelser og at deres kompetanse blir utnyttet. En begynnelse mot en hel profesjonalisering er mulighetene til å bli en semiprofesjon eller halvprofesjon. Jeg konkluderer med at disse ”light-” versjonene *ikke vil føre til muligheter for rehabilitering* fordi arbeidsbetingelsene ikke blir gode nok. Men det kan være en begynnelse.

Etter mine vurderinger må de *lukkede fengslene legges om*. Soningen må organiseres slik at fengselsbetjentene/kontaktbetjenten har en *reell mulighet til å påvirke de innsatte positivt til et kriminalitetsfritt liv*. Derfor må *store enheter med innsatte unngås* slik at fengslene ikke blir ”forbryterskoler”. *Politikernes bekjempelse av soningskøen er ødeleggende for innholdet i soningen.*

Den mest *positive oppdagelsen var informantenes moralske og etiske holdninger til det å være en hjelper for innsatte*. Videre hadde de positive tanker om at deres personlige kompetanse var viktig i rehabiliteringsarbeidet.

Jeg ser klare fordeler med å forske på eget yrke. Jeg har hatt god tilgang på fengselsfaglig litteratur og de oppdateringene som foreligger. Mitt forhold til fengselsvesenet har gjort at jeg er interessert i hvordan fengselsbetjentrollen kan utvikles. Jeg har hatt muligheter til å være *deltakende observatør* gjennom mange år. Disse observasjonene og min interesse for teori og egenutdanning/egenutvikling har ført til gjennomføringen av denne oppgaven.

INNHALDSFORTEGNELSE

Sammendrag

1.00.00 INNLEDNING	Side 1
1.10.00 Mitt forhold til fengselsvesenet	3
1.20.00 Hvorfor denne oppgaven?	7
1.30.00 Problemstilling	8
1.40.00 Avgrensning	10
1.50.00 Empiri	11
 2.00.00 KRIMINALOMSORGEN I ET HISTORISK PERSPEKTIV	 12
2.10.00 Hva var fengselsvesenet?	12
2.10.10 Dødsstraff og blodhevn	13
2.10.20 Opprettelsen av fengselsstyret	15
2.10.30 Opstad tvangsarbeidshus	16
2.20.00 Hva er kriminalomsorgen?	17
2.20.10 Fengselsbetjentrollen og utdanning	18
2.20.20 Rekruttering og selvrealisering	19
2.20.30 Kriminalomsorgens målsettinger og oppgaver	21
2.30.00 Samspill mellom de innsatte og fengselsbetjentene	23
2.30.10 Samspill for ca 30 år siden	24
2.30.20 Valg av fengselsyrket i 1979	25
2.40.00 Samspill i nyere tid	28
2.40.10 Verdimodell i et kommunikasjonsperspektiv	28
2.40.20 Grunnleggende verdier	31
2.40.30 Oppfatning av kriminalomsorgens målsetting	33

3.00.00 TEORIER	35
3.10.00 Teorier om yrker og arbeid	35
3.10.10 Fengselsbetjentyrket	36
3.10.20 Antony Giddens om yrker	37
3.10.30 Ylva Ulfsdotter Eriksson om yrker, status & genus	38
3.10.31 Yrkesutøvelse	38
3.10.32 Yrkesstatus	40
3.10.40 Jan Erik Karlsen om arbeid	41
3.20.00 Fra teori om identitet til yrkesidentitet	42
3.20.10 George Herbert Mead om selvet	42
3.20.11 Symbolsk interaksjonisme	42
3.20.12 Den signifikante og generaliserte andre	45
3.20.20 Anton Hoëm om sosialisering	46
3.20.21 Fagutvikling	47
3.20.22 Sosialisering og identitetsutvikling	49
3.20.30 Fengselsbetjentrollen	51
3.20.31 Balansert rollefordeling	52
3.20.32 Formålsrasjonalitet	54
3.30.00 Forskjellige teorier om profesjonalitet	55
3.30.10 Ulf Torgersen om profesjonssosiologi, profesjoner og offentlig sektor	56
3.30.11 Utdanning for fengselsbetjentene	58
3.30.12 Praktiske utfordringer mot en profesjonalisering	61
3.30.13 Moderne profesjonalisering	62
3.30.20 Torstein Eckhoff om vitenskaper, profesjoner og klienter	64
3.30.21 Innsattes betydning for profesjonaliseringen	65
3.30.30 Greta Marie Skau om samlet profesjonell kompetanse	66
3.30.31 Teoretisk kunnskap	67
3.30.32 Yrkesspesifikke ferdigheter	68

3.30.33 Personlig kompetanse	70
3.30.34 Modenhet og menneskesyn	72
3.30.40 Fengselsvesenets yrkesetikk som profesjonsutfordring	74
3.30.41 Det humanistiske menneskesynet i yrkesetikken	76
3.30.50 Fengselsvesenets muligheter for rehabilitering	77
3.30.51 Miljøpåvirkning	79
3.30.60 Kontaktbetjentarbeid som profesjon, eller?	81
3.30.61 Samtale om kriminalitet	82
 4.00.00 METODE	 84
 4.10.00 Validitet	 84
4.10.10 Validitet i kvalitativ metode vs kvantitativ metode	86
4.20.00 Reliabilitet	87
4.30.00 Praktiske hensyn.	89
 5.00.00 SAMMENFATNING	 90
 5.10.00 Innledning	 91
5.20.00 Kriminalomsorgen i et historisk perspektiv	91
5.30.00 Teorier	92
5.40.00 Metode	96
 6.00.00 LITTERATUR	 97

1.00.00 INNLEDNING

Innledningen skisserer kort hva oppgaven handler om. Innledningsvis beskriver jeg *mitt forhold til fengselsvesenet* gjennom 34 år. Videre beskriver jeg *hvorfor jeg har valgt å skrive akkurat denne oppgaven* med temaet ”Fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet”.

Denne informasjonen i begynnelsen av oppgaven mener jeg er viktig både for min egen del og for andre som skal lese eller bruke arbeidet. Min utfordring er ikke å bli for personlig og privat men være oppmerksom på at jeg som *forsker* innen eget felt må tilstrebe og være så saklig og objektiv som mulig.

Problemstillingen ”Hvordan utvikles fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet?” er et resultat av mye tenking. Den er også et resultat av mitt forhold til fengselsvesenet. Samtidig er det et resultat av at jeg gjennom mange års studier har fått innsikt i teorier, som for meg, forklarer mye av mitt praksisfelt. Denne koblingen mellom teori og praksis har skapt en stor interesse til å fordype meg i de utfordringene fengselsvesenet står overfor i fremtiden.

Empiri handler om de 10 intervjuene jeg har gjort med fengselsbetjenter fra Åna og Stavanger fengsel. Intervjuene tar utgangspunkt i problemstillingen og det teoretiske fundamentet som har dannet seg i løpet av oppgaveskrivingen. Intervjuene er gjenstand for drøftinger i forhold til intern og ekstern teori gjennom hele oppgaven.

For at oppgaven skal ha en sammenheng med utvikling i tid, har jeg skrevet et kapittel om *kriminalomsorgen i et historisk perspektiv*. Kriminalomsorgen er inndelt i ”kriminalomsorg i frihet” og ”kriminalomsorg i anstalt”. Friomsorgen jobber hovedsaklig med innsatte etter løslatelse, selv om de noen ganger starter sitt arbeid før løslatelse. Begrepet anstalt er synonymt med fengsel/fengselsvesen. Den første delen omhandler i korte trekk hva *fengselsvesenet* var i eldre tid. Andre del handler om hva *kriminalomsorgen* er i *nyere* tid. Jeg har ikke gått inn på kriminalomsorg i frihet. Det betyr at jeg kun skriver om fengselsvesenet. Fengselsbetjenten jobber tett med de innsatte. Derfor har jeg et eget punkt om *samspeillet mellom innsatte og fengselsbetjentene*. Begrepet *innsatt/fange* dekker både *domfelte* og *varetekt*. Det betyr at når jeg bruker begrepet innsatt eller fange gjelder det begge gruppene. Avsnittet handler om hvordan kriminalomsorgen har utviklet seg de siste 30 årene, og hvordan den fremstår i dag.

I kapitlet om *teorier* starter jeg med å beskrive og drøfte *fengselsbetjentyrket*. Det blir beskrevet ut fra straffegjennomføringsloven med forskrifter. Videre drøfter jeg teorier om *yrke* og *arbeid*. Denne delen er ikke direkte knyttet til problemstillingen. Derfor har jeg ikke brukt mange teoretikere og heller ikke gått i dybden på dem.

Fordi oppgaven handler om fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet, får teorier om *identitet*, *yrkesidentitet* og *profesjonalitet* stor plass. Avsnittet om profesjonalitet får desidert størst plass. Jeg tror det er der de største utfordringene for fengselsvesenet ligger i fremtiden. Jeg bruker både ”eldre”, klassiske teorier og teorier av nyere dato. Dermed kan jeg sette fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet i et større perspektiv. Jeg vil drøfte problemstillingen underveis i teoridelen og koble all teori opp mot denne. For å drøfte og beskrive utviklingen av fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet bruker jeg intervju av 10 fengselsbetjenter. Jeg bruker også interne lover, forskrifter, regler og praksis, presseoppslag, samt litteratur som er rettet spesielt mot fengselsvesenet, inn i ekstern teori.

Kapitlet *metode* handler om *validitet*, *reliabilitet* og *praktiske hensyn*. For å finne den beste metoden i forhold til min problemstilling, har jeg under avsnittet om validitet valgt å drøfte forskjellene mellom *kvantitativ* og *kvalitativ* metode. Jeg har valgt en *kvalitativ* og *teoretisk* vinkling med intervju som data og fordypning i forskjellige teorier. Når det gjelder reliabilitet, eller *måleinstrumentets kvalitet*, har jeg brukt litteratur om forskning. Jeg har drøftet de intervjuene jeg har utført, i forhold til teorivalg og den kvalitative metoden. Videre har jeg beskrevet de *praktiske hensyn* jeg har gjort under studiet.

Til slutt har jeg i eget kapittel *sammenfattet* hovedtrekkene i oppgaven. I sammenfatningen har jeg kort drøftet og beskrevet de forskjellige teoriene og teoretikerne i forhold til hverandre. Jeg har også en *kort sammenfatning* helt i begynnelsen av oppgaven slik at leserne kan få et kortfattet bilde av oppgaven.

Når jeg enkelte plasser bruker ”hermetegn” ved begrepet ”profesjonalitet” er det fordi fengselsbetjentyrket ikke er regnet som en profesjon ut fra vitenskapsbasert teori. Forklaringer på forkortelser blir gjort ved første gangs bruk i teksten.

1.10.00 Mitt forhold til fengselsvesenet

Jeg begynte som aspirant i fengselsvesenet i mars 1973 som 22 åring. Før det jobbet jeg som butikkselger og sjåfør i en butikkjede i Bodø, til sammen 6 år, avbrutt av militærtjeneste. Det var rent tilfeldig at jeg ble oppmerksom på utlysningen til aspirantopplæring i fengselsvesenet i en Bodøavis. Da jeg ble tatt opp som aspirant hadde jeg ikke et bevisst forhold til det å skulle jobbe med kriminelle. Grunnen for søknaden til fengselsvesenet var at jeg var lei den jobben jeg hadde.

I denne beskrivelsen av "Mitt forhold til fengselsvesenet" vil jeg prøve å unngå å komme inn på for mange detaljer i min fengselshistorie. Det jeg ser som nyttig er å beskrive kort de viktigste hendelsene som har ført meg frem til denne hovedoppgaven. Jeg vil også drøfte/reflektere over de forskjellige fasene av min opplevelse og utvikling i fengselsvesenet.

Etter å ha fullført fengselsskolen med seks måneders teori og praksisopplæring på de største Osloanstaltene, fikk jeg stilling på Oslo kretsfengsel avdeling A i Møllergata 19. På fengselsskolen hadde vi fagene psykologi, psykiatri og miljøarbeid. Mesteparten av fagene var likevel rettet mot straff, som strafferett, fengselsrett, rapportlære og strafferegistrering. Det jeg kan huske var at fengselsskolen formidlet et positivt menneskesyn ved at fangene *trengte hjelp* til å kunne bekjempe sitt kriminelle handlingsmønster. Likevel var straffetanken veldig sterk. Da jeg kom ut i tjeneste, oppdaget jeg at holdningene ikke var de samme som fengselsskolen formidlet. Jeg fikk raskt forklart av de eldre fengselsbetjentene at en *fengselsbetjent som ble likt av fangene var en dårlig fengselsbetjent*. Det var positivt å være streng, sterk og tøff. Det forunderlige var at noen av de samme som formidlet denne holdningen hadde et *godt forhold* til fangene og nærmest var foresatte for dem. Dermed var det ikke lett for en nyutdannet fengselsbetjent å bli klok på hva som var den egentlige holdningen.

Jeg gjennomførte videregående kurs ved fengselsskolen. Den inneholdt stort sett de samme fagene som grunnkurset. Det gjorde at jeg fikk utvidet kunnskap om fangebehandling og straff. Likevel var jeg ikke på den tiden særlig opptatt av skole og den teorien som lå til grunn for god fangebehandling og rettssikkerhet.

I 1977 fikk jeg stilling som fengselsbetjent i Ålesund kretsfengsel. Det var et lite fengsel med plass til 16 innsatte. På den tiden var det vanskelig å få stilling i småanstaltene. Derfor var jeg heldig som fikk stilling etter kun fire år i fengselsvesenet. Den store forskjellen på Oslo kretsfengsel og Ålesund kretsfengsel var at en i Ålesund kom nærmere de innsatte. Det var de samme betjentene som tok i mot fangene ved innsettelse, og som fulgte dem gjennom hele soningsforløpet mot løslatelse. Det vil si at betjentene hadde en stor grad av både *hjelperrolle* og *vokterrolle*. Sikkerhetsmessig var Ålesund kretsfengsel dårlig bemannet med en fengselsbetjent på nattevakt og to på dagvakt. Det betydde at jeg måtte utvikle mine kommunikative egenskaper slik at jeg kunne oppnå en god dialog med fangene. Denne balansegangen mellom å være restriktiv/grensesettende og samtidig ha et godt forhold, med god kommunikasjon med de innsatte, var og er, en utfordring som har gitt meg mye gjennom årene i fengselsvesenet. Det å jobbe et langt liv med andres problemer av til dels vanskelig karakter, har blant annet *utfordret mitt menneskesyn, min selvinnsettelse og ikke minst min psykiske styrke*. Noe av det spesielle har vært at en stor del av fangene var det vi kaller *gjengangere*. De kom stadig tilbake etter å ha begått ny kriminalitet. Jeg ble derfor godt kjent med noen av dem. Dette gjorde at jeg visste hva hver enkelt slet med og hadde behov for når han kom tilbake til fengselet.

Etter det omtalte "Ila drapet" i 1989, da en kvinnelig fengselsbetjent på Ila landsfengsel og sikringsanstalt ble drept, fikk fengselsvesenet 200 nye stillinger. Samtidig ble alenevaksordningen avviklet. Dette medførte at Ålesund kretsfengsel fikk to fengselsbetjenter på nattevakt. Dersom fangene var rolige, noe som var vanlig, var nattevaktene, gjennom samtaler med mine kollegaer en ypperlig arena for *identitetsutvikling og "profesjonsutvikling"*. Personlig hadde jeg dype og seriøse samtaler med mine kollegaer om fangebehandling og hvordan fengselsyrket påvirket oss som fengselsbetjenter.

I 1985 ble jeg valgt som fagforeningsleder i Ålesund fengselstjenestemannslag. Det var nok denne hendelsen som virkelig staket ut min fremtid i fengselsvesenet. Jeg hadde ikke noe spesielt godt forhold til bøker og skolegang, men jeg ble fort klar over at skulle jeg kunne gjøre en god jobb som fagforeningsleder måtte jeg skolere meg. Jeg søkte umiddelbart på fagforeningskurs i Statstjenestemannskartellet, nå LO- Stat. Dette ga en "enorm" inspirasjon til videre læring. Jeg begynte å undervise på fagforeningskurs, noe som ga ytterligere læring og inspirasjon. Jeg var liksom kommet inn i en *læringsspiral*.

Det er ett spesielt kurs som virkelig satte fart i min interesse for videreutvikling. I 1990 kom jeg inn på grunnkurs i pedagogikk som AOF (arbeidernes opplysningsforbund) arrangerte. Kurset gikk over fire uker fordelt på ett år. Det inneholdt blant annet *pedagogisk psykologi, pedagogisk sosiologi, didaktikk og undervisningslære*. Deltakerne ble delt inn i grupper og måtte jobbe intenst med pedagogiske teorier om læring og utvikling. Disse teoriene, og opplevelsen av pedagogikk, gjorde så sterkt inntrykk på meg at jeg bestemte meg for å studere pedagogikk ved siden av jobben som fengselsbetjent. I og med at jeg ikke hadde artium måtte jeg begynne med å skaffe meg studiekompetanse. I 1993 avla jeg eksamen i norsk. Videre fulgte de andre fagene inntil jeg var ferdig våren 1997.

Ønsket om videre utdanning hadde også gitt ytterligere motivasjon til å avansere i fengselsyrket. Etter en kort vikariering som fengselsførstebetjent i Ålesund kretsfengsel fikk jeg i 1996 stilling som fengselsførstebetjent/etasjeleder i Åna kretsfengsel. Det er et stort fengsel med plass til 195 innsatte. Det var en stor utfordring å skulle være leder for fengselsbetjenter i en så stor anstalt. Ikke minst fordi jeg var ukjent med rutiner og *de indre kreftene* som rådet i miljøet. Jeg opplevde etter hvert å bli inkludert på en god måte. Blant annet ble jeg valgt som fengselets representant til visitorutvalget like etter at jeg var ansatt. Det gav meg muligheter til å jobbe med opplegg for besøk til innsatte av Røde Kors sine visitorer. Jeg var også med å godkjenne og lære opp visitorene. I 2000 ble kontaktbetjentordningen innført i alle fengslene. I den sammenheng ble jeg utnevnt sammen med en annen fengselsførstebetjent til å undervise fengselsbetjentene i *kontaktbetjentarbeidet og den endrede fengselsbetjentrollen*.

Fengselsvesenet har et ønske om at allmennheten skal ha så god kjennskap til fengselsvesenet som mulig. Åna fengsel er derfor åpent for besøkende fra blant annet skoleklasser. De skal gis muligheter til å se fengselet og høre hva som skjer der. Sammen med en annen fengselsansatt fikk jeg oppgaven med å vise skoleklassene rundt og fortelle om Åna. Det førte til at jeg måtte sette meg ekstra godt inn i Åna sin historie og de interne reglene.

I 2002 fikk Åna tildelt en aspirantklasse på 20 fengselsaspiranter fordi en vil styrke bemanningen for blant annet å redusere antall vikarer. På grunn av min utdanning i pedagogikk fikk jeg en av tre stillinger for å undervise og veilede fengselsaspirantene gjennom de to aspirantårene.

På dette tidspunktet holdt jeg på med utdanning i veiledning ved diakonhjemmets høyskole og KRUS (kriminalomsorgens utdanningssenter), som ga 10 vekttall. I forbindelse med utdanningen veiledet jeg en gruppe på fem fengselsansatte. Veiledningen gikk over ett og et halvt år, fordelt på 45 timer. Denne utdanningen var den første og det eneste høyskolekurset som KRUS har gjennomført. De ca 30 deltakerne ble forespeilt å bli brukt som veiledere for kriminalomsorgens ansatte. Opplysninger som ble gitt av kursdeltakerne på erfaringsseminarene etter utdanningen, viser at noen enheter brukte de utdannede veilederne, andre ikke. I mitt tilfelle har jeg kun hatt sporadiske veilederoppdrag i fengselsvesenet. Vinteren 2007 skulle jeg ha veilede en gruppe fengselsbetjenter som jobber med forholdet mellom *fedre i fengsel og deres barn*. Denne veiledningen gikk ut på grunn av omorganisering. Veilederutdannelsen har ført til at jeg har veiledet studenter ved Den Sosialpedagogiske høyskolen i Sandnes, samt arbeidstakere ved et mottak for asylsøkere. Ut fra mitt ståsted ser jeg et *klart behov for veiledning* i et større omfang for kontaktbetjenter.

Mitt første universitetsstudie var sosialpedagogikk som jeg gjennomførte i 1997 ved Universitetet i Oslo/Den Sosialpedagogiske høyskolen i Sandnes. Dette studiet gikk over to år med 10 vekttall i året. Studiet la spesielt vekt på kommunikasjon og samarbeid i grupper. Det hadde fokus på mellommenneskelighet og menneskesyn og ga meg mye, spesielt i forhold til arbeidet mitt som etasjeleder. Sammen med en annen etasjeleder har jeg personalansvar for 24 fengselsbetjenter, samt ansvar for opp til 60 innsatte.

Videre har jeg gjennomført grunnfag i psykologi og sosiologi, samt mellomfag i pedagogikk før jeg startet på hovedfag i pedagogikk. Det betyr at jeg nå har muligheter til å se og utføre min lederstil i forhold til både sosialpedagogisk, pedagogisk, sosiologisk og psykologisk teori. Derfor prøver jeg å utføre lederskap ut fra *min overbevisning og mitt menneskesyn*.

Jeg ser at det å *skrive hovedoppgave* fører til en ytterligere bevissthet i forhold til yrket mitt. Jeg må nå fordype meg både i fengselsfaglig litteratur og ekstern/generell litteratur. I tillegg får jeg gjennom intervju av fengselsbetjenter empirisk bakgrunn til oppgavens problemstilling og min yrkesutførelse.

1.20.00 Hvorfor denne oppgaven?

Det finnes mange grunner for at jeg har valgt å skrive en oppgave om fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet. Ønsket har vokst frem gjennom de årene jeg har studert pedagogikk, sosialpedagogikk, psykologi, sosiologi og veiledning.

Fengselsvesenet er en viktig institusjon i det norske samfunn. Det skal blant annet *bekjempe kriminalitet* slik at borgerne opplever å leve i et trygt og godt samfunn. Ut fra et slikt perspektiv ser jeg det som viktig at fengselsbetjentene innehar en *høy faglig og etisk kompetanse*. Denne kompetansen må ligge på et nivå som gjør det mulig å veilede de innsatte til et lovlydig liv etter soningen.

Dermed er hovedgrunnen for å velge denne oppgaven at jeg vil *fordype meg i hvordan fengselsbetjentene greier å nå et slikt mål gjennom sitt arbeid*. Jeg har valgt begrepet yrkesidentitet fordi jeg tror og mener at identitet er det som forteller hvem en person er fra innerst til ytterst. Det betyr at fengselsbetjentens yrkesidentitet tar utgangspunkt i hvem fengselsbetjenten er som person med mange forskjellige identiteter. Videre skal fengselsbetjentene utføre det som er besluttet av påtalemyndighetene. Det vil si å sørge for at de innsatte blir holdt innesperret og atskilt fra det øvrige samfunnet, samtidig som betjentene skal jobbe med rehabilitering slik at fangene er bedre i stand til å møte samfunnet etter løslatelse. Spenningen for meg med en slik problemstilling er om *disse rollene* kan forenes, og om det er mulig med *rehabilitering* innenfor dagens fengselsvesen.

Jeg har en anelse om at det er *lite forsket* på hvordan fengselsbetjentene bruker sin yrkesidentitet og profesjonalitet til å påvirke og veilede de innsatte. Hvis denne antakelsen er riktig anser jeg denne oppgaven som nyttig for fengselsvesenet. Jeg regner med å få noen bekreftelser og avkreftelser når jeg fordyper meg i dette feltet. Jeg tror og mener at kriminologene har forsket mye på selve kriminaliteten og hvordan fengselsoppholdet påvirker fangene. Det som blir spennende i denne oppgaven er å finne ut hvilken betydning de innsatte har på fengselsbetjenten og hans arbeid. Jeg regner ikke med å finne alle svarene, men å kunne sette fokus på om fengselsbetjenten er en *viktig brikke, eller ikke i fangenes endringsprosess*.

En annen side er i *hvilken grad* fengselsbetjentenes yrkesidentitet og ”profesjonalitet” blir påvirket av de innsatte og det øvrige systemet? Gjennom mine 34 år i fengselsvesenet har jeg sett mange innsatte som har kommet tilbake etter kort tid ute i det fri. Samtidig finnes det tilfeller der jeg ikke har sett igjen de innsatte. Jeg har mange tanker om hva dette har gjort med meg og min identitet, samt ”profesjonalitet”. Det blir derfor spennende og lete etter teori som kan gi svar på mine spørsmål. Videre ser jeg frem til å intervju andre fengselsbetjenter angående deres tanker om hva eventuelle tilbakefall gjør med deres yrkesidentitet og ”profesjonalitet”. Jeg har også tanker om at det blant fengselsbetjenter er en del *ferdigheter* som ikke blir verdsatt av systemet. Hva gjør så dette med yrkesidentiteten og ”profesjonaliteten”?

Videre blir det spennende å fordype meg i hvordan selve fengselssystemet med lover, forskrifter, instruksjer, utdanning, ledelse og kollegiale forhold utvikler fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet. Jeg har en antagelse om at fengselsbetjentene har et begrenset eierforhold til utarbeidelsen og forarbeidet til disse, bortsett fra at organisasjonene gjennom de tillitsvalgte har medbestemmelse.

Som en avslutning nevner jeg at det er *mange års ubesvarte spørsmål* og til *dels frustrasjoner* som danner grunnlag for denne oppgaven. Samtidig har jeg opplevd fengselsvesenet som en god og spennende arbeidsplass med mange gode kollegaer. Jeg bruker å si at ”i den grad jeg kan noe, må det være fengsel”. Derfor ser jeg det som en glede å være kommet så langt i utdannelsen at jeg kan fordype meg teoretisk gjennom litteratur og praksis og gjennom intervjuer om fengselsbetjentyrket. Utfordringen er at kriminalomsorgen med kriminalomsorg i anstalt (fengsel) og kriminalomsorg i frihet skal ha bruk for det jeg kommer frem til i oppgaven. En vesentlig motivasjon er at jeg ikke har funnet mye forskning med denne innfalsvinkelen. Jeg har heller ikke funnet noen med *over 30 års yrkeserfaring* som fengselsbetjent/fengselsførstebetjent som har forsket på ”fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet”.

1.30.00 Problemstilling

I forberedelsen til oppgaveskrivingen hadde jeg flere alternative problemstillinger. Siden jeg har en mellomlederstilling i fengselsvesenet er jeg opptatt av hva *god ledelse* er. Dette temaet

valgte jeg vekk fordi jeg mente at det ble litt for snevert, og fordi det har vært skrevet og forsket mye på ledelse tidligere. Jeg er opptatt av *kommunikasjon* mellom mennesker og var inne på tanken om å skrive om temaet kommunikasjon. Også dette temaet ble forkastet av samme årsak.

Jeg brukte en del tid på å gruble over hva jeg ville skrive om, som virkelig kunne fenge min interesse. Jeg er opptatt av pedagogikk og læring, både den psykologiske og sosiologiske dimensjonen. Det vil si at jeg er opptatt av den følelsesmessige siden av pedagogisk psykologi, blant annet *selvbilde* og *motivasjon*. Jeg er også opptatt av *kognitiv psykologi* og hva som skal til for å fremme *god tenkning*, *refleksjon* og *hukommelse*.

Når det gjelder temaer innenfor sosiologien mener jeg at samspill og god kommunikasjon er både spennende og en nødvendighet for god læring. I den forbindelse var jeg inne på å skrive om *fengselsbetjentens utdanning*. Jeg valgte heller ikke dette temaet på bakgrunn av min vurdering om at fengselsbetjentutdanningen er et for lite felt i kriminalomsorgen.

Gjennom de årene jeg har studert har jeg vært opptatt av og nysgjerrig på hvem hvert enkelt menneske er. Jeg er nysgjerrig på *personligheten* og hvordan hvert enkelt menneske blir den hun og han er. Min nysgjerrighet har nok ført til at jeg ofte har søkt i litteratur som viser hvordan hver enkelt blir ”det spesielle individet”. I denne søken etter ny kunnskap har jeg blitt mer og mer klar over at det grunnleggende i mennesket og menneskets utvikling er *selvet/identiteten*. Identiteten/selvet er liksom det *innerste værende*. Den videre tenkningen mot en problemstilling hvor jeg skulle kunne fordype meg i identitet, måtte være å koble fengselsbetjentens identitet til fengselsbetjentyrket. Dermed sto jeg tilbake med begrepet *yrkesidentitet*.

Siden jeg begynte i fengselsvesenet i 1973, har jeg opplevd store forandringer i arbeidsoppgavene. Jeg var i en periode på to år lærer/veileder ved fengselsskolen på Åna. Da fikk jeg god kjennskap til fagene, litteraturen og de krav som ble stilt til aspirantene. Det jeg oppdaget var stor forskjell fra 1973 da jeg selv gikk fengselsskolen. Jeg skal ikke gå inn på forskjellene her. Poenget er at det i dag stilles andre krav til den ”profesjonelle” utførelsen. Det formelle kontaktbetjentarbeidet med skriftlige uttalelser, innhenting av opplysninger utenfor fengselet og formelle samtaler med innsatte setter større krav til yrkesutførelse enn tidligere.

Denne endringen har jeg fulgt med interesse, spesielt de siste årene. Studiene har ført til at jeg i større grad enn tidligere har *koblet teoretisk tenkning til yrket mitt*. Fordi jobben består i å håndtere et nært forhold til innsatte, samt å skulle forholde seg til et hierarkisk leder system, hvor det meste blir bestemt politisk, settes det store krav til yrkesutførelsen.

Dermed var det andre begrepet, *profesjonalitet* på plass. Begrepet falt helt naturlig inn ved at jeg ønsket å skrive om fengselsbetjentyrket. Jeg var bevisst på at jeg ville ha en problemstilling som inneholdt spørsmål slik at jeg i størst mulig grad kunne finne svarene. Den første problemstillingen var: *Hvordan påvirkes fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet?* Tanken var å finne ut hvordan fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet ble påvirket av politiske vedtak, ledelse, kollegaer og ikke minst de innsatte. Etter hvert ble jeg klar over at denne problemstillingen manglet utviklingen som har vært i fengselsbetjentyrket samt de nye utfordringene. Derfor ble begrepet *påvirkning* byttet ut med *utvikling*. Tanken bak denne forandringen var at for å finne ut hvordan dagens nivå er, må yrkesidentiteten og profesjonaliteten ses i et historisk utviklingsperspektiv.

Dermed ble problemstillingen som følger:

Hvordan utvikles fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet?

1.40.00 Avgrensning

Problemstillingen er i seg selv stor og vid. Samtidig er den begrenset til en yrkesgruppe innen kriminalomsorgen. Noe av avgrensningen ligger i det utvalget jeg har gjort i intervjuene og i teorivalg. Jeg har vært nøye med å finne de teoriene jeg konkret kan koble til problemstillingen. Jeg har også et relativt lite utvalg informanter, der 10 fengselsbetjenter er fordelt på Åna og Stavanger fengsel. Jeg har valgt å ikke gjøre en stor *kvantitativ* spørreundersøkelse, men heller bruke tidligere spørreundersøkelser vedrørende fengselsbetjenter. Min vurdering av avgrensningen i en hovedfagsoppgave er at problemstillingen ikke må være for snever. Hovedfagsoppgaven er et forskningsprosjekt som skal være allmenngyldig. Det betyr at mange sider av eksempelvis fengselsbetjentyrket må være drøftet og belyst.

For å få et ytterligere bilde på avgrensningen, vil jeg nevne noen av yrkesgruppene innen fengselsvesenet som ikke er med i oppgaven. Fengselsførstebetjent, fengselsinspektør, direktør, sosialkonsulent, verksbetjent, verksmester, driftssjef og merkantilt personale.

1.50.00 Empiri

I september 2006 gjennomførte jeg datainnsamlingen ved Åna og Stavanger fengsel. Jeg intervjuet to kvinnelige og tre mannlige fengselsbetjenter ved Åna fengsel, og tre kvinnelige og to mannlige fengselsbetjenter ved Stavanger fengsel. Underveis i oppgaveskrivingen har det dukket opp mange spørsmål som jeg ville ha svar på av fengselsbetjentene. Med utgangspunkt i disse spørsmålsstillingene har jeg utarbeidet 24 spørsmål og en påstand til informantene. Noen av spørsmålene går over i hverandre, men alle handler om utviklingen av yrkesidentitet og profesjonalitet. Noen av spørsmålene er *åpne*, mens andre er *lukkede*. Det betyr at gjennomføringen *ikke er stram* fordi informantene snakket fritt ut fra spørsmålsstillingene. Der jeg ønsket mer informasjon stilte jeg tilleggsspørsmål. Jeg kjenner alle informantene, noen kjenner jeg godt og andre har jeg så vidt jobbet sammen med. To av informantene jobber i samme etasje som meg ved Åna fengsel. En av dem har jeg personalansvar for.

Hammersley og Atkinson (1998) snakker om begrepet *portvakt* når det gjelder å komme inn i en bedrift for å forske. De mener det er lett å få den offisielle tilgangen, men det kan være personer i miljøet som kan hindre forskningen. Likevel mener de at forskningen sjelden starter på bar bakke fordi hun eller han kjenner miljøet tilstrekkelig til å kunne bedømme hvilken strategi som er best.

I mitt tilfelle kjenner jeg miljøet godt. Jeg har ikke oppdaget noen form for vanskeligheter i utvelgelsen av informanter, bortsett fra at to fengselsbetjenter ved Åna fengsel ikke ønsket å stille som informanter. Det virket nok litt skremmende for noen få at jeg brukte lydopptaker under intervjuene. Det var heller ikke veldig ønskelig at jeg skulle ha en kontoransatt på Åna til å skrive intervjuene ut fra lydopptakene. Derfor bestemte jeg meg for å ha med meg datamaskinen under intervjuene, samtidig som jeg brukte lydopptak. På de første intervjuene skrev jeg en god del. Etter hvert som jeg erfarte hvor greit det gikk å skrive ut fra lydopptakene skrev jeg minimalt under selve intervjuene. Dette førte til at jeg var mer konsentrert om selve

intervjupersonen og kunne stille flere relevante tilleggsspørsmål. Jeg har en bestemt oppfatning av at det var stor grad av tillit og ærlighet mellom informantene og meg. Det er sikkert flere årsaker til dette. Jeg mener blant annet at det er en fordel at jeg kjenner miljøet og informantene godt. Derfor har jeg ikke møtt de problemene som Hammersley og Atkinson beskriver. Flere informanter antydte at det var tydelig *en som kjente fengselsfeltet godt* som hadde utarbeidet spørsmålene.

Jeg har et samlet materiale på 74 A-4 sider, med halvannen linjeavstand. Dermed mener jeg å ha et godt og bredt grunnlag for å kunne analysere og drøfte det informantene har sagt i forhold til utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet.

Informantenes svar blir drøftet gjennom oppgaven i forhold til ekstern- og intern teori, samt daglige rutiner og gjøremål.

2.00.00 KRIMINALOMSORGEN I ET HISTORISK PERSPEKTIV

Kapitlet beskriver kort fengselsvesenets historie, fra tiden da dødsstraff og blodhevn var en vanlig straffemetode og frem til nyere tid da begrepet kriminalomsorg ble et faktum. Videre blir noen av kriminalomsorgens oppgaver beskrevet. Problemstillingen omhandler utviklingen av fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet i nyere tid. Likevel mener jeg det er viktig å ha med noe historie for å kunne se fengselsbetjentyrket i et helhets- og historisk perspektiv. Kapitlet vil fungere som grunnlag eller innledning til kapitlene om *utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet*.

2.10.00 Hva var fengselsvesenet?

I en slik oppgave som skal omhandle utviklingen av fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet er det spennende å se hvilken faglig utvikling fengselsbetjentene har opplevd gjennom tidene. Derfor vil jeg beskrive og drøfte utviklingen fra 1200- tallet og frem til dagens fengselsvesen.

2.10.10 Dødsstraff og blodhevn

Wister (1997) sier at dødsstraff med sikkerhet må kunne sies å være jordens eldste straffemiddel. Blodhevn har vært å finne i samfunn hos de gamle nordboerne, arabere, indianere og korsikanerne. Blodhevn ble sett på som en *hellig plikt* hos de gamle nordboerne. Kjennetegnet på denne formen for straff er at det mangler en sentral statsmakt med monopol på håndheving av retten til å gjennomføre straff. Det er de mange små endringene som har ført til større endringer som igjen har ført til lovverket. Magnus Lagabøters landslov av 1274 opphevet den private hevnretten slik at staten etter hvert overtok strafferettspleien. Selv om loven representerte en "human tendens" var dødsstraff et viktig ledd blant straffemidlene. Videre skjedde det en betydelig straffeskjerpelse ved innføringen av Christian V's Norske lov av 1687.

Inntil begynnelsen av 1700- tallet var dødsstraff obligatorisk i følge Christian V's Norske lov av 1687, når det gjaldt alvorlige forbrytelser. Dødsstraff ble også brukt i mindre alvorlige forbrytelser som ulike former for tyveri. Legemsstraff var vanlig i de fleste mindre alvorlige saker. Eksempelvis brennmerking, offentlig pisking, æres- og forvisningsstraff, samt bøter og andre formuesstraffer; Norges offentlige utredninger om utdanning for arbeid i kriminalomsorgen, heretter benevnt som NOU 1984:2. Mordlovgivningen av 1697 førte til skjerpelse av straffen med innførsel av *pinselsstraffer* forut for eksekveringen, for eksempel ved mord på slektninger og foresatte. Pinselsstraffen kunne være å få tungen skåret av før halshuggingen, eller at fingre og hender ble hugget av (Wister:1997).

Dermed ble frihetsstraff lite brukt før 1700- tallet. Frihetsstraff kunne brukes som arbeid i bergverk og fiskerier. Den mest vanlige frihetsstraffen var arbeid på livstid i festningene for menn og tuktt- og spinnehusene for kvinner. Utover på 1700- tallet reiste det seg en *reaksjon* mot det etablerte straffesystemet, særlig legemsstraffen. Denne straffereaksjonen endret seg gradvis ved benådning, og senere ble loven endret. Endringene førte til behov for flere straffeanstalter. Det første tukthuset ble etablert i Trondheim i 1733.

Med opprettelsen av tukthuset i Kristiansand i 1789 hadde alle fire *stiftene* sitt tukthus. Den videre utviklingen bort fra legemsstraff førte til tyveriordningen av 1789. Den ordningen ble betegnet som det viktigste leddet i utviklingen. Simpelt tyveri førte til tukthusstraff fra to

måneder til to år. Ved annen gangs forbrytelse var det fra tre til fem års innsettelse i festning for menn og tukthus for kvinner. Den tredje gangen ble straffen på livstid (NOU:1984:2).

Ved overgangen til 1800 tallet var den sentrale straffen frihetsstraff og dødsstraff. På 1830 tallet ble det etablert en sentral ledelse for straffeanstaltene underlagt Justisdepartementet. Tidligere har ledelsen for slaveriene vært underlagt det militære, mens tukthusene lå under Politidepartementet. Regjeringen nedsatte i 1837 en strafferettskommisjon som skulle vurdere forholdene angående gjennomføring av frihetsstraffen. I 1841 fremla kommisjonen sin innstilling etter en detaljert beskrivelse av forholdene i tukthusene og festningene. Innstillingen munnet ut i en *meget sterk kritikk* av forholdene og mente at anstaltene var ubrukelig til formålet med straffen. Det gjaldt både sanitært og disiplinært. Festningene og tukthusene var *ikke tilstrekkelig avskrekkende*. Fangene hadde *for mye* samkvem med hverandre slik at det ble en *forbryterskole*. De hadde også lettere arbeid enn befolkningen forøvrig, og de hadde bedre kosthold. Forslaget var cellefengsel hvor fangene kunne holdes atskilt både natt og dag slik at de ved *isolasjon* ville gjennomgå en *religiøs renselse* for å bli nye og bedre mennesker ved løslatelse.

Kommisjonen var ikke *nådig* når det gjaldt kvaliteten på betjeningen. Det var uheldig at det overordnede personalet var militære befalingsmenn uten tid eller interesse for straffeanstalten. De hadde også dårlig lønn slik at en *kunne ikke forvente* å få bedre kvalifisert betjening med alminnelig dannelses, innsikt og dyktighet. Forslaget fra kommisjonen var at bestyreren måtte være en *mann av vitenskapelig dannelses, utrustet med klokskap, menneskekunnskap, kraft og bestemthet*. Han måtte være *nidkjær, ha en plettfri, moralsk karakter, og av religiøs tenkemåte* (Ibid).

Med Kriminalloven av 1842 ble dødsstraffen sterkt begrenset og gjort obligatorisk bare for mord eller overlagt drap. I enkelte andre saker, som angrep på Kongen, statsforvaltningen og landsforræderi, kunne dommerne velge mellom dødsstraff og livsvarig fengsel. Loven bestemte at dødsdommen ikke kunne fullbyrdes før Kongen hadde vurdert spørsmålet om benådning (Wister:1997).

Etter behandlingen av Strafferettskomisjonens innstilling bevilget Stortinget midler til bygging av Botsfengselet i Christiania. Det var ferdig i 1851 og hadde eneceller til 240 fanger.

Fangene skulle kun forholde seg til de ansatte. Likevel fortsatte noen enkelte tukthus å eksistere. Det ble ved Botsfengselet utarbeidet instruksjoner for de viktigste gruppene av personalet, og ansettelsene ble foretatt av den enkelte bestyrer. Det finnes ingen opplysninger om hvordan personalet ble rekruttert til fengselsvesenet, men lønnen var liten, og *anseelsen* til dette yrket var lav. Det anses derfor som sannsynlig at rekrutteringen var den samme som før strafferettskommisjonen fremla sin innstilling. Det betyr at godtgjørelsen var kost, fri innkvartering og fri uniform i tillegg til minimal lønn (NOU:1984:2).

2.10.20 Opprettelsen av fengselsstyret

I 1875 ble fengselsstyret opprettet med en ekspedisjonssjef og en sekretær. Dette medførte at ansettelsesmyndigheten ble overført til justisdepartementet, mens direktørene kunne ansette enkelte personalgrupper. På grunn av lav lønn var det likevel vanskelig å rekruttere personale. Tjenesten var preget av vakthold. Utover på 1850 tallet ble det en endring ved at arbeidsvirksomhet for fangene kom i gang. Likeså skulle fanger under 35 år ha *undervisning* i religion, norsk, skriving og lesing. Disse aktivitetene var begrenset fordi regimet besto av streng isolasjon (NOU:1984:2).

På grunn av de dårlige forholdene ved Akershus festning ble det nedsatt en kommisjon som førte til lov om fengselsvesenet av 13. oktober 1857. Videre ble det i 1860 årene bygd 56 distriktsfengsler med plass til 800 fanger (Wister:1997). I fellesanstaltene var det arbeid av mer avansert art frem til ca 1893. Omsetningen av varer ble begrenset fordi blant annet håndverkstanden protesterte og mente at arbeidsdriften i fengslene var en *illojal konkurrent*. Når det gjaldt betjeningen, var det fortsatt vanskelig å rekruttere velegnede personer til et arbeid som ikke var særlig attraktivt selv om lønningene gradvis hadde forbedret seg. Det var bevoktningsoppgaven som dominerte fordi det gradvis ble eneromsbehandling av fangene og fordi fangenes arbeidsoppgaver ble begrenset til enkle arbeidsoppgaver (NOU:1984:2).

Den 12. desember 1903 kom det endringer i en ny fengselslov slik at den stemte overens med straffeloven av 22. mai 1902. Blant annet gikk endringene ut på at skillet mellom straffarbeid og fengsel ble sløffet. Den nye loven inneholdt en strafferamme fra 21 dager og inntil livstid. Med denne loven er vi kommet frem til det en kan kalle den nyere tid i fengselsvesenet.

Det skulle etter loven være tre slags fengsler som skulle forvaltes av staten; landsfengsler, kretsfengsler og hjelpefengsler (Wister:1997).

2.10.30 Opstad tvangsarbeidshus

I 1907 ble Opstad tvangsarbeidshus (nå Åna fengsel) påbegynt og sto ferdig i 1915 (NOU:1984:2). Eiendommen var på 3.800 dekar, og anstalten hadde opprinnelig plass til 220 tvangsarbeidere. Videre besluttet Stortinget i 1930 at det skulle bygges en ny fløy med plass til 60 tvangsarbeidere. Det var *omstreifere, farende folk og fant* lovegiverne hadde i tankene da de arbeidet med å få i stand lov om løsgjengeri, drukkenskap og betleri. De tvangsplasserte skulle plasseres vekk fra sentrale plasser. Det mest hensiktsmessige i følge Conrad Falsen, mangeårig direktør, var å jobbe med jordbruk. Tvangsarbeiderne hadde godt av å arbeide ute i *frisk tung sjøluft og vind*, noe som ga den *beste legemlige tretthet og regelmessige søvn*. I følge Falsen førte arbeidet til åndelig ro. Det var den *beste medisinen* mot ødelagte nerver og opprevet sinn. For å ha nok arbeid i mange år var det viktig at Opstad hadde mye omliggende områder som ikke var dyrket og ryddet. Fra 1950 ble tvangsarbeid massivt kritisert både for innholdet og for at straffen var mye lenger enn vanlig fengselsstraff. I 1970 ble løsgjengerlovens paragraf om tvangsarbeid opphevet (Wister:1997).

Mellom 1900 og 1940/50 ble det bygget en rekke nye manns- og kvinnefengsler. I 1927 ble det nedsatt en komité som skulle utrede reformer i fengselsvesenet. Fangebehandlingen skulle være bygd på tre forhold. Det var anbringelse i *enerom eller fellesskap, et progressivt system (klassesystem) og løslatelse på prøve*. For at fangebehandlingen skulle være formålstjenlig, måtte det være en individuell behandling, og fangene måtte være atskilt. Det vil si enecellebehandling samtidig som det i noen tilfeller ville være nyttig med fellesskapsbehandling. Fangebehandlingen i landsfengslene måtte gjennomføres ut fra et klassesystem der fangene ved god oppførsel kunne oppnå lettelser i behandlingen. Etter 1934 ble ordningen med løslatelse på prøve endret. Og på 1950 tallet fikk fangene abonnere på aviser og røyke tobakk i fengselet (Ibid).

Så langt har jeg beskrevet noen av de viktige begivenhetene fra eldre fengselshistorie, som har dannet grunnlaget for den nyere kriminalomsorgen. I neste kapittel skal jeg beskrive kriminalomsorgens historie fra 1950 tallet og frem til dagens situasjon. I dette kapittel vil jeg

ikke beskrive selve fengselshistorien, men kanskje mest beskrive og drøfte fengselsbetjentutviklingen for å trekke den opp mot oppgavens problemstilling. Det kan se ut som dagens fengselsbetjentrolle har en begynnelse på 1950 tallet.

2.20.00 Hva er kriminalomsorgen?

Den første stortingsmeldingen om kriminalpolitikk kom i 1977-78 med Inger Lovise Valle som justisminister og Arne Haugestad som ekspedisjonssjef i fengselsstyret. Før dette må en tilbake til Straffelovkommisjonen av 1885 for å finne det første systematiske arbeidet for å bekjempe kriminalitet. Straffelovkommisjonen utarbeidet blant annet straffeloven av 1902 som ble betraktet som den mest moderne straffelov i Europa. Etter dette arbeidet i Straffelovkommisjonen og frem til 1977 har det kun vært gjort vedtak i enkelttiltak som endring av straffelovgivningen og endring i oppbyggingen av fengselsvesenet, samt reformer innen vernelag, barnevern og alkoholistomsorg m. v. (St. meld. nr. 104:1977-78).

Ut fra problemstillingen vil jeg belyse noe av tjenestemannsutviklingen på bakgrunn av fengselsutdannelsen og påvirkningen som har skjedd i anstaltene i perioden 1950 og frem til 2006. Det skjedde en vesentlig endring da Fengselsreformkomiteen av 1951 la frem sin innstilling. Det medførte det *endelige bruddet med enerombehandling*. Kommisjonen la også frem forslag om endring i rekruttering og utvelgelse av personale til fengselsyrket. Forslaget medførte at det i 1959 ble startet en aspirantordning der aspirantene ble utvalgt av en sentral aspirantnemnd. For at søkerne kunne tas opp, måtte de ha minst ett års utdanning utover folkeskolen eller også håndtverksutdanning. I perioden fra 1959 til 1975 varte aspirantopplæringen i ett år. Fra 1975 ble opplæringen utvidet til to år i tillegg til et videregående kurs (NOU:1984:2).

Fengselsskolen skal utdanne fengselsbetjenter slik at de får en gjennomsnittlig fengselsbetjentrolle. Denne rollen skal inneholde selvstendighet, evne til fornying, samt kritisk tenkning slik at ikke fastlåste mønstre fra anstaltene skal fortsette (Ibid).

2.20.10 Fengselsbetjentrollen og utdanning

Når det i NOU-en fra 1984 blir snakk om betjentrollen, selvstendighet, fornying og kritisk tenkning, opplever jeg at det er snakk om utvikling av yrkesidentitet og ”profesjonalitet”, selv om disse begrepene ikke er spesielt nevnt. Med *roller* mener Berger og Luckmann (1996) en typeinndeling av aktører som finner sted i sammenhengen med et *objektivt lager* av kunnskaper som er felles i et kollektiv av aktører. Det vil si at fengselsbetjenten er en aktør sammen med kollegaer og andre faggrupper som har et objektivt lager av kunnskaper. Når så fengselsbetjenten skal være selvstendig, ha evner til fornyelse og kritisk tenkning ser jeg at disse rollene lett kan kollidere. Berger og Luckmann sier videre at opphavet til rollene er de samme grunnleggende prosessene som institusjonene (fengselsvesenet) er oppstått fra. Det vil si *vanedannelse og objektiveringsprosesser*.

En viktig utfordring for kriminalomsorgen i overgangen fra eldre til nyere tid har vært og er fremdeles *utdanningsnivået* til fengselsbetjentene. Allerede i stortingsmelding 104 1977-78 blir fengselsbetjentens utdanning drøftet (St. meld. nr.104:1977-78). Videre utdyper NOU (1984:2) denne utfordringen og mener at utdanningen må bli gjennomført på et *høyskolenivå* i likhet med sykepleiere, vernepleiere og barnevernspedagoger. I stortingsproposisjonen for 2004-05 ble det skrevet et eget kapittel om fremtidig høyskolebasert utdanning i kriminalomsorgen (St. prp. nr.1:2004-05). En arbeidsgruppe nedsatt av Justisdepartementet la vinteren 2004 frem delinnstilling 2 om *utdanning for fengselsbetjenter*. Der hadde de et alternativ som innebar at kriminalomsorgens utdanningssenter/fengselsskolen (KRUS), skulle omgjøres til høyskole underlagt justisdepartementet. Bare ved en slik organisering vil det være mulig at studentene mottar lønn samtidig som de opparbeider studiepoeng (Justis- og politidepartement:2004).

Det er flere forhold her som en kan merke seg. Det ble allerede i 1984 vurdert om fengselsbetjentutdannelsen skulle legges på høyskolenivå i likhet med sykepleiere, vernepleiere og barnevernspedagoger. Fortsatt er fengselsskolen i 2007 en etatsskole som ikke gir studiepoeng, men som medfører at aspirantene har lønn under utdanningen. Dette på tross av at ideen om høyskole har vært på den *politiske dagsorden* i over 20 år. I denne sammenhengen dukker det opp mange spørsmål og refleksjoner hos meg. Kanskje ser politikerne på *innsatte som lite viktige*, kontra syke, barn og de som vernepleierne arbeider med. Torstein Eckhoff skriver i en artikkel i Nordisk forum fra (1967:315) følgende: ”For som

nevnt er profesjonenes styrke betinget av hvor mange og hvor innflytelsesrike klienter de har”. Når så bekjempelsen av soningskøen er det viktigste for myndighetene, selv om også soningsinnholdet blir nevnt i dokumentet (Justis- og politidepartement:2006), må det bety at klientene/innsatte *ikke er viktigere* enn at de må fortrest mulig gjennom soningsmaskineriet.

Jeg har ikke funnet noen bestemt grunn i stortingsmeldinger eller stortingsproposisjoner som sier hvorfor fengselsskolen ikke er blitt omgjort til høyskole. Da jeg på landsmøtet til NFF 25.11.06 traff Harald Føsker, skolesjef ved KRUS, spurte jeg om det var gitt noen *begrunnelse* for hvorfor fengselsskolen ikke var blitt en høyskole. Etter en tenkepause sa han at det trodde han ikke, han kunne ikke komme på at det hadde vært uttalt verken muntlig eller i dokuments form.

Den nyeste dokumentasjonen er brev fra Justis- og politidepartement (2006) som sier:

”Det vises til tidligere samtaler om saken, senest samtale mellom Kristin Bølgen Bronebakk, KSF og Harald Føsker, KRUS i uke 8. Som Kriminalomsorgens Utdanningssenter er orientert om har spørsmålet om omgjøring av fengselsbetjentutdanningen fra etatsskole til høyskole vært forelagt departementets ledelse. Ledelsen har besluttet at saken foreløpig er stilt i bero. For KRUS innebærer dette at man skal fortsette å gjennomføre etatsutdanning inntil videre (:1).

Dette brevet gir ingen begrunnelse for hvorfor saken foreløpig skal stilles i bero. Men det er et klart budskap til KRUS og fengselsvesenet for øvrig at det ikke blir høyskole med det første. Ved å bruke Eckhoffs teori om profesjonenes styrke i forhold til hvor mange og betydningsfulle klienter de har, kan det se ut som om politikerne ikke mener innsatte er betydningsfulle nok til at fengselsbetjentene trenger høyskoleutdanning.

Utdanningsproblematikken og konsekvensene av politiske prioriteringer blir grundig drøftet senere i forhold til teori. Da spesielt i forhold til profesjonalisering.

2.20.20 Rekruttering og selvrealisering

Det neste spørsmålet er: Hvorfor er det viktig med lønnet utdanning for fengselsbetjentene når sykepleiere, vernepleier og barnevernspedagoger ikke har lønnet utdanning? Kan det bety at politikerne regner med at fengselsyrket er så *lite attraktivt* at det ikke vil få søkere til denne

utdanningen? Fafo (2006) har utarbeidet en forskningsrapport om konsekvensene for rekrutteringen ved en omlegging til høyskoleutdanning. De konkluderer blant annet med økende tilfang av studenter dersom utdanningen gir studiepoeng, samtidig som de mener det er positivt med en stipendordning for litt eldre personer med tidligere utdanning og yrkeserfaring. Videre konkluderer de med et økende antall av unge studenter. Et annet viktig poeng for å opprettholde og øke interessen for fengselsbetjentutdanning er *bedre faglige karriereveier* (Jamfør Torgersen:1972). Fengselsvesenet må utvikle faglige karriereveier slik at fengselsbetjentene får *økt sin kompetanse i rehabiliteringsarbeid og videre ha muligheter til å jobbe med rehabilitering.*

Fem av informantene ville ha tatt fengselsskolen selv om den var ulønnet, mens en var usikker og de andre fire var sikre på at de ikke ville tatt fengselsskolen uten lønn. Norsk fengsels- og friomsorgsforbund (2006) har i forbundsstyremøte 18.-19. oktober understreket viktigheten av å få en høyskole for å stå bedre rustet for *endringer i fremtiden*. Dette med tanke på tverrfaglig samarbeid, samt mer innhold i soningen og påvirkning av innsatte.

Dermed sier forskningsrapporten at det er gode muligheter for en høyskole i fremtiden, bare det blir lagt til rette for en yrkesutøvelse som skaper positive utfordringer for fengselsbetjentene. Denne forskningen blir støttet av NFF og 50% av informantene. Dermed er det kanskje ikke så viktig med lønn under utdanningen likevel.

Hensikten med utdanningen må være å *dyktiggjøre fengselsbetjentene* til sitt yrke slik at de kan oppfylle forventningene fra innsatte, medansatte, ledelse og det øvrige samfunn. Derfor er det *betenkelig* når fengselsbetjenter i relativt stor grad blir erstattet i ferie og ved sykdom av *ufaglært arbeidskraft*. I følge informantene får vikarene tre – 14 dagers opplæring i rutiner og sikkerhet, alt etter hvilke anstalt det er snakk om. Vegar Karlsen skriver at mange fengselsbetjenter opplever at de ikke får brukt seg selv og sine kunnskaper fordi de daglige rutinene og gjøremål hindrer dem. Disse arbeidsoppgavene takles oftest like godt av timelønnte vikarer som av utdannede fengselstjenestemenn. Dermed hindrer de daglige rutinene fengselsbetjentens selvrealisering og profesjonelle utvikling (Karlsen:2001). Hva dette gjør med yrkesidentiteten og profesjonaliteten, blir drøftet i teoridelen.

2.20.30 Kriminalomsorgens målsettinger og oppgaver

Her vil jeg belyse målsettingen for kriminalomsorgen og de oppgavene som påvirker yrkesidentiteten og ”profesjonaliteten”. Det vil være umulig å belyse absolutt alle oppgavene som kriminalomsorgen utfører. Jeg må velge ut de oppgavene som er påkrevd i forhold til problemstillingen.

Kriminalomsorgens hovedmål lyder som følger:

”Kriminalomsorgen skal gjennomføre de reaksjoner som besluttet av påtalemyndigheten eller idømmes av domstol. Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at lovbrakeren skal kunne gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster” (St meld nr 27:1997-98:29).

Denne hovedmålsettingen er todelt. På den ene siden skal kriminalomsorgen gjennomføre de beslutninger som påtalemyndighetene og domstolene idømmer de innsatte. På den andre siden skal kriminalomsorgen legge forholdene til rette slik at den innsatte skal kunne gjøre en *egen innsats* for å bekjempe sitt kriminelle handlingsmønster. Fengselsbetjentene har ikke herredømme over hvem som kommer i fengsel. Når de først er kommet, må betjentene sørge for at de innsatte på en sikkerhetsmessig forsvarlig måte forblir i fengselet til løslatelse. Den kanskje mest omfattende rollen er *hjelperrollen*. På spørsmål har de 10 informantene synliggjort en stor grad av hjelperrolle. Det betyr at de er opptatt av å jobbe *mye med rehabilitering* samtidig som de er opptatt av sikkerhet. Jeg kommer tilbake til dette i teoridelen.

Likevel vil jeg med Repstad (1998) vise hva han sier om *kontroll og rehabilitering*. Noe av det vanskelige for en institusjon er å oppfylle kontroll- og rehabiliteringsmålsettinger samtidig. Tvingen og kontrollmålsettingen i et fengsel kan derfor *undergrave* målsettingen om å få tilbakeført de innsatte til et lovlydig liv utenfor fengselet. Repstad kaller dette for *målkonflikter* fordi en organisasjon streber mot to mål som nærmest er faglig uforenlige. Det skjer en prosess ved at det ene målet inneholder elementer som fører vekk fra det andre målet. Ut fra min dokumentasjon i intervjuene hadde *ikke informantene tro på rehabilitering* i dagens fengselsvesen fordi det *ikke satses nok på innholdet i soningen*.

Dersom en kan si at kriminalomsorgens målsettinger er motstridende og at Repstad har rett i at motstridende mål nærmest er faglig uforenlige, må de ha en innvirkning på utviklingen av

fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet. Det påvirket ikke informantene negativt når innsatte kom tilbake til fengselet gang på gang. Selv om målsettingen for kriminalomsorgen er at fengselsoppholdet skal hjelpe i forhold til rehabilitering opplevde ikke informantene at de gjorde en dårlig jobb. De syntes likevel det var *trist* når spesielt yngre innsatte ble ”gjengangere”. Samtidig mente noen at de som var mest belastet med narkotika, hadde *godt av* å komme inn i fengselet til en ordnet hverdag med mat og stell. Dette viser evnen til god omsorg og motivasjon selv om ikke målsettingene blir oppfylt.

Det følgende avsnittet setter ytterligere fokus på hvor vanskelig det er å kunne jobbe under arbeidsbetingelser som ikke oppfyller kriminalomsorgens målsetting om rehabilitering av innsatte.

Dagbladets nettavis (12.01:2007) skriver at fengselsdirektør Knut Bjarkeid ved Ila fengsel i Oslo er *dypt bekymret* for sikkerheten til de innsatte og dermed også de ansatte. Han er bekymret fordi det *harde politiske presset* for å kutte ned *soningskøen* har ført til at fengslene er blitt *fylt til randen* av fanger. Bjarkeid sier at han flere ganger har påpekt den kritiske situasjonen men ikke blitt hørt. Han sier advarende: ”Det skjer ikke noe før det *første drapet* kommer, og det *skyhøye kravet* om belegg setter *fangene* og de *ansattes liv i fare*”.

Dette er en sterk offentlig ytring fra en direktør, selv om denne var gitt i en arbeidsmiljøundersøkelse som Dagbladet må ha fått tilgang til. Bjarkeid sier at han nok ikke hadde spissformulert seg slik dersom han skulle ha uttalt seg direkte til Dagbladet. Det sier meg at det *ikke er kultur på toppledernivå* til å uttale seg kritisk overfor faglig og politisk ledelse. Derfor anser jeg det som spesielt bra at Dagbladet har fått tilgang til denne arbeidsmiljøundersøkelsen, og at Bjarkeid i undersøkelsen har vært så klar og konkret på konsekvensene av å fylle fengslene til randen. Bjarkeid sier også at det ikke er et spørsmål om penger, men spørsmål om *færre innsatte* slik at fengslene kan sette sammen ulike innsatte på en forsvarlig måte og dermed *drive fengslene på en faglig forsvarlig måte*. Han fokuserer på det denne oppgaven handler om, nemlig fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalisering som skal danne grunnlaget for de innsattes muligheter for rehabilitering.

Dagbladet sitt innslag har skapt/startet en debatt hvor noen fengselsbetjenter har kommet med sterke utsagn mot de politiske prioriteringene.

Ex-fengselsbetjent Asbn sier følgende i Dagbladet om den politiske ledelsen:

”Som ansatt i det omtalte vesen, så er det godt å se at noen er engasjerte. Vi vet av erfaring at politikerne egentlig ikke bryr seg om kriminalpolitikk, de fleste er bare populistiske og sier hva de mener folk vil høre. Politikerne hører ikke på de som vet hva de snakker om, nemlig de ansatte i fengslene. I tillegg så har fengslene en politisk ledelse, justisminister som bare er opptatt av soningskø, og det at han har lovet å bli kvitt den! Alt, ALT, er tilsidesatt til fordel for køen. Soningsinnhold, utvikling av kriminalomsorgen for øvrig, bedre utdanning av fengselsbetjenter, arbeidsmiljø osv, osv” (Dagbladet:12.01:2007).

Denne sterke påstanden setter ytterligere fokus på forholdene i de norske fengslene. Når jeg kobler denne påstanden sammen med de 10 informantenes utsagn, er det en ganske *unison kritikk* av politiske prioriteringer. Asbn setter det kritiske ved avviklingen av soningskøen i samme perspektivet som informantene, ved at *soningsinnholdet og utdanningsnivået til fengselsbetjentene ikke blir prioritert*.

Samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene er grunnleggende i rehabiliteringen til de innsatte. Det er blant andre fengselsbetjentene og spesielt kontaktbetjentene som *særkontakter* for de innsatte, som jobber direkte med rehabilitering. Derfor vil jeg under kapitlet ”fengselsvesenet i et historisk perspektiv” beskrive og drøfte hvordan samspillet er, og har utviklet seg fra Kåre Bødal i 1979 gjennomførte en stor spørreundersøkelse blant alle fengselsansatte.

2.30.00 Samspill mellom de innsatte og fengselsbetjentene

Kåre Bødal (1979), har skrevet boken ”Fengselstjenestemannen har ordet” som setter fokus på blant annet samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene for ca 30 år siden. Da boken ble skrevet i 1979 var det 1200 faste stillinger i fengselsvesenet. Av de 1200 ansatte var det 829 som returnerte spørreskjemaet i utfylt stand. Det var 81 % menn og 10% kvinner som besvarte spørreskjemaet, hvorav 48% var fengselsbetjenter. De øvrige som har svart, var nattevakter, verksbetjenter, ekstrabetjenter, overordnede i sikkerheten, overordnede i arbeidsdriften, sosial/helse/velferdspersonell og kontorphersonell. Jeg betrakter derfor denne undersøkelsen som så stor og bred at jeg kan bruke den som en oppstart og grunnlag for drøftingene videre i oppgaven.

2.30.10 Samspill for ca 30 år siden

Denne spørreundersøkelsen var et samarbeid mellom Justisdepartementet og Norsk Fengselstjenestemannsforbund i 1979. Spørreundersøkelsen førte til en forskningsrapport om fengselstjenestemannens yrke.

Forskningsrapporten formidler tjenestemannens syn på;

”de innsatte, på trivsel i yrket, på fengselsproblemer, på tilbud og reformer som kan komme de innsatte til gode, på kommunikasjons- og samarbeidsspørsmål, på yrkesrolle og mer varierte oppgaver, og sist men ikke minst enkelte kriminalpolitiske spørsmål” (Bødal:1979:5).

Dermed favner forskningsrapporten det meste som fengselsvesenet består av for ansatte og innsatte. Det gjelder også administrative og kriminalpolitiske utfordringer. Bødals undersøkelse viser at det var få kvinner som jobbet i fengselsvesenet i 1979. Undersøkelsen sier ikke noe om hvor mange kvinner som var fengselsbetjenter, men ut fra at spørreundersøkelsen var utdelt til alle fengselsansatte, tolker jeg det dit hen at andelen kvinnelige fengselsbetjenter var lav. Dersom spørreskjemaet hadde vært utdelt kun til fengselsbetjenter og svarprosenten hadde vært 48%, ville datamaterialet vært tynt. Siden over 50% ikke hadde svart. Når forholdet er at alle fengselsansatte har vært med på spørreundersøkelsen, og 48% av svarene kommer fra fengselsbetjenter, mener jeg at *validiteten* er god (Ibid).

I 1979 var utdanningskravet for å komme inn på fengselsskolen niårig ungdomsskole eller ett års relevant utdanning ut over folkeskolen (NOU:1984:2). Likevel var det hele 24% av de spurte tjenestemennene som hadde utdanning på 12 år eller mer før de begynte på fengselsskolen. Dette var den høyeste prosentandelen. Den laveste prosentandelen på 7% var 7-årig utdanning, mens det var 20% som hadde niårig skole (Bødal:1979). Tolkningen av dette datagrunnlaget viser at det i 1979 var mange som begynte på fengselsskolen med tidligere utdanning over minstekravet. Samtidig hadde 7% av tjenestemennene i fengselsvesenet utdanning under minstekravet. Jeg regner med at kravet for å komme inn på fengselsskolen ble fulgt, slik at de 7% utgjør eksempelvis verksbetjenter, ekstrabetjenter og kontorpersonale. Samtidig ser jeg ikke bort fra at det ble gitt dispensasjoner fra utdanningskravet når en med

lang yrkeserfaring søkte fengselsskolen.

2.30.20 Valg av fengselsyrket i 1979

Et viktig spørsmål som blir stilt av Bødal, er hvorfor tjenestemennene har *valgt fengselsvesenet som arbeidsplass*. Jeg ser på spørsmålet som spesielt viktig i drøftingen av fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet. Jeg gjengir spørsmål og svar slik de er presentert av (Bødal:1979).

49 Hvorfor valgte du fengselsvesenet som arbeidsplass?

	Viktig årsak %	Hadde en viss betyd- ning %	Ingen betyd- ning %	Ubesvart %
Ønske om å hjelpe de innsatte	10	49	33	8
Ønske om å delta aktivt i krimi- nalitetsbekjempende arbeid	16	42	34	8
Lønns- og arbeidsforhold	34	50	12	5
Ønsk om ansettelse i staten	39	38	19	4
Få andre muligheter på grunn av dårlig arbeidsmarked	17	23	53	7

(Bødal:1979:131).

På det første spørsmålet om tjenestemennene valgte fengselsyrket fordi de ønsket å hjelpe de innsatte, svarte kun 10% at det var en viktig årsak. Det betyr at for 90% av de som har besvart var ikke det å hjelpe de innsatte det viktigste. Selv om spørreundersøkelsen til Bødal omhandler alle ansatte i fengselsvesenet sier den noe om både de 48% av fengselsbetjenter og de øvrige 52% av ansatte som har besvart spørreskjemaet. Svarene viser at i 1979 var yrkesidentiteten til fengselsansatte i *liten grad* preget av *hjelperidentitet*, i motsetning til svarene jeg fikk i min undersøkelse. Der kom det frem stor grad av *hjelperidentitet*. Det må bety en betydelig endring fra 1979 til 2006. "Profesjonaliteten" var ikke knyttet opp mot at de innsatte skulle hjelpes til å gjøre en egen innsats for å bekjempe sitt kriminelle

handlingsmønster. Når 49% sier at det å hjelpe innsatte hadde en viss betydning for å velge fengselsvesenet, må det bety at fengselstjenestemennene hadde en *blandet intensjon* preget av *hjelperidentitet* og *vokteridentitet*. Bødal stiller ikke spørsmål om yrkesvalget var tatt ut fra ønsket om å være vokter. Derfor er vokteridentitet min beskrivelse av motvekten til *hjelperidentitet*. I tillegg er det 33% av de spurte som sier at ønsket om å hjelpe de innsatte, ikke har noen betydning. Min tolkning er at disse tjenestemennene ikke innehar *hjelperidentitet* i det hele tatt, eller at den er svak. Deres ”profesjonalitet” er heller ikke knyttet opp mot å skulle hjelpe mennesker i en vanskelig livssituasjon.

For kort å si noe om hvordan de innsatte opplevde fengselsoppholdet på denne tiden, bruker jeg noen betraktninger skrevet av Thomas Mathiesen (1978). Generelt opplevde fangene blant annet *avmakt* hvor fengselsbyråkratiet rullet av gårde uten at de kunne rokke ved det, eller på noen annen måte påvirke det. Søknader ble behandlet i byråkratiet, langt vekk fra fangene selv. De opplevde *nedverdigelser* i deler av soningen. I tillegg til å bli satt tilside i fengselet. Det neste momentet var *usikkerhet* selv om fengselsoppholdet på flere måter kunne representere trygghet. Usikkerheten var hovedsaklig knyttet til hva fangene ble løslatt til. Samtidig kunne de oppleve en viss trygghet ved å være borte fra sitt utemiljø.

Disse betraktningene fra fangenes side kan nok bekrefte at fengselsbetjentene ikke var veldig opptatt av *hjelperrollen* på denne tiden. Derfor blir det spennende å se om samspillet i nyere tid har forandret seg til det bedre.

Det er 16% som har svart at det var en viktig årsak å kunne delta aktivt i kriminalitetsbekjempende arbeid. Det ser derfor ut som det er flere som ønsker å jobbe med kriminalitetsbekjempende arbeid enn de som ønsker å hjelpe innsatte. Hva denne forskjellen skyldes er nok vanskelig å si. Det kan hende noen ser at *vokterrollen ikke bidrar til å hjelpe innsatte*, men at *hjelperrollen* vil føre til at de innsatte gjør mindre kriminalitet når de kommer ut. En annen måte å tolke dataene på er at noen av dem som det hadde en *viss betydning* for, og der ønsket var å hjelpe de innsatte, har svart at de ønsker å delta aktivt i kriminalitetsbekjempende arbeid. Dersom en ser de 16% (viktig årsak) og 42% (hadde en viss betydning) under ett er det 58% som mer eller mindre vil delta i kriminalitetsbekjempende arbeid. Dette er over halvparten av de som har svart. Når jeg tolker dette resultatet ut fra problemstillingen, ser jeg en klar tendens til at fengselsbetjentene hadde en yrkesidentitet som

ikke entydig ønsker å hjelpe de innsatte til et kriminalitetsfritt liv. Samtidig er ”profesjonaliteten” rettet mot å jobbe aktivt med kriminalitetsbekjempende aktiviteter. Det er hele 34% av de spurte som sier at det å jobbe med kriminalitetsbekjempende aktiviteter ikke har noen betydning for dem. I min spørreundersøkelse kom det frem fra noen av informantene at vokterrollen også var en hjelperrolle fordi det å sette grenser og være tydelig overfor innsatte, var viktig i rehabiliteringen. En viktig del av vokterrollen er å avdekke rus og andre ureglementerte forhold, noe som en av informantene syntes var viktig for å hjelpe de innsatte i forhold til rehabilitering. Vedkommende sa at ”det går ikke an å jobbe konstruktivt med innsattes rehabilitering dersom de er ruset”. Det betyr at noen av svarene fra 1979 kan ha noe av denne kompleksiteten i seg.

På spørsmål 50 spør Bødal: Hva setter du mest pris på ved din arbeidsplass? Svarene er 40% lønns- og arbeidsvilkår, 15% forhold til andre ansatte, 28% de arbeidsoppgavene jeg utfører, 5% forholdet til innsatte og 2% andre forhold.

Når hele 40% svarte at lønns- og arbeidsvilkårene er det de setter mest pris på ved fengselsarbeidet, kan det bety at lønnen var god i 1979 i forhold til andre yrker. Når en ser de 40% i forhold til at kun 5% av de spurte setter mest pris på forholdet til de innsatte, tenker jeg umiddelbart på yrkesidentitet og profesjonalitet. Min tolkning er at *hjelperrollen er ganske svak* når forholdet til innsatt betyr så lite. For meg ser det ut som om drivkraften til å jobbe i fengsel var å *tjene godt til livets opphold*. Dermed må yrkesidentiteten ha vært lite knyttet til hjelperrollen og mye knyttet til status som medførte et godt lønnet arbeid. Ut fra dagens krav til *profesjonalitet* med kontaktbetjentarbeid som en del av den daglige rutinen, kan jeg ikke se at denne typen profesjonsarbeid var til stede. Det er 15% som sier at de setter mest pris på *forholdet til andre ansatte*. De 10 spurte fengselsbetjentene har en helt annen og mer positiv innstilling til jobben enn min tolkning av Bødal sin undersøkelse i 1979. Samtidig bekrefter de eldste informantene at det på denne tiden var vokterrollen som dominerte. Det å være en flink fengselsbetjent var nesten synonymt med å være flink til å låse dører. Det ble gjennomført en spørreundersøkelse blant innsatte i 38 fengsler i 2005 om kontaktbetjentordningen. Resultatet var at *kontaktbetjentene skåret høyt* angående holdninger og mellommenneskelig kontakt med innsatte. *Kontaktbetjentene skåret mindre* på hjelpetiltak og samordning av tiltak (St. prp. nr.1.:2006-07). Det må bety at forholdet mellom kontaktbetjentene og de innsatte er godt, men organiseringen og tilretteleggingen fra fengselets side ikke er godt nok.

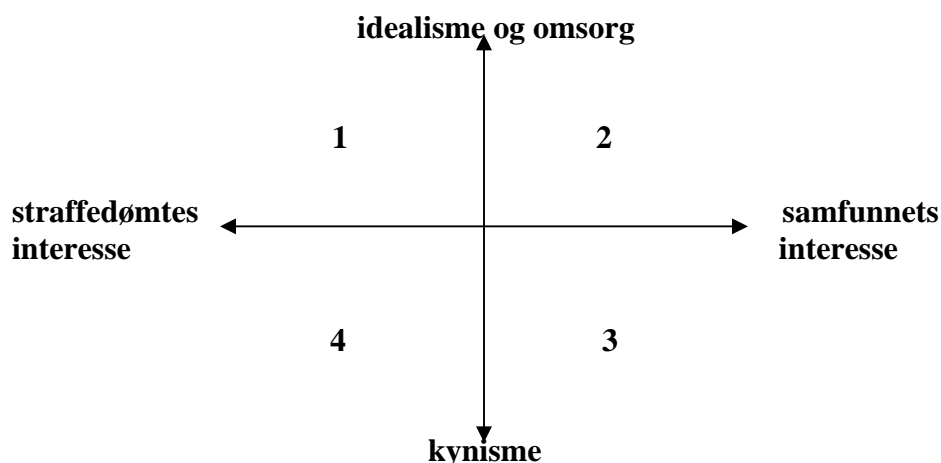
I det neste avsnittet vil jeg beskrive og drøfte hvordan samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene er i nyere tid. Fengselsvesenet har satt opp noen kriterier gjennom håndboken ”Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena”. Derfor ser jeg det som viktig å bruke fengselslitteraturen. Her setter kriminalomsorgen spesifikke krav til samspillet.

2.40.00 Samspill i nyere tid

Samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene er regulert gjennom lover, forskrifter, avtaler og lokale instruksjoner. Det finnes noen få interne instruksjoner som regulerer sikkerheten og er strengt taushetsbelagt. Disse instruksene vil ikke bli referert og drøftet i oppgaven. Innsattes identitet er også taushetsbelagt og vil heller ikke bli beskrevet i oppgaven. Etter min vurdering har det liten betydning for problemstillingen at de få taushetsbelagte instruksene og innsattes identitet ikke blir beskrevet. Alt som er nedfelt i generell lov, instruksjoner, forskrifter og avtaler er offentlige. Det som etter min vurdering er viktig i denne pedagogikkoppgaven er kommunikasjonen, holdningene og det *maktforholdet* som er mellom innsatte og fengselsbetjentene.

2.40.10 Verdimodell i et kommunikasjonsperspektiv

I innledningen til håndboken ”Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena” er det beskrevet en *verdimodell i et kommunikasjonsperspektiv* med fire hoveddimensjoner.

”Det finnes fire hoveddimensjoner i denne aksemodellen – fire kvadranter. I kvadrantene mellom straffedømtes interesser, og idealisme og omsorg (1), ligger humanisme og behandling. I kvadranten mellom idealisme og omsorg, og samfunnets interesser (2), ligger straff og rehabilitering. I kvadranten mellom samfunnets interesser og kynisme (3), ligger hevn og beskyttelse. I kvadranten mellom kynisme og straffedømtes interesser (4), ligger avmakt og utnyttelse.

Modellen beskriver også at ulike aktørers ståsted finnes i kvadrantene mellom de fire retningene. Mellom straffedømtes interesser, og idealisme og omsorg (1), finnes politiske miljøers ståsted. Mellom idealisme og omsorg, og samfunnets interesser (2) finnes kriminalomsorgens, justisdepartementets og stortingets ståsted. Vårt oppdrag (the mission) befinner seg i denne kvadranten. Mellom samfunnets interesser og kynisme (3) finnes opinionens ståsted. Mellom kynisme og straffedømtes interesser (4) finnes innsattes ståsted.[...]Modellen beskriver også en politisk akse som går på skrå, mellom 1 og 3 gjennom aksekorset, der venstresiden i politikken går i retning av kvadranten som omfatter straffedømtes interesser og idealisme og omsorg (1), og at høyresiden i politikken går i retning av kvadranten som omfattes av samfunnets interesser og kynisme (3)” (Larsen m.fl.:2001:10).

Slik jeg ser det, er denne modellen en grov oversikt over samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene. Det positive ved modellen er at den gir et oversiktsbilde av de mange påvirkningene fengselsbetjentene og de innsatte er ”offer” for. Når jeg bruker begrepet *offer*, er det fordi både fengselsbetjentene og innsatte i stor grad er prisgitt de politiske rammene som blir gitt. Noe som ut fra informantene var *innarbeidet og uproblematisk*. Når det gjelder kvadranten (1) som inneholder humanisme og behandling ser jeg det som betenkelig at det ikke i større grad samtidig er samfunnets interesse. Den skrå politiske aksene som blir beskrevet er ikke vist på modellen. Beskrivelsen er ganske direkte og påståelig ved at den politiske venstresiden satser på straffedømtes interesse, idealisme og omsorg (1), mens høyresiden satser på samfunnets interesse og kynisme (3). Forfatterne har ikke forklart hva de legger i begrepet kynisme, eller hvilken form for kynisme det er snakk om. Det må bety at samspillet mellom de innsatte og fengselsbetjentene er avhengig av hvilke politisk styring som er i Norge til enhver tid. En *streng tolkning* av sitatet vil være at den politiske venstresiden ensidig ønsker å være på den straffedømtes interesser, mens høyresiden kun satser på samfunnets interesse og kynisme. Videre kommer det frem at kriminalomsorgens, justisdepartementets og Stortingets ståsted ligger i kvadranten (2), mellom idealisme og omsorg og samfunnets interesser. Ut fra at Stortinget er politisk styrt må det likevel bety at dersom Stortinget er sammensatt med hovedvekt fra høyresiden, er også noe kynisme representert fra kvadranten (3).

Denne aksemodellen sier uansett noe om *hvilke samspill som forventes* mellom de innsatte og fengselsbetjentene. Det vil si at det handler om hvilke kriterier som ligger til grunn for fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet.

Forfatterne peker på to interne utfordringer for kriminalomsorgen. Disse utfordringene ligger i å *forene* kriminalomsorg i anstalt (Kia) og kriminalomsorg i frihet (Kif). Larsen m.fl.(2001) sier at når Kia betrakter Kif, blir Kif betraktet som å tilhøre kvadranten 1, som er mellom straffedømtes interesse og idealisme og omsorg. Når Kif betrakter Kia, betraktes Kia å ligge mellom samfunnets interesser og kynisme. Forfatterne sier videre at det er en *uheldig unyansert holdning* hvor det er sannsynlig at det er liten kjennskap til hverandres arbeidsfelt. Målet for kriminalomsorgen er å skape en *felles identitet blant sine fagfolk*. Det er også et mål å bygge opp en *profesjonalitet* i skjæringspunktet mellom samfunnets interesser, den innsattes interesser og innsattes behov for omsorg. Jeg kan ikke svare for Kif sine holdninger. Men oppgaven vil synliggjøre den positive holdningen fra Kia informantene når det gjelder omsorg og idealisme.

Jeg vil videre bruke Sissel Kofoed (2001) sin artikkel om jus og etikk i boken ”Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena”. Hun er kriminolog og har jobbet med lovgivning, vært i justisdepartementet (politiavdelingen) og er nå byråsjef i kriminalomsorgsavdelingen. Grunnen for å bruke henne, er at hun i artikkelen er innom mange forhold som omhandler samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene. Kofoed sier at kriminalomsorgens oppgave først og fremst er å *gjennomføre den idømtes straff uten svikt*. I et større perspektiv skal kriminalomsorgen bidra til å motvirke fremtidig kriminalitet ved å dyktiggjøre innsatte og domfelte til et liv uten kriminalitet. Denne utfordringen setter krav til samspillet mellom de innsatte og fengselsbetjentene i utførelsen av kontaktbetjentarbeidet. For å få til et godt samspill, må kontaktbetjenten fremstå som en *god rollemodell* som den innsatte får tillit til. Kontaktbetjentarbeidet og fengselsbetjentrollen er behandlet i eget avsnitt.

Kofoed sier videre at samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene er avhengig av balansen mellom sikkerhet og domfeltes individuelle behov. Dette samspillet vil til syvende og sist handle om domfeltes fremtid. Det må bety at det er samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene/kontaktbetjenten, og balansen mellom restriksjoner og muligheter som fengselsbetjentene skaper for de innsatte, som staker ut den domfeltes fremtidige liv.

2.40.20 Grunnleggende verdier

Det er fire grunnleggende verdier som er viktige for samspillet mellom de innsatte og fengselsbetjentene;

”strafferettslige reaksjoner skal gjennomføres på en for samfunnet betryggende måte, domfelte eller innsatte har krav på å være beskyttet mot overgrep og vilkårlighet, gjennomføringen skal bygge på individuelle behov og forutsetninger herunder støtte domfelte/innsattes vilje til å bryte med kriminaliteten, og lovgivningen skal bygge på humanitet, rettssikkerhet og likebehandling” (Kofoed:2001:17).

Disse få linjene sier mye om samspillet mellom de innsatte og fengselsbetjentene.

Fengselsbetjentene er den ansattegruppen som *står nærmest* de innsatte og blir derfor de personene som i praksis sørger for at reaksjonene blir gjennomført på en for samfunnets betryggende måte. Det er hovedsaklig fengselsbetjentene som sørger for at domfelte og innsatte har det trygt og ikke blir vilkårlig behandlet under anstaltoppholdet. For at fengselsbetjentene skal kunne være et godt redskap, slik at domfelte og innsatte ut fra individuelle behov skal kunne støtte og motivere til å bryte med kriminalitet, må det nødvendigvis være et *godt samspill*. For å kunne oppnå et godt samspill, er det ut fra min vurdering, nødvendig at fengselsbetjentene har et humanistisk menneskesyn og tilstreber å oppfylle rettssikkerheten og likebehandlingen, jamfør avsnittet om etikk. Denne egenskapen ser det ut til at informantene har. Selv om de noen ganger syns det er *vanskelig å kombinere kontroll og rehabilitering*. Likevel kan kontroll legge et godt grunnlag for rehabiliteringsarbeidet, dersom fengselsbetjentene håndterer kontrollopgaven på en god og humanistisk måte. En av informantene med lang erfaring sier at noen av de innsatte som det har vært størst konflikt med er de som en har kommet i best kontakt med i ettertid.

Kontaktbetjenten er den fengselsbetjenten som under soningen står den innsatte nærmest. Det blir derfor hun og han som i første omgang må sørge for at den innsatte får en human gjennomføring av straffen. Det er viktig at kriminalomsorgen har en *rimelig standard* når det gjelder ressurser. Det er også viktig at tilsatte viser *rimelig respekt* for de domfelte eller innsattes menneskeverd uavhengig av lovbruddene som er begått (Ibid).

Når Kofoed bruker begrepet *rimelig standard* og *respekt* må det bety at samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene/kontaktbetjentene ikke behøver å være preget av full respekt.

Likeså behøver ikke kriminalomsorgen sette inn alle tilgjengelige ressurser som er nødvendige for at domfelte og innsatte skal kunne bekjempe sitt kriminelle handlingsmønster.

Straffegjennomføringslovens § 3 sier at innholdet i soningen skal bygge på de tiltak som kriminalomsorgen har til *rådighet* for å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet. Dermed vil kriminalomsorgen være avhengig av politiske tiltak og bevilgninger (Strgjfl:2001:21).

Ut fra min synsvinkel, med bakgrunn i erfaringer og teoretiske perspektiver, må det være *full respekt* mellom mennesker som skal kunne *påvirke hverandre positivt*. I følge bemanningsplanen ved Åna fengsel, som etter den nye straffegjennomføringsloven er et fengsel med høy sikkerhet, er bemanningen to fengselsbetjenter på avdelinger med opp til 25 innsatte. Fengselsbetjentene i tre - skifts turnus er på nattevakt i tre uker og har i denne perioden ikke organisert kontakt med de innsatte som de er kontaktbetjent for. Det må bety en *begrenset mulighet* i samspillet mellom de innsatte og kontaktbetjenten i nattperioden.

Når det gjelder påvirkning og utvikling for innsatte, er det viktig med menneskelig kontakt. Det er gjennom daglige gjøremål at et godt miljø skapes mellom tilsatte og innsatte. Mange innsatte har *manglet positive påvirkningsfaktorer* i sitt tidligere miljø, derfor er det viktig at fengselsbetjentene opptrer som *gode rollemodeller* i fengselsmiljøet. Fengselsbetjentene må være *tilstede i fangemiljøet* for å øke sikkerheten og å dempe risikoen for negativ atferd, uro og negativ innflytelse på miljøet. Det er viktig at de tilsatte deltar i utviklingen av *nye faglige tiltak* og at tjenestemannsrollen utvikles slik at samspillet mellom de innsatte og fengselsbetjentene fører til en *kriminalitetsfri* tilværelse for de domfelte/innsatte. Videre er det viktig at de tilsatte blir sett på som en ressurs i bekjempelsen av kriminalitet, ved at arbeidsmiljøet er godt og gir vern mot psykiske og fysiske skadevirkninger samt sikrer en trygg og meningsfull arbeidssituasjon. På alle nivå er det *ledelsens ansvar* at det er en sikkerhetsmessig forsvarlig bemanning i ulike situasjoner (Kofoed:2001).

Flere av informantene opplevde at deres kvalifikasjoner og ressurser i forhold til rehabilitering ikke ble fullt utnyttet, mens noen hadde den motsatte oppfatningen. De som mente at deres ressurser ble utnyttet, var i stor grad de som drev med kognitive programmer for innsatte. Eksempelvis Ny Start, Sinnemestring og Vinn program for kvinner.

2.40.30 Oppfatning av kriminalomsorgens målsetting

Hvordan samspillet mellom de innsatte og fengselsbetjentene utvikles, kommer an på hvordan den enkelte fengselsbetjent oppfatter kriminalomsorgens målsetting:

”Det er ikke uvanlig at tilsatte kan ha ulike oppfatninger av hva som er en ”riktig straffegjennomføringspolitikk” eller mer praktisk hva som er en riktig avgjørelse i en enkeltsak. Slike ulike oppfatninger er kanskje mest synlig mellom ulike profesjoner, men det er også delte oppfatninger om hva som er hensiktsmessig behandling av domfelte eller innsatte blant tjenestemennene. For det første er det viktig å understreke at det er lov å ha egne oppfatninger, og at delte meninger ofte er en viktig forutsetning for utvikling. Det er også viktig å ha en levende dialog på alle plan i organisasjonen fordi det er vesentlig å stille spørsmål omkring de dilemmaer man står overfor i en maktetat som kriminalomsorgen. Samtidig som det er viktig å akseptere at tilsatte har ulike holdninger må det understrekes at det også er viktig å være lojal mot det verdigrunnlaget som kriminalomsorgen bygger på. Man er også forpliktet til å rette seg etter de retningslinjer for behandling av domfelte og innsatte som trekkes opp i straffegjennomføringsloven og tjenestemannslovgivningen (Kofoed:2001:34).

Ut fra sitatet ser jeg at samspillet mellom de innsatte og fengselsbetjentene *kan bli noe tilfeldig*. Hver enkelt fengselsbetjent kan ha sin egen oppfatning av hva som er riktig straffegjennomføring og avgjørelser i enkeltsaker. Dersom disse ulike oppfatningene fører til at vedkommende fengsel utvikles via en *levende dialog* på alle plan, er det positivt. Dersom innsatte blir *offer for ”profesjonskamp” og interne stridigheter* mellom fengselsbetjentene om hva som er riktig straffegjennomføring, er det negativt. For den domfelte og innsatte må det være betryggende at fengselsbetjentene er forpliktet til å være *lojale* mot kriminalomsorgens verdigrunnlag og å følge de retningslinjer og lover som gjelder. Intervjuene med de 10 fengselsbetjentene viser ulikheter i meningene og tolkningen av arbeidsoppgaver, lover, avtaler og retningslinjer. Likevel er det stor samstemmighet når det gjelder hva som skal til for en *god rehabilitering* av innsatte. Fengselsbetjentene må opptre som gode rollemodeller med et menneskesyn som er tuftet på kriminalomsorgens etikk og moral. De må vise respekt for de innsattes menneskeverd, det må utføres likebehandling og de må spesielt hjelpe innsatte som er i krise. Ut fra mine oppdagelser av politiske myndigheters prioriteringer har ikke fengselsbetjentene gode arbeidsvilkår til å kunne jobbe konstruktivt med denne type endringsarbeid blant innsatte.

I tillegg til det jeg har beskrevet og kommentert om samspillet mellom de innsatte og

fengselsbetjentene går det mye tid til daglige rutiner for fengselsbetjentene.

Disse daglige rutinene og det totale fengselsbetjentarbeidet har utgangspunkt i tre sikkerhetstiltak; *statisk, dynamisk og organisatorisk* sikkerhet. Statisk sikkerhet innebærer de materielle og regelbestemte tiltak som vakt- og kontrolltiltak. Dynamisk sikkerhet innehar de mellommenneskelige relasjonene med blant annet kontaktbetjentarbeid, fellesskap og samspill med innsatte. Organisatorisk sikkerhet omhandler alt av ledelsens organisering av fengselsanstaltene og sikkerhetsmessig tilrettelegging for blant andre fengselsbetjentene (Hagen:2005).

De daglige rutinene til fengselsbetjentene er vekking av de innsatte, samt kontrollere at alt er i orden. De skal låse ut og inn de innsatte til og fra jobb, skole, helseavdeling, sosialavdeling, prest, advokater og politi. Fengselsbetjentene skal hente mat fra kjøkkenet i det ene øyeblikket og i neste øyeblikk være med på visitasjon eller urinprøvetaking. De skal følge med at ikke noen av de innsatte er ruset, samtidig som de skal dele ut medisiner og ordne med at de innsatte får ringe hjem og til offentlige kontorer. Innimellom disse praktiske gjøremålene skal de drive med påvirkningsarbeid og kontaktbetjentarbeid. De skal skrive uttalelser til innsattes søknader i rådsmøte og planlegging av fremleggingen i rådsmøtet før avgjørelser tas av direktøren. Betjentene skal håndtere innsatte som er truende overfor dem, samtidig som de skal håndtere innsatte som truer med å skade seg selv og som har skadet seg enten ved kutting eller at de har svelget fremmedlegemer. I neste omgang må de være med på aksjoner mot aggressive innsatte som knuser inventar og må pasifiseres med makt og plasseres på sikkerhetscelle (Strgjfl.:2001:21). Disse forskjellige oppgaven har informantene sett som *noe problematisk* når de i det ene øyeblikket skal utføre kontroll og tvangstiltak overfor en innsatt og i neste øyeblikk sette seg ned med en fortrolig kontaktbetjentsamtale.

Denne beskrivelsen av de daglige rutinene viser noen av de arbeidsoppgavene som regulerer samspillet mellom de innsatte og fengselsbetjentene. De daglige arbeidsoppgavene og arbeidsbetingelsene har nok også en betydning for fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet. Dermed kommer jeg tilbake til spennet mellom de forskjellige arbeidsoppgavene/arbeidsbetingelsen senere i oppgaven. Beskrivelsene og drøftingene vil synliggjøre hva disse forskjellene betyr for utviklingen av yrkesidentitet og profesjonalitet hos fengselsbetjentene.

3.00.00 TEORIER

Kapitlet inneholder de forskjellige teoriene jeg har valgt for å belyse og drøfte problemstillingen. Jeg har først og fremst valgt teori fra *eldre klassikere* som grunnlag for drøftingene. Det betyr at jeg har valgt å fordype meg i hva identitet er for bedre å kunne beskrive og drøfte yrkesidentiteten. Jeg har også valgt å gå inn i hva et yrke og arbeid er, og hva som kreves for å kunne kalle et yrke for en profesjon. Her legges grunnlaget for analyse og drøfting av fengselsbetjentens profesjonalitet. Videre har jeg valgt å bruke *nyere forskning* på området *yrkesidentitet* og *profesjonalitet*. Jeg ser det også som særdeles viktig i en oppgave som omhandler fengselsvesenet at jeg bruke lover, avtaler, forskrifter og litteraturen som danner grunnlag for fengselsbetjentutdanningen og den videre yrkesutøvelsen. Denne litteraturen og disse lovene med mer, som på et vis danner den daglige virkeligheten, drøfter jeg i forhold til mer klassisk forskning. Hensikten er å kunne drøfte dagliglivet til fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet opp mot det forskningen sier om generell yrkesidentitet og profesjonalitet.

Det er derfor viktig for meg å koble teori og praksis sammen under teoridelen slik at jeg unngår å få en separat teori- og drøftingsdel. Det betyr at jeg i teoridelen drøfter hva teorien betyr i praksis for fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet. Ved et slikt valg tror jeg det blir mer oversiktlig for dem som skal sette seg inn i materialet og senere bruke dokumentet som en eventuell *veileder* i utviklingen av egen yrkesidentitet og profesjonalitet. Jeg mener at oppgaven også får en annen spenst ved at teorien er knyttet til praksisfeltet direkte, og ikke står alene som teoridel. Ved et slikt valg tenker jeg at det blir lettere å holde fokus på problemstillingen, både for meg som skriver, og for leserne.

3.10.00 Teorier om yrker og arbeid

For å kunne belyse og drøfte fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet anser jeg det som viktig og beskrive hva et yrke er. Teoriene om yrker blir kort beskrevet og drøftet og vil fungere som grunnlagsmateriale/innledning til teoriene om identitet/yrkesidentitet og profesjonalitet.

3.10.10 Fengselsbetjentyrket

Fengselsbetjentyrket er et spesielt yrke fordi arbeidsfeltet er knyttet til utøvelse av *makt og tvang*. Problemstillingen med tvang vil åpenbart sette spesielle krav til fengselsbetjentenes yrkesidentitet og ”profesjonalitet”.

Straffegjennomføringsloven § 2. Formål lyder som følger:

”Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold. Ved varetektsfengsling skal kriminalomsorgen legge forholdene til rette for å avhjelpe negativ virkning av isolasjon”(Strgjfl.:2001:21:6).

Videre sier forskriftene § 1-2. Formål:

”Så langt det er forenlig med hensynet til samfunnets sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning, skal forholdene legges til rette for at den straffedømte gis mulighet til å endre livsførsel og hindre tilbakefall” (Strgjfl.:2001:21:6).

Formålet med straffen er klart definert i lovteksten og forskriftene når det gjelder de innsattes rettigheter og plikter. Domsinnsatte har en *aktivitetsplikt* (Ibid). Det vil si at dersom den innsatte ikke oppfyller denne plikten, får han ikke lønn/dagpenger og kan dermed ikke gjøre innkjøp til privat forbruk. Ved at fengselsbetjenten er den som står den innsatte nærmest mens han er i fengsel, blir de rettigheter og plikter som lov og forskrifter inneholder, fengselsbetjentens yrkesutøvelse. Det betyr at fengselsbetjenten skal jobbe målrettet med den enkelte innsatte mot et mål som sikrer at straffens hensikt blir oppfylt. Formålet er flersidig ved at fengselsbetjenten skal bidra til at den innsatte gjør en *egen innsats* for å bekjempe sitt kriminelle livsmønster, samtidig som *samfunnets sikkerhet ivaretas*. Det betyr en *pedagogisk yrkesutøvelse* hvor fengselsbetjenten på den ene siden skal veilede og motivere den innsatte til å kunne leve et annet liv enn han har gjort tidligere. På den andre siden skal fengselsbetjenten bidra til statisk sikkerhet. Det betyr å sette klare grenser og begrensninger for den innsatte. En annen side med straffen og yrkesutøvelsen er at den *allmenne rettsoppfatning* skal sikres av fengselsbetjenten. De 10 informantene så noen problemer med å bevege seg mellom de forskjellige rollene/identitetene. Samtidig opplevde de at innsatte kjente de forskjellige rollene. Derfor var det få problemer. For noen var det vanskelig først å ha visitert eller brukt

tvangsmidler, for så å ha en fortrolig kontaktbetjentsamtale. Likevel kunne det i ettertid føre til et nærmere forhold.

Det vil blant annet si at fengselsbetjenten som kontaktbetjent/særkontakt for en innsatt skal skrive uttalelser og gjøre seg opp en mening ut fra sikkerhetsmessige hensyn, når en innsatt søker permisjon eller prøveløslatelse. Denne uttalelsen er den første sikkerhetsvurderingen som rådsmøtet og direktøren har å forholde seg til når avgjørelser skal tas (Storvik:2003). Det betyr at kontaktbetjentes vurdering er viktig både for samfunnets sikkerhet, fengselsvesenet og den innsatte. Vurderingen skal *sikre liten svikfare* i forhold til rus og ny kriminalitet. Den innsatte skal også få en så *rettferdig* behandling som mulig.

Et annet hensyn som fengselsbetjenten må ta i sin yrkesutøvelse er *bruken av isolasjon*. Det innebærer at skader ved isolasjon må begrenses. Straffegjennomføringsloven peker spesielt på varetektsinnsatte. I praksis viser mine erfaringer at både domsinnsatte og varetektsfanger isolerer seg. Denne isoleringen betyr at påtalemyndighetene gir restriksjoner for varetektsinnsatte, og at fengselet pålegger den innsatte begrensninger i å delta i fellesskap. Det er også noen innsatte som velger å isolere seg selv på grunn av psykiske problemer, og fordi de er truet av andre innsatte (Strgjfl.:2001:21). I disse tilfellene settes det spesielle krav til fengselsbetjentene ved at de kan *kommunisere og behandle* innsatte slik at isolasjonen gjør så lite skade som mulig for vedkommende.

Hele oppgaven handler om fengselsbetjentens yrkesutøvelse, derfor kommer jeg tilbake til fengselsbetjentyrket i hele oppgaven. Denne innledningen om noen av de delene fengselsbetjentyrket inneholder, er for å vise det *spesielle* ved dette yrket før jeg går videre med mer generell teori om yrkesbegrepet.

3.10.20 Antony Giddens om yrker

En naturlig overgang fra det spesielle med fengselsbetjentyrket er å gå til mer generell teori om yrker. Giddens som er professor i sosiologi ved University of Cambridge har i boken "Sociology" en klar definisjon av hva et yrke er.

“An **occupation**, or job, is work that is done in exchange for a regular wage or salary. In

all cultures, work is the basis of THE ECONOMY. The **economic system** consists of institutions that provide for the production and distribution of goods and services” (Giddens:1998:307).

Denne definisjonen setter fokus på at et yrke, eller en jobb, er basert på at en yrkestaker yter sin tjeneste mot betaling eller salær. Videre kommer det frem at arbeid er basis i alle kulturer når det gjelder økonomi. De økonomiske systemene består av institusjoner som sørger for produksjon av varer og service. Når det gjelder fengselsbetjenten som yrkesutøver, utfører han et arbeid for fengselsvesenet/staten mot betaling. Denne definisjonen sier ikke noe om hvorvidt valget av yrke inneholder noen form for *interesse eller ideologi*. Dermed er det vanskelig å si noe om hvorfor en person velger et spesielt yrke. Det ser ut som om Giddens har et rent økonomisk perspektiv på yrkesdefinisjonen sin. Fengselsbetjentyrket kan vel ikke sies å tilhøre en institusjon som sørger for produksjon av varer i *vanlig forstand*. Likevel skal fengselsbetjentene yte service overfor fangene og overfor det norske samfunn. Det er fengselsbetjentene som har det daglige tilsyn med fangene slik at den øvrige befolkningen kan føle seg trygg. Det neste avsnittet vil vise en *fersk* studie av yrkesutøvelsen og yrkesstatus i Sverige.

3.10.30 Ylva Ulfsdotter Eriksson om yrker, status & genus

Eriksson har skrevet en doktorgradsavhandling med tittelen ”Yrker, status & genus”. Jeg vurderer denne avhandlingen/boken som sentral for å belyse hva et yrke er. Avhandlingen er fra 2006 og er derfor ny, noe som vil bety en moderne vurdering av begrepene *yrke* og *yrkesutøvelse*.

3.10.31 Yrkesutøvelse

Eriksson (2006:23) referert fra Svernnson sier yrkesbegrepet har en hverdagsbetydning som arbeidsutførelse eller forsørgelsesfunksjon, og er derfor ganske uproblematisk. Denne enkle forståelsen av yrkesbegrepet kan stemme overens med Giddens forståelse som bruker betegnelsen yrke eller jobb og økonomi. Eriksson (2006:23) går videre og sier: ”Däremot finns andra djup i yrkesbegreppet värda att diskutera och problematisera”. Yrket bestemmes av *klasseposisjon* og sammenfaller ofte med *utdanning* og kan diskuteres i *termer av profesjoner*. Videre kan yrkestilhørigheten ha betydning for hvordan en bedømmer og møter andre

mennesker. Den sosiale status beror på yrkestilhørighet og hvilken utdanning og kompetanse som foreligger. Det finnes en offisiell standard for svensk yrkesklassifisering med spesielle egenskaper, kvalifikasjonsnivå og spesialiseringer. Kvalifikasjonsnivået omtales som *en siffer-til fir- sifferkode* hvor en siffer krever kortere høyskoleutdanning. På fir siffer nivå er informasjonen detaljert, og det angis yrker med *tittel*, eksempelvis politiker, direktør, sykegymnast eller speditør.

For ikke å bli overfladisk, er det nok viktig å se på de dypere verdiene av yrkesbegrepet i forhold til fengselsbetjentyrket. Jeg har ikke fordypet meg i hvordan fengselsbetjentyrket kan klassifiseres i forhold til klasse eller sosial status. Selv om det ikke foreligger høyskoleutdanning for fengselsbetjentene, var det ingen av informantene som opplevde å være del av en *lavere klasse*. De forfektet *yrkesstolthet* og mente de gjorde en god samfunnsnyttig jobb og opplevde å ha en god klasseposisjon. Likevel er det ikke sikkert fengselsbetjentene innehar en profesjon. Begrepet *yrke* er i følge Eriksson ikke knyttet til en bestemt utdanning, men utdanningsnivået bestemmer hvor yrket har sitt klassenivå. Teorier og drøftinger av utdanning og profesjoner blir grundig behandlet senere i dette kapitlet.

Eriksson har også en liste hvor hun har rangert 100 yrkesgrupper med ambassadør, lege, dommer (jurist), og professor på topp. Fengselsbetjent er på 58. plass og billett kontrollør, søppeltømmer og gatekjøkkenarbeider er plassert på de siste rangeringsplassene. Dermed innehar den svenske fengselsbetjenten klasseposisjon midt på skalaen. Ambassadører, leger, dommere og professorer blir i følge Eriksson *bedømt* til å møte andre mennesker på en annen måte enn fengselsbetjenter. Fengselsbetjenten vil bedømme og møte andre mennesker ulikt billettkontrolløren, søppeltømmeren og gatekjøkkenarbeideren. Min forståelse av denne rangeringen er at jo *høyere klasseposisjon* en person har, jo bedre og dyktigere er hun og han i møte med andre mennesker. For fengselsbetjenten må det bety en *middels utføring* av bedømming i møtet med de innsatte. Dette stemmer ikke helt med informantenes utsagn. De så på seg selv som dyktige i bedømmingen av det de innsatte har behov for, og opplevde stort sett positive møter med de innsatte. Likevel vil jeg anta at *utdanningsnivå* har betydning for hvordan en person bedømmer og møter andre personer.

3.10.32 Yrkesstatus

Eriksson (2006) bruker en undersøkelse for å bedømme de kriteriene som gir best yrkesstatus. Studiet omhandler vanlige folks oppfatning av de kriteriene som gir et visst yrke høyest mulig status. Det er ikke koblet til hvilke yrke som har høyest status. Rangeringen går fra 1 – 14 med følgende kriterier:

1) ”Gir høy lønn, 2) gir gode karrieremuligheter, 3) krever stor skikkelighet, 4) er fritt og selvstendig, 5) er mye ansvarsfullt, 6) krever ærlighet og høy moral, 7) gir stor innflytelse, 8) er nyttig for samfunnet, 9) gir hjelp til andre, 10) krever lang utdanning, 11) krever lang erfaring, 12) krever stor arbeidsinnsats, 13) er populært, 14) er mannlig dominert” (Eriksson:2006:98).

Når det gjelder fengselsbetjenten, er topplønnen med ansiennitet ca. 280000 i året uten tillegg. Det kan ikke karakteriseres som høy lønn. Fengselsvesenet har få *karrieremuligheter* for fengselsbetjenter Jfr. Fafo:2006. Hver anstalt har et visst antall fengselsførstebetjenter og et fåtall fengselsinspektører. Dermed vil ikke fengselsbetjentens yrkesstatus ligge på topp etter Erikssons rangeringen. I fengselsbetjentyrket er det krav til stor grad av skikkethet, ærlighet, høy moral, og det må foreligge plettfri vandel. Dermed skulle disse kriteriene være oppfylt. Fengselsbetjentyrket kan nok ikke karakteriseres som *fritt og selvstendig* fordi lover, avtaler og instruksjoner har en sterk styring. Men yrket er *ansvarsfullt* fordi det handler om å gi hjelp til andre og har betydning for samfunnet. Kravet om lang utdanning kommer på 10. plass og har derfor middels prioritet. Ut fra dette kriteriet kan derfor fengselsbetjenten teoretisk inneha høy yrkesstatus med etatsskole på to år. Fengselsvesenet har historisk sett vært mannsdominert, men har likevel ikke høy lønn og status på linje med lege, advokat og prest for å nevne noen yrker med høy status. Jeg har ikke funnet noen norske data som forteller hvilken status fengselsbetjentene har, men informantene mente selv å ha en god status med høy yrkesstolthet.

For å ha enda et grunnlag i drøftingene av fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet vil jeg se om det er forskjeller på begrepene yrke og arbeid. Jan Erik Karlsen har et eget avsnitt om *begrepet arbeid* i Else Øyens bok ”Sosiologi og ulikhet” fra 1999.

3.10.40 Jan Erik Karlsen om arbeid

Arbeid blir beskrevet som en *sosial produksjonsprosess med skapende aktivitet*. Arbeideren må bevisst ville ha dette arbeidet, og det må være selvrealiserende og orientert mot arbeidets egenverdi. Det er håndverkerens arbeid som innehar den ideelle virksomheten fordi arbeidet fremsto som meningsfylt. Håndverkeren styrte hele produksjonsprosessen frem til det ferdige produktet. Det er få av dagens yrkestakere som selv har opplevd overgangen fra håndverksproduksjon til industriproduksjon. I dagens samfunn blir arbeidstakeren *fremmedgjort* i forhold til det *ideelle* skapende arbeidet. Det fins to former for arbeid, *konkret* og *abstrakt*. Det konkrete og ideelle arbeidet tilhører blant andre møbelsnekkeren, gullsmeden og keramikerens originale og utsøkte arbeid. Her kreves det spesielle ferdigheter, og de har et spesielt mål med produksjonen. Produktet skal stette et behov hos kunden og inneha fagmannens egenart ved at han *skaper hele produktet selv*. Det abstrakte arbeidet karakteriserer de industrielle samfunnene hvor produksjonen er rettet mot et *upersonlig marked*. Det er heller ikke knyttet til spesielle arbeidere. Arbeidet er knyttet til *roller* som kan *fylles av hvem som helst* uten å være koblet til individuelle egenskaper. Derfor forsvinner gradvis begrepet *konkret arbeid* ut av ordforrådet. Vi står igjen med det *abstrakte arbeidet*, i for eksempel bilproduksjonen, hvor alle bilene er like og hver enkelt bil ikke har sitt særpreg ut fra den fagpersonen som har laget den (Karlsen:1999).

Det ideelle og konkrete arbeidet anser jeg som utført av en *selvstendig næringsdrivende* fordi vedkommende utfører hele arbeidsprosessen. Samtidig er den som utfører dette spesielle arbeidet en arbeider i sin egen selvstendige næringsvirksomhet. Den abstrakte arbeidende industriarbeideren kan ikke anses for å være selvstendig næringsdrivende fordi han ikke eier firmaet. Denne definisjonen av arbeid sier ikke noe om *utdanning* slik yrkesbegrepet, rang og status gjør. Jeg anser ikke fengselsbetjentarbeidet som konkret arbeid fordi hvem som helst i utgangspunktet kan fylle denne rollen. Selv om fengselsbetjenten har konkrete arbeidsoppgaver, er det stadig andre som overtar. Det skjer når en innsatt flytter avdeling og får ny kontaktbetjent. På grunn av kriminalomsorgens praksis om *utslusing* (soning fra høyt- til lavere sikkerhetsnivå før løslatelse) følger ikke kontaktbetjenten den innsatte gjennom hele soningsforløpet og må derfor defineres som *abstrakt arbeidende*. Det kan se ut som om den ”gamle” håndverkstradisjonen hvor eksempelvis møbelsnekkeren utførte hele arbeidsprosessen

med *spesielt høy kvalitet*, kan sammenlignes med profesjonalitet selv om det ikke foreligger høyere utdanning.

Under kapitlet om ”Forskjellige teorier om profesjonalitet blir fengselsbetjentens *ståsted* i forhold til yrke, arbeid og profesjonalitet grundig drøftet. Først skal jeg drøfte teorier om identitet som fører til utvikling av yrkesidentitet.

3.20.00 Fra teori om identitet til yrkesidentitet

Når det gjelder teori om identitet, er det naturlig å begynne med George Herbert Mead. Han forsket og skrev om *selvet* allerede i 1934. Når Mead bruker begrepet *selvet* er det å forstå som uttrykk for *identitet*. I tillegg bruker han begrepene ”jeget” og ”meget”. Det betyr at en persons selv/identitet bygger på hvordan personen oppfatter seg selv (jeget), samtidig med hvordan han tror andre oppfatter han (meget). Som et samlebegrep bruker Mead symbolsk interaksjonisme på sin teori. Som det viser seg i denne oppgaven, har mange andre forskere i ettertid bygd sin forskning og teori på Meads teori.

3.20.10 George Herbert Mead om selvet

En av de mest kjente grunnleggerne av identitetsforskningen må vel kunne sies å være George Herbert Mead. Mead tilhørte den såkalte Chicago skolen som utviklet den *symbolske interaksjonismen*. Hans viktigste bidrag finnes i boken ”Mind, Self, & Society” som ble utgitt i 1934. Tittelen på verket viser at han satte mennesket inn i et helhetsperspektiv ved at han tar utgangspunkt i menneskets sinn, bevissthet og tanker i interaksjon med sine omgivelser. Samtidig samler han alt dette i selvet eller identiteten. Disse to begrepene, *Mind & Self* setter han videre inn i et samfunnsperspektiv (Mead:1934).

3.20.11 Symbolsk interaksjonisme

For å forklare begrepet symbolsk interaksjonisme vil jeg bruke Pål Repstads forklaring og definisjon:

”Noen ganger brukes betegnelsen symbolsk interaksjonisme om sosiologi som tar utgangspunkt i at folk handler formålsrettet og slik de finner meningsfylt, og samtidig at hva folk finner meningsfylt, i stor grad formes gjennom sosiale relasjoner, eller sosiale interaksjoner. Et mulig norsk ord for interaksjon er samhandling. Symbol er et gresk ord som språklig har med ord og mening å gjøre, og viser til den sterke forklaringskraft denne tankeretningen tillegger mening som drivkraft bak handling. I denne sosiologiske tradisjonen er også ens egen selvforståelse og identitet i stor grad et sosialt produkt” (Repstad:1998:74).

Sitatet til Repstad er bygd på Mead sin symbolske interaksjonisme. Mead la vekt på hvordan *selvet* utvikles ved at mennesker lærer å *se på seg selv med andres øyne*. Ved å ha dialog med andre mennesker og å leve seg inn i andre menneskers situasjon, lærer en å se seg selv utenfra. I dette perspektivet finner menneskene materiale til å *utvikle selvforståelse*.

Det høres enkelt ut når teori beskriver utviklingen av *selvet*. Selvet utvikles stadig i den sosiale interaksjonen mennesket er inne i. Retningen av identitetsdannelse bestemmes av mennesket selv og dets sosiale miljø. Selve yrkesidentiteten starter sin utvikling når en person begynner i et yrke, eller starter sin utdanning til yrket. På dette tidspunktet kan også *kravet om profesjonell og faglig utvikling oppstå*. Det vil si at yrkesidentiteten og profesjonaliteten bygger på tidligere sosialisering. Det vil igjen si at alle arbeidstakerne møter hverandre med sin tidligere identitet. Slik jeg ser det, stilles det store krav til organisering, visdom og klokskap fra en arbeidsgiver for at arbeidstakerne skal utvikle et positivt selv/identitet samtidig som de skal være ”profesjonell” i yrkesutførelsen. Jeg antar at når både Mead, Repstad og flere teoretikere ser nødvendigheten av at selvet utvikles, tenker de på en *positiv utvikling* i det å ønske å gjøre andre mennesker godt. Ut fra en slik forståelse vil det være viktig at arbeidsgivere leder med en klok holdning, som danner utgangspunkt for gode relasjoner mellom arbeidstakerne og mellom arbeidstakerne og arbeidsgiveren.

Med utgangspunkt i en positiv utvikling av selvet, yrkesidentitet og profesjonalitet vil jeg belyse dette gjennom Mead sin teori om ”*The I and The Me*”.

“The ”I” is the response of the organism to the attitudes of the others; the “me” is the organized set of attitudes of the others which one himself assume. The attitudes of the others constitute the organized “me” and the one reacts toward that at an “I”” (Mead:1934:175).

Denne formuleringen henspeiler på at ”*jeget*” og ”*meget*” påvirker hverandre gjensidig. Jeget har et medfødt aspekt og er det grunnleggende, mens meget tilhører det sosiale. For å utvikle

selvet må personen bli klar over hvem han er (jeget) gjennom å få respons fra omgivelsene (meget). Slik jeg forstår Mead, oppstår det en gjensidighet ved at en persons ”jeg” påvirker omgivelsene som igjen påvirker personen tilbake via ”meget”. Dette vil utvikle en persons *holdninger, verdier og bevissthet* om hvem han er i seg selv og i møte med andre.

Når det gjelder fengselsbetjentens yrkesidentitet og ”profesjonalitet” vil denne teorien ha stor betydning. Det betyr at fengselsbetjentens yrkesidentitet blir påvirket fra mange hold. Påvirkningen kommer blant annet fra politikere, sentral og lokal ledelse, medansatte, innsatte og fengselsskolen. Dersom forventningene er forskjellige, kan det lett oppstå *identitetskonflikter*. Dermed spørres det hvilke holdninger og verdier fengselsbetjenter tar opp i seg. Det er trolig at det er nærmiljøet med medansatte og innsatte som har den sterkeste påvirkningen, siden et brudd med de lokale holdningene medfører direkte konsekvenser. Ut fra intervjuene var det forskjellige syn på hvem som påvirket mest. Det var *stor grad av lojalitet* overfor politiske, sentrale og lokale vedtak. Samtidig kunne noen av informantene gå utenom dersom det tjente den innsattes ve og vel. Det som kanskje kan kalles en identitetskonflikt, var informantenes *massive oppgitthet* overfor politiske og sentrale prioriteringer. De så problematikken ved bare å prioritere soningskøen uten *virkelig* å satse på *innholdet* i soningen. Dette synet underbygger den gode hjelperidentiteten som informantene synliggjorde.

Denne formingen av yrkesidentitet (jeget) er en *forutsetning* for den ”profesjonelle” utøvelsen av fengselsbetjentyrket. Det betyr at dersom det i det enkelte fengsel er en positiv holdning til yrkesutførelsen og arbeid med de innsatte, vil fengselsbetjentene *påvirke hverandre positivt*. Med andre ord blir, i følge Mead, ”jeget” positivt påvirket av det sosiale ”meget”. Dersom det i det rådende arbeidsmiljøet er negative holdninger overfor den profesjonelle utførelsen av arbeidet, vil fengselsbetjentene *påvirke hverandre gjensidig negativt* og yrkesidentiteten vil dermed bli negativt ladet. Denne negativt ladede yrkesidentiteten vil trolig bestå av at fengselsbetjentene blir usikre på seg selv fordi det blir store forskjeller mellom tjenestutførelsen og de forventninger som politikere, sentral og lokal ledelse har. Med andre ord blir ”jeget” negativt påvirket av ”meget”, og det skjer en gjensidig negativ påvirkning. Mead går videre og mener at det *ikke er likegyldig* hvem som påvirker individet i sosialiseringprosessen.

3.20.12 Den signifikante og generaliserte andre

Mead bruker begrepene ”den signifikante andre” og ”den generaliserte andre”. Han definerer begrepet, den generaliserte andre, slik:

”The organized community or social group which gives to the individual his unity of self may be called ”the generalized other”. The attitude of the generalized other is the attitude of the whole community” (Mead:1934:154).

Sitatet ovenfor viser at det er det organiserte samfunnet, bestående av sosiale grupper, de *generaliserte andre*, som påvirker holdningene til hvert enkelt samfunnsmedlem. Med andre ord, *selvet* blir påvirket gjennom interaksjon med medmennesker. For fengselsbetjentens yrkesidentitet må det bety at påvirkningene til endringer skjer i en *gjensidig påvirkning* fra hele samfunnet. Informantene ga ikke uttrykk for negativ påvirkning fra medansatte. Det virket som de var opptatt av å inneha en positiv yrkesidentitet, og noen var klar på at de ville jobbe aktivt for et positivt miljø og bekjempe det eventuelt negative. Det som ble nevnt som negativ påvirkning, var når tidligere innsatte kom tilbake gang på gang. På tross av dette opplevde ikke informantene *å ha gjort en dårlig jobb*. Noen av utsagnene var; ”det er ikke kjekt”, ”det er trist”, mens andre mente det var *godt for den tidligere innsatte* å komme tilbake å få omsorg og mat.

Mead mener likevel at det er forskjeller i styrken av påvirkning. Den signifikante andre har den sterkeste påvirkningen fordi ”den signifikante andre” er personer som står en person svært nær. Det kan bety at det for fengselsbetjenten er en spesiell kollega eller en leder som vedkommende har et nært forhold til og *identifiserer* seg med. Det spesielle i Meads teori er at den signifikante andre kan bli den generaliserte andre. Det skjer ved av vedkommende generaliserer sine erfaringer fra de nære omgivelsene til et bilde av verden (Mead:1934, Haugen:2000).

Min forståelse av denne noe kompliserte teorien er Meads positive syn på at den signifikante andre blir til den generalisert andre. Han mener at vedkommendes *sosialiseringsprosess* på en måte har kommet til en ende, fordi hun og han kan generaliser sine erfaringer og bruke dem i et større samfunnsperspektiv. Med andre ord har personen blitt *selvstendig* ved at *han tar den andres rolle*. Når det gjelder utviklingen av yrkesidentitet, er det lettere for en nyutdannet å ha

nær tilknytning til kollegaer og ledere enn det er for en fengselsbetjent med lang yrkesbakgrunn. Oppgaven blir derfor i forhold til en fengselsbetjent som har jobbet lenge i kriminalomsorgen, å gi fengselsbetjenter omgang med dyktige andre fengselsbetjenter og ledere som kan *stimulere* til videre utvikling. Meads teori blir nok bekreftet av informanten som mente de var mer avhengig av en spesiell kollega å identifisere seg med da de var nyutdannet. Likevel var det noen som selv etter *mange års erfaring* hadde spesielle kollegaer eller ledere de identifiserte seg med.

Nå har jeg drøftet Meads teori i forhold til seg selv, fengselsbetjentenes identitetsutvikling og det informantene har gitt uttrykk for. I neste avsnitt vil jeg videreføre teorier om sosialisering som ledd i identitetsutviklingen hos fengselsbetjentene.

3.20.20 Anton Hoëm om sosialisering

Anton Hoëm er en norsk teoretiker som har hatt betydning for utvikling av teori i forhold til identitet. Han har forsket på forholdene i *hjem, skole og arbeidsplass*. Hoëms funn og konklusjon er at det er de samme fenomenene som gjør seg gjeldene i forhold til identitet og identitetsutvikling enten det foregår i hjem, skole eller på arbeidsplassen. I følge Hoëm skjer ikke identitetsutvikling i et vakuum uavhengig av det sosiale rom.

Hoëm (1978) sier at identitet innehar både et psykologisk og et sosialt aspekt. I et systemteoretisk perspektiv dannes identiteten gjennom en *dynamisk samhandling* mellom menneskene, for eksempel i et fengsel. I denne interaksjonen mellom fengselsbetjenter, ledelse og innsatte dannes og utvikles identiteten. Denne identitetsdannelsen utvikles via psykiske filtre og psykiske mekanismer som igjen gjennom kognitive prosesser, fører til *bevissthet* om sin egen identitet, i denne sammenheng yrkesidentitet.

For fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet må det bety at hun eller han tenker gjennom hvem de er i møte med innsatte, medansatte og ledelsen. Med andre ord kognitive/tankemessige prosesser som fører til bevissthet om *sin egen identitet og yrkesidentitet*. Når jeg tenker tilbake på meg selv, er jeg ganske sikker på at jeg ikke tenkte på min egen identitet og yrkesidentitet før jeg hadde en referanse til teori om emnet. Derfor tror jeg at den dynamiske utviklingen av identitet, gjennom den dynamiske samhandlingen, via

psykologiske og sosiale aspekt, skjer mest på det *ubevisste plan*. Jeg kan ikke erindre at fengselsskolen hadde fokus på identitet og yrkesidentitet da jeg var lærer/veileder. Det lå nok innbakt i etikk- undervisningen, men det var ikke tatt med som et bevisst tema som skulle føre til utvikling av kognitive prosesser i forhold til identitetsutvikling.

Den felles yrkesidentiteten blir satt på prøve ved at det er skille mellom funksjonærer og arbeidere, samt at det er skille mellom teori og praksis. Dette *skillet* medfører vansker med den reelle koordineringen og skaper *store kommunikasjonsproblemer*. Det skjer fordi det mangler felles erfaringer, kunnskaper og mål med yrkesutøvelsen. Det samme skjer i stor grad med yrkesopplæringen som foregår i spesielle institusjoner. Konsekvensene av denne utviklingen er at yrkeskunnskapen fjernes fra det sosiale arbeidsmiljøet og blir mer generell og abstrakt. Med andre ord får ikke arbeidstakerne det *nødvendige eierforholdet* til sitt arbeid (Ibid).

Disse påstandene stemmer ikke overens med informantenes opplevelser. De opplever godt samsvar med de andre yrkesgruppene i sine respektive fengsler. Enkelte av informantene sier det kan være forskjeller i koordineringen, men de forskjellige yrkesgruppene er gjensidig avhengig av hverandre, har felles mål, og det skapes ikke koordinerings- og kommunikasjonsproblemer.

3.20.21 Fagutvikling

Avsnittet om fagutvikling vil belyse hvorvidt det er samsvar eller ikke mellom yrkesopplæringen og yrkesutøverens egenart. Det vil si yrkesidentiteten.

Hoëm (1978) skriver følgende om fagutvikling:

”De sentra hvor fagutviklingen skjer og yrkesopplæringen finner sted blir i noen grad også enheten som definerer yrkes- og yrkesutøverens egenart. Arbeideren bestemmer verken yrkets utvikling substansielt eller egen identitet, begge deler blir nå som tidligere bestemt av produsenter av kunnskapen” (:33).

Et viktig spørsmål i denne sammenhengen er om kriminalomsorgens yrkesutøvere kjenner denne problematikken når det gjelder yrkesidentitet. Yrkesopplæring i kriminalomsorgen skjer ved at aspirantene gjennomfører et kort forkurs og ett år ute i anstaltene med opplæring i praktisk fengselslære. Videre gjennomfører de ett år ved kriminalomsorgens utdanningssenter

(KRUS), med juridiske-, sosial- og psykologifag og miljøfag (St. prp. nr.1:2004-05).

Når det gjelder yrkeskunnskapen mente informantene at *ikke alt* som ble lært på fengselsskolen var *relevant* i den daglige jobben, men der er visse sammenhenger. Det ble også synliggjort fordeler med å ha praksisåret først. Da fikk de oppleve praksisfeltet før de startet teoriåret. En av informantene sier *det etter hvert* har blitt mer klare sammenhenger mellom det som ble lært på fengselsskolen og praksisen, spesielt i kontaktbetjentarbeid og programvirksomhet. Disse svarene gjør at jeg har vansker med å finne *de store forskjellene* som er til hinder for en felles yrkesidentitet.

For kriminalomsorgen er det KRUS som ut fra *politiske vedtak* bestemmer yrkesutøvelsens egenart. Den enkelte fengselsbetjent møter derfor fag og fagets praksis slik Storting og KRUS har fastlagt det. Ut fra dette utvikles yrkesidentiteten og fagets praksis seg. Det betyr i følge Hoëm at fengselsbetjentene definerer sin yrkesidentitet på grunnlag av stortingsvedtak og det KRUS bestemmer. Hvordan yrkesidentiteten og fengelskulturen blir, avhenger så av *fengselsbetjentenes og innsattes interaksjon*. Som et resultat kan dette få negative konsekvenser for fengselsbetjentens eierforhold til yrkesutøvelsen. Fordi yrkesutøvelsen og yrkesidentiteten er nært knyttet til hverandre, kan en slik styring føre til en negativ utvikling av yrkesidentiteten. Når jeg bruker begrepet *negativ utvikling av yrkesidentiteten* mener jeg at fengselsbetjentene beveger seg bort fra det ideelle som er beskrevet i kriminalomsorgens målsetninger.

Dersom noen fengselsbetjenter ikke ønsker å engasjere seg i sitt eget yrke men bare er til stede for å ha et lønnet arbeid, kan dette gi en annen yrkesidentitet. Det kan bety at fengselsbetjenter i slike tilfeller ikke tar det samme ansvaret som de fengselsbetjentene som er opptatt av å være med på å oppnå kriminalomsorgens målsetninger. Det negative med et slikt skille i yrkesidentiteten kan da være at fengselsbetjentene *drar i hver sin retning*, der noen opplever seg som voktere og andre som hjelpere. Samtidig kan et slikt skille ha positive sider ved at det blir en *større bredde i tjenestekorpset*. Det vil si at noen er spesielt opptatt av statisk sikkerhet med fysiske hindre for å opprette ro, orden og sikkerhet. Samtidig som andre er opptatt av dynamisk sikkerhet ved å opparbeide et nært forhold til de innsatte slik at *relasjonene* fører til ro, orden og sikkerhet.

Intervjuene viste et samsvar mellom hjelper- og vokter- identitet fordi informantene så nødvendigheten av begge rollene. Selv når de var i vokterrollen med restriksjoner og grensesetting mente de at også denne rollen var en hjelperrolle og inneholdt hjelperidentitet. Med andre ord var hjelperrollen og vokterrollen *gjensidig avhengig* av hverandre. Ut fra spørsmålene kom det også frem en positiv holdning for å bekjempe negativ utvikling av miljøet. Informantene snakket om nødvendigheten av å være *gode rollemodeller* og opptre moralsk og etisk korrekt.

3.20.22 Sosialisering og identitetsutvikling

Når det er snakk om fengselsbetjentens yrkesidentitet, kan det ikke være tvil om at det er en sosialiseringssprosess som ligger til grunn for at hver enkelt fengselsbetjent er blitt den de er i sitt yrke. Derfor vil jeg beskrive og drøfte Anton Hoëms sosialiseringsteori i forhold til fengselsbetjentens yrkesidentitet. To viktige perspektiver på sosialisering som Hoëm bruker, er *uformell* og *formell sosialisering*.

For å kunne forstå sosialiseringsteorien, ser jeg det som viktig å vite hva Hoëm og andre teoretikere legger i begrepene uformell og formell sosialisering. Den *uformelle sosialiseringen* starter når barnet blir født og møter den *signifikante andre* som i første omgang vanligvis vil være moren. Ganske snart vil relasjonene til far, søsken og andre som står barnet nært bli de signifikante andre (Mead:1934, Haugen:2000). Dermed påvirkes barnets uformelle sosialisering. Hoëm henviser til det samiske miljøet hvor identitetsutviklingen virker nøye planlagt. Barnet får en *fadder* som foreldrene ønsker at barnet skal imitere og adoptere væremåten til. Innen kulturen med de sosiale rammene hadde barna stor grad av frihet. *Leken* hadde en stor grad av betydning for den uformelle sosialiseringen. Med andre ord foregikk det ikke en formell oppdragelse i denne kulturen, men *oppdragelsen lå i de kulturelle og sosiale rammene* som inneholdt stor grad av frihet, samt lek som en del av utviklingsgrunnlaget. Denne måten å se sosialisering på er i tråd med Vygotsky sitt syn på læring og utvikling. Han sier blant annet at i leken strekker barnet seg ut over sitt aktuelle nivå (Bråten:1998).

Barnets navn er i noen kulturer planlagt i forhold til identitetsutviklingen. For eksempel i indianerkulturer, som blir beskrevet av Mollenhauer (1996), får barnet sitt egentlige navn først når det har vært gjennom sin første kamp. Dersom barnet har gjort det godt i kampen får det et

navn som identifiserer det som sterkt og vellykket. Hvis barnet gjør det dårlig i kampen, får det et navn som gir en svak og ikke vellykket identitet.

Hva har så dette med fengselsbetjentens yrkesidentitet å gjøre? Ut fra min forståelse av sosialisering og identitetsutvikling vil hver enkelt fengselsbetjent være et resultat av det sosiale miljø hun eller han er vokst opp i, og helt frem til den de er blitt som fengselsbetjenter. Profesjonaliteten vil igjen være et resultat av identitetsutviklingen frem til den nåværende yrkesidentiteten. Fengselsbetjentrollen som er beskrevet tidligere i oppgaven, viser til *selvstendighet, fornying og kritisk tenkning* (NOU:1984:2). Det må bety at for å oppnå disse egenskapene, må fengselsbetjenten ha hatt *gode signifikante andre* som har bidratt til en identitetsutvikling som førte til selvstendighet, evne til fornying og kritisk tenkning.

Når Mollenhauer snakker om at barnet får sitt egentlige navn etter hvordan han har opptrådt i kamp, opplever jeg at dette bildet kan overføres til *vår kultur*. Selv om ikke våre barn får navn etter hvem de er, blir de påsatt en merkelapp eller *stemplet* hele livet etter hvem de blir oppfattet som (Baker:1973). Dersom en person ikke har opplevd å lykkes men blir stemplet som svak og lite vellykket gjennom oppveksten, er det stor sannsynlighet for at *selvbildet og identiteten er svak*. Personen ser da på seg selv som mislykket. Det må igjen bety at for å bli en fengselsbetjent med en god og solid yrkesidentitet og være en ”profesjonell” yrkesutøver, må hun eller han ha opplevd en *vellykket barndom* med gode og støttende signifikante andre. Dette står i sterkt kontrast til utsagn fra en av de eldste informantene om enkelte innsatte på 70 og 80 tallet. De mente at de som blir fengselsbetjenter, var de som hadde *mislykkes* i barndommen og ungdommen og derfor skulle herse og bestemme over fangene. Jeg har selv for mange år siden hørt disse utsagnene.

Den *formelle sosialiseringen* skjer i det komplekse samfunnet der barnet må forholde seg til de generaliserte andre. Barnet skal nå møte personer som foreldrene ikke har kontroll med. Det kan være personer som foreldrene enten liker eller ikke liker, eller sågar ikke kjenner (Hoëm:1978).

Hoëm skriver følgende om identitetsutvikling:

”Under disse betingelser, i det daglige liv, i samspill med andre skjer identitetsutviklingen, høstes erfaringene, utvikles mestringsgrunnlaget. En

hoveddimensjon er imidlertid borte fra denne spontane, uformelle sosialisering” (Hoëm:1978:37).

Leken som hoveddimensjon skjer i liten grad på de voksnes arbeidsplass (Ibid). Med andre ord blir den spontane, uformelle sosialiseringen borte. For fengselsbetjenten er det de daglige rutinene og samspillet med innsatte, medansatte, ledelse og eksterne samarbeidsparter som preger identitetsutviklingen.

Hoëm ser på den formelle sosialiseringen som en *livslang prosess* hvor samfunnet som helhet påvirker kunnskapen om yrkesutøvelsen. Dermed påvirker samfunnet selve yrkeskunnskapen gjennom den formelle sosialiseringen. Komplekset i denne måten å se sosialisering på, er at påvirkningen skal være verdinøytral samtidig som den skal være sosialiserende. De motstridende kravene ligger i at sosialiseringen er en prosess med utgangspunkt i verdierkjennelse, der nye verdier og tilknytning skjer parallelt med at kunnskaper og ferdighetsutvikling skjer.

For fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet må den livslange prosessen ta utgangspunkt både i den uformelle og formelle sosialiseringen. Det innebærer all sosialisering som har skjedd før og etter hun eller han ble fengselsbetjent. For fengselsbetjenten er ikke sosialiseringen verdinøytral. Fengselsbetjenten blir sosialisert inn i yrket ut fra *streng formelle verdikrav* til yrkesutøvelsen. Straffegjennomføringsloven (Strgfl.:2001:21) med forskrifter, Studieplanen for fengselsskolen (kriminalomsorgen:2005-06), Yrkesetiske retningslinjer (Larsen m.fl.:2001) setter noen av de formelle kravene som en fengselsbetjent må sosialiseres inn i.

I det neste avsnittet skal jeg beskrive og drøfte utviklingen av *fengselsbetjentrollen* som del av identitetsutviklingen mot en yrkesidentitet.

3.20.30 Fengselsbetjentrollen

Fengselsbetjentens yrkesidentitet vil i stor grad være et produkt av den *rollen* hun eller han har. Enten det er som vokter/kontrollør eller som hjelper, eller at det er en kombinasjon av disse rollene. I de siste fem – seks årene har fengselsbetjentrollen vært nært knyttet til

kontaktbetjentrollen. Det oppstår da gjerne et *dilemma* mellom det å ha en hjelperrolle versus en kontrollrolle. Kontaktbetjenten har på den ene siden mange daglige arbeidsoppgaver som er knyttet til restriksjoner og sikkerhet. På den andre siden skal kontaktbetjenten være en hjelper og omsorgsperson og veilede den innsatte slik at vedkommende ut fra kriminalomsorgens hovedmålsetting skal kunne gjøre en *egen innsats* for å bekjempe sitt kriminelle handlingsmønster (St meld nr 27:1997-98). Dette kan føre til en rollekonflikt. Denne rollekonflikten kan oppstå dersom kontaktbetjenten legger for stor vekt på hjelperrollen og ikke tar tilstrekkelig hensyn til kontrollrollen. Det samme vil skje om kontaktbetjenten har for sterk fokus på kontrollrollen og for liten fokus på hjelperrollen (Meek Hansen m.fl.:1999).

3.20.31 Balansert rollefordeling

Ut fra denne beskrivelsen av kontaktbetjentrollen settes det krav til en balansert rollefordeling. Det vil si at kontaktbetjenten må ha evner til å være en grensesetter og kunne ta opp med den innsatte det som ikke er akseptabelt eller ikke passer seg i fengselet. På den andre siden må kontaktbetjenten være en omsorgsperson som kan veilede den innsatte og fordype seg i de problemene som den innsatte sliter med. Det betyr at kontaktbetjenten må inneha både en hjelperidentitet og en kontroll/vokteridentitet som en del av sin yrkesidentitet og yrkesutførelse. Ut fra informantene kan disse rollene være vanskelig å forene. Samtidig opplevde de fleste at de ikke hadde store problemer med å inneha begge rollene. Det var likevel sammensatte kompleksiteter i forhold til rollene. *De ønsket selv å ha en hjelperrolle*, men opplevde at arbeidsgiveren ikke la tilrette for denne rollen. De fleste informantene hadde heller ikke store problemer med at innsatte de hadde jobbet med, kom tilbake gang på gang, og at ufaglærte kunne overta deres jobb.

Repstad (1998) skriver følgende om kontroll- og rehabilitering:

”Sosiologer har for eksempel pekt på hvor vanskelig det kan være for en institusjon å oppfylle kontroll- og rehabiliteringsmålsettingene samtidig. Tvungen i fengsel, som gjennomføres ut fra kontrollmålsetting, kan undergrave målsettinger om å få tilbakeført de innsatte til et normalt liv utenfor fengselet” (:121).

Repstad peker videre på at de samme problemene kan oppstå i psykiatriske sykehus og i barnevernsarbeid når det gjelder kontrollmålsetting og rehabiliteringsmålsettinger. Selv om teorier synliggjør vanskeligheter med å forene disse to målsettingene, må

kriminalomsorgen gjøre sitt *ytterste for å kunne nå begge målsettingene*. Hvordan dette målet skal kunne oppnås, hviler i stor grad på fengselsbetjentens/kontaktbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet. Jeg har tidligere i oppgaven skrevet at fengselsbetjenten ikke er høyskoleutdannet, mens barnevernspedagoger, sykepleiere og vernepleiere har høyskoleutdanning. Det betyr at fengselsbetjenten har ett år mindre utdanning for å utføre sin ”profesjon”. Det problematiske er at fengselsbetjentene pålegges arbeidsoppgaver som om de var *profesjonelle yrkesutøvere*, uten å ha profesjonelle arbeidsbetingelser. Disse betingelsene blir behandlet i kapitlet ”Forskjellige teorier om profesjonalitet”.

Det sier seg selv at politisk og faglig ledelse må legge forholdene til rette slik at fengselsbetjentene har muligheter til å nå kriminalomsorgens målsettinger. Per i dag er den viktigste målsettingen for kriminalomsorgen å bekjempe soningskøen (Justis- og politidepartementet:2006). Det problematiske, ut fra min tolkning, er at informantene har en *oppgitt holdning* til politisk og sentral ledelse når det gjelder *tilrettelegging for rehabilitering og innhold i soningen*. Noe som med tiden kan føre til demotivasjon i forhold til rehabiliteringsarbeidet.

Vegar Karlsen (2001) har i boken ”Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena” skrevet artikkelen ”Oss betjenter imellom”. Karlsen begynte som nattevakt- vikar i Oslo kretsfengsel i 1983 og er nå utdannet fengselsbetjent. Han har blant annet satt fokus på *rolleavklaring og identitet*.

Fengselsbetjentens yrkesmessige rolle eller identitet er ikke enkel å definere. Grunnen er at fengselsbetjenten har både straffeideologi, omsorgsideologi og formålsrasjonalitet i sitt arbeid. Fengselsbetjentene opplever at problemet med å finne sin rolle er avhengig av *manglende sammenheng* mellom etatens uttalte målsetting og jobbens faktiske innhold. Karlsen sier videre at dersom vi er gode til å definere gode mål, men at målene er urealistiske, lurer fengselsvesenet både seg selv og omverdenen. Dersom fengselsbetjentene aksepterer at det kun er en jobb de utfører, uten mål og mening, blir de *offer for usynlige målsettinger*. Disse målsettingene kan ha utspring i vane, tradisjon eller sterke personer i miljøet (Ibid).

3.20.32 Formålsrasjonalitet

Ut fra Karlsen (2001) sin beskrivelse av hverdagen til fengselsbetjentene ser jeg klare dilemmaer med hensyn til rolleavklaring og yrkesidentitet. Jeg vil spesielt drøfte begrepet *formålsrasjonalitet*. Formålet med straffen er på den ene siden at fengselsbetjentene skal påse at fangene får gjennomført straffen med hensyn til samfunnets sikkerhet og rettsoppfatning. På den andre siden skal fengselsbetjentene være personer som legger forholdene til rette for den innsatte slik at han gis muligheter til å *endre livsførsel og hindre tilbakefall* (Strgjfl.: 2001:21). Når formålsrasjonaliteten i fengselsvesenet på den ene siden innehar straffefunksjon, og på den andre siden hjelpefunksjon mens politiske myndigheter har som *hovedmålsetting* å bekjempe soningskøen, blir det vanskelig å fylle fengselsbetjentrollen. Det som kan skje i praksis, er at det viktigste blir å *fylle fengslene*. Samtidig viser det at fengselsvesenet har for *få utdannede fengselsbetjenter og for få fengselsplasser*, eller at *organiseringen* og utnyttelsen av personalressursene er for dårlig eller feilprioritert. Ut fra denne argumentasjonen blir det vanskelig å oppnå maksimal måloppnåelse når det gjelder rehabilitering og *bekjempelse av ny kriminalitet*. Dermed kan Karlsen ha rett i at fengselsvesenet blir drevet etter *vane og tradisjon*.

Karlsen (2001) går enda videre med å definere fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet ved å si:

”Jeg opplever hvordan nyutdannede fengselsbetjenter strever med å finne sin yrkesmessige identitet, samtidig som de skal finne seg til rette i den praktiske hverdag. Mange føler at de ikke får brukt seg selv og sine kunnskaper. Forventninger om selvrealisering og profesjonell utvikling strandede for manges del i dagliglivets trivialiteter, som ofte takles like godt av en timelønnet vikar som av en fengselsutdannet tjenestemann. Men også eldre, erfarne betjenter kan streve med sin rolle. En kollega som har tjuefem års ansiennitet ble spurt hvordan betjentrollen påvirket ham, og han svarte prompte: ”Jo det vet jeg utmerket. Jeg blir asosial.”” (:153).

Jeg antar at når en person går inn i et hvilket som helst yrke, er intensjonen både å tjene til livets opphold og å kunne bruke seg selv og sine kunnskaper. Når mange fengselsbetjenter føler at de ikke får brukt seg selv og sine kunnskaper og at timelønte vikarer kan gjøre en like god jobb uten fengselsutdanning, må det ha betydning for utviklingen av yrkesidentitet og profesjonalitet. John Dewey sier at vi ”*får ikke kunnskap, men vi gjør en erfaring ved å etablere en ny kognitiv og følelsesmessig balanse der den tidligere er blitt forrykket*” (Løvlie:1997:151). Når de nyutdannede fengselsbetjentene kommer fra fengselsskolen inn i aktiv tjeneste og skal finne sin yrkesidentitet, har hun og han med seg kognitive og

følelsesmessige erfaringer. Når de så møter den ”eldre” fengselsbetjenten som er blitt *asosial*, må den kognitive og følelsesmessige balansen bli *kraftig forrykket*. Det som er å håpe, er at denne typen fengselsbetjenter er i fåtall slik at den nyutdannede fengselsbetjenten ikke opplever så store kognitive og følelsesmessige endringer når hun og han skal finne sin yrkesidentitet og rolle, både i fangebehandlingen og den praktiske hverdagen.

Noen av informantene bekrefter det Karlsen sier om timelønte vikarer, men for andre betydde det lite når ufaglærte overtok jobben. De mente ufaglærte ikke kunne gjøre jobben slik en fagutdannet fengselsbetjent utfører den. For noen hadde det en *negativ virkning på yrkesstoltheten*, og de opplevde seg kun som en *brikke og et nummer i rekken*. Fafo (2006) rapport om konsekvensene ved innføring av høyskoleutdanning peker på *arbeidsgiverens tilrettelegging av arbeidet*. Arbeidsgiverne må bli mer aktive ledere og *tilby faglig stimulerende arbeidsoppgaver*. Det må også skapes *karrieremuligheter og tilrettelegging for innflytelse*.

Dermed ser det ut som fengselsvesenet har mange *utfordringer* i forhold til fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og de forskjellige rollene som kommer inn under yrkesidentiteten.

Ut fra teori og drøftinger i dette kapitlet blir fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet grunnleggende i *utviklingen av profesjonalitet og profesjonell yrkesutøvelse*. Derfor blir det neste kapitlet en grundig drøfting av profesjonalitet.

3.30.00 Forskjellige teorier om profesjonalitet

I det foregående avsnittet har jeg beskrevet og drøftet forskjellige teorier om identitet. Fordi oppgaven omhandler både identitetsutvikling og profesjonalitetsutvikling i fengselsvesenet, er det naturlig å beskrive teorier om profesjonalitet. Videre er det viktig å drøfte profesjonalitet i forhold til generell teori, fengselsfaglig teori og de intervjuene jeg har gjort med fengselsbetjentene.

Ulf Torgersen har ut fra sin forskning om profesjoner og utvikling av profesjonalitet skrevet bøkene ”Profesjonssosiologi” (1972), samt ”Profesjoner og offentlig sektor” (1994). Jeg anser derfor hans forskning som et godt og solid grunnlag til oppstart i kapitlet ”Forskjellige teorier

om profesjonalitet”. De øvrige teoriene og teoretikerne vil bli drøftet i forhold til Torgersen.

3.30.10 Ulf Torgersen om profesjonssosiologi, profesjoner og offentlig sektor

Torgersen (1972) hevder at profesjonsbegrepet ikke har en entydig oppfattelse/betydning. Derfor vil han forsøke å lage en definisjon, samtidig som han sier at det ikke er sikkert hans definisjon er mer riktig enn andre definisjoner. Det er ikke alle yrker en er interessert i, selv om ordet *profesjon* i Norge betyr omtrent det samme som *yrke*. Definisjonen er i forhold til en relasjon mellom yrker og en *spesiell* utdanning. Det vil si at det er en bestemt type kombinasjon mellom *yrkesmotivasjon* og *utdannelsesmonopol* som utgjør *profesjonen*.

Kravene til en profesjon er i følge Torgersen (1972):

”Vi sier at vi har en profesjon hvor 1) en bestemt langvarig formell utdanning erverves av 2) personer som stort sett er orientert mot oppnåelse av bestemte 3) yrker som ifølge sosiale normer ikke kan fylles av andre personer enn de med denne utdannelsen”
(:10).[.....] *”Utdannelse, motivasjon og yrkesmonopol er her knyttet uløselig sammen”*
(:11).

Denne definisjonen tilsier at fengselsbetjentyrket ikke er en profesjon. Fengselsbetjenten har ikke en langvarig formell utdanning, men den er rettet mot et bestemt yrke som har yrkesmonopol på å gjennomføre straff i Norge. Slik fengselsbetjentyrket er definert i dag, kan de som har studiekompetanse, er fylt 21 år og har plettfri vandel, jobbe i fengselsbetjentstillinger. Likevel er det ingen som får fast ansettelse som fengselsbetjent uten å ha eksamen fra fengselsskolen. Det må igjen bety at det er en lang vei for fengselsvesenet å gå for at fengselsbetjentyrket blir definert som et *profesjonelt yrke*.

Den formelle utdannelsen legger sterk vekt på teori som er *systematisert* i lærebøker og håndbøker, samt *standardisering* av trening. *Vitenskap* er en forutsetning i *moderne profesjoner*. Likevel er det noen av de gamle profesjonene som har knapt med enhetlig vitenskap bak seg, for eksempel den militære profesjonen. Torgersen nevner også den medisinske og juridiske profesjonen hvor studentene har usedvanlig liten trening i bruk av vitenskapelig metode. De samler ikke systematisk inn kunnskaper i en hovedoppgave i studiet.

Når jeg nå har erfart at fengselsbetjentyrket ikke kan ses som en profesjon ut fra Torgersens definisjon, må jeg ut fra problemstillingen finne de kriteriene som må til for å utvikle fengselsbetjentyrket til en profesjon og profesjonalitet. Torgersen bruker den amerikanske sosiologen Harold Wilensky for å beskrive en *bestemt rekkefølge og teorien* om utviklingsfasene i en profesjonalisering.

”Wilensky er interessert i 5 forhold, som han regner som begrepskjennetegn på en profesjon:

- (1) Det må være et heldagsyrke, ellers har det liten mening å tale om en profesjon.
- (2) Det må være en formell utdanning til dette yrket, ved høyskole, universitet, eller liknende. Skole kommer før universitet.
- (3) Det må være en organisasjon av yrkesutøvere. Den er først lokal og så dannes det en nasjonalforening.
- (4) Det må være en skreven type offentlig godkjenning av yrkesutøvere.
- (5) Det må være en eller annen kodeks som fastslår yrkesinnehaverens etiske plikter og spesifikke krav (Torgersen 1972:32, 1994:50).

Noen av forholdene som Wilensky beskriver, er allerede oppfylt for fengselsbetjentens vei mot en profesjon. Fengselsbetjentyrket er et heldagsyrke, og det er to yrkesorganisasjoner å velge mellom, samt ulike lokalforeninger. Fengselsbetjentyrket er offentlig godkjent. Pliktene og spesifikke krav er nedfelt i lover, forskrifter, retningslinjer og lokale instruksjoner.

Fengselsvesenet har også godkjente etiske retningslinjer. Hvis en ser bort fra rekkefølgen er det kun *utdanning* i forhold til disse fem kriteriene som mangler på veien mot en profesjon.

Wilensky sier det må være en *formell utdanning* på høyskole- eller universitetsnivå for å kunne betraktes som en profesjon. Dermed sier han implisitt at det må drives *vitenskapsbasert forskning* for at yrket skal bli en profesjon.

Eckhoff (1967) har konkretisert kravet om vitenskapelighet i forskningen ved å si at;

”en vitenskap må som regel allerede ha skaffet seg *visse* ressurser i form av innsikt og utdannet personell før det foreligger muligheter for å etablere noen profesjon. Ofte er det de som har utdanning innen faget som selv skaper sin profesjon”
(:309).

Det må bety at dersom det er ønskelig å bli en profesjon og å jobbe profesjonelt, er det viktig for fengselsbetjentene å *forske på sitt eget yrke*. Det betyr at det må være *viktig å etablere en høyskole* hvor de utdannede fengselsbetjentene får muligheter til å gjennomføre vitenskapelig

forskning innen sitt eget felt. Videre, ut fra Eckhoffs krav om vitenskapelig forskning, ser jeg *denne oppgaven* som et viktig bidrag til profesjonalisering av fengselsbetjentyrket og kontaktbetjentrollen.

Fengselsvesenet har *allerede* mange fengselsbetjenter med høyere utdanning. Åna fengsel har flere fengselsbetjenter som har fireårig lærerhøgskole og andre ulike høyskole- og universitetsfag. Det betyr at fengselsvesenet ikke behøver å starte på bar bakke. Dersom *forholdene legges til rette* for disse betjentene, kan de kanskje forske videre på sitt yrke. Jeg vet konkret to fengselsbetjenter som har planer om videreutdanning fra høsten 2007. Ut fra egne erfaringer er tilretteleggingen som fengselsvesenet gir, *utdanningspermisjon uten lønn*.

Som beskrevet under avsnittet "Hva er kriminalomsorgen" har spørsmålet om høyskoleutdanning vært debattert lenge. Derfor vil jeg drøfte noen av kriteriene i utdanningen for at fengselsbetjenten skal kunne bli en profesjonell yrkesutøver.

3.30.11 Utdanning for fengselsbetjentene

Det siste offentlige dokumentet, med unntak av Stortingsproposisjon nr. 1, som omhandler fengselsbetentutdanningen, er "Justis- og politidepartementets delinnstilling 2" om *utdanning av fengselsbetjenter*. I innstillingen er det referert til professor Lars Inge Terum (Senter for profesjonsstudier ved Høgskolen i Oslo) som sier at fengselsbetjentyrket *ikke kan regnes* som en profesjon fordi det *teoretiske grunnlaget i akademisk forstand ikke er tilstede*. Han sier videre at et fag må være *forskningsbasert*, og det må være utviklet en *metode* og et *felles begrepsapparat*. Etter arbeidsgruppens vurdering eksisterer det et kriminalomsorgsfag, men det er ikke tilstrekkelig forskningsbasert. Tidligere opererte en med en lang rekke kriterier som måtte være innfridd, før det skulle foreligge en profesjon. I dag er begrepet profesjon noe bredere definert. Det vil si som *ekspertkunnskap i utøvelsen av et praktisk yrke*. Likevel mener de fleste forskerne at to hovedelementer må være tilstede for å kunne betrakte et yrke som en profesjon. *Teoretisk kunnskapsbase ut fra forskning og skjønnsutøvelse* må være tilstede. Terum er heller ikke sikker på om fengselsbetjentene i yrkesutøvelsen utøver skjønn på bakgrunn av kunnskap (Justis- og politidepartement:2004).

Det ser ut som det har skjedd en endring i Torgersens krav til profesjonalisering fra 1972 og

frem til 2004. Den vesentligste forskjellen mellom Torgersen, Wilensky og Terum er Torgersens definisjon som nevner spesifikt at *ingen uten den bestemte utdannelsen*, kan gå inn og vikariere i jobben. Torgersen presiserer også at utdannelsen må være en *bestemt, langvarig, formell utdanning* i motsetning til Wilensky og Terum som bruker begrepene høyskole, universitet, samt teoretisk forskningsbasert kunnskap. Torgersen nevner blant andre yrkesgrupper som lærere, lektorer, jurister og teologer som profesjoner, og sykesøster som *semiprofesjon*. Disse yrkesgruppene har alle høyere utdanning, men lengden og utdanningsstatus er forskjellig. De forskjellige ”profesjonene” har også forskjellige arbeidsbetingelser.

Videre har de profesjonelle behov for å stige i gradene:

”For alle profesjoner eksisterer det et sett av yrker som utgjør et hierarki, og den profesjonelle er interessert i å stige opp gjennom dette. Han formodes altså ikke bare å være fornøyd med å ha blitt medlem av en profesjon, men også å være interessert i karriere innen denne” (Torgersen:1972:50).

Det må kunne tolkes som at en profesjonell som er kommet høyt i hierarkiet har *bedre og mer selvstendige* arbeidsbetingelser enn arbeidstakere lenger nede i hierarkiet. Torgersen bruker profesjonene jurist og filolog for å synliggjøre forskjellene. Filologen leverer mange premisser, men fatter ikke betydningsfulle vedtak. Juristen derimot bidrar til premisser for individuelle preferanser og handlinger i tillegg til å fatte vedtak. Disse ulikhetene i innflytelse har følelsesmessige konsekvenser hvor *juristen føler seg mer innflytelsesrik enn filologen*. Denne oppgaven synliggjør fengselsbetjentyrket hvor hverdagen er styrt av lover, regler, rutiner og yrkesbetingelser som er fattet av andre. Dermed *har ikke* fengselsbetjentene de selvstendige arbeidsbetingelsene og friheten i yrket som en profesjonell yrkesutøver har. Spesielt ikke hvis den profesjonelle er plassert høyt i et hierarki.

I følge Dagbladet (12.01:2007) har fengselsbetjentene dårlige arbeidsbetingelser. Direktør Bjarkeid sier til Dagbladet at det kan skje drap dersom det ikke skjer en endring. Etter dette har flere fengselsbetjenter skrevet sin mening i Dagbladet. En ved navn Elvira skriver at politikerne *må høre på de som jobber med faget* og deretter legge opp et *fornuftig soningsforløp*. Hun frykter at det fengselsvesenet som er oppbygd, skal *rives ned og bli ødelagt*. Geir Bjørkli som er forbundsleder i Norsk Fengsel- og Friomsorgsforbund bekrefter uttalelsene og sier: ”Dette er en akutt situasjon som det må gjøres noe med *nå*”.

Ut fra min vurdering er det et *stort* skille mellom profesjonelle arbeidsbetingelser og fengselsbetjentenes arbeidsbetingelser. Det er snakk om å kunne bli skadet og drept i tjeneste. I tillegg kommer frustrasjoner fordi politiske myndigheter *ikke legger forholdene til rette* verken for fengselsbetjentene eller de innsatte.

Torgersen har henvist til Etzioni når det gjelder semiprofesjon. Det førte til min nysgjerrighet i forhold til hans definisjon av begrepet semiprofesjon. Først vil jeg presenterer begrepet profesjon. Etzioni har brukt Greenwood for å beskrive det karakteristiske og *ideal- typiske* ved en profesjon:

- ”1. A basis of systematic theory.
 2. Authority recognized by the clientele of the professional group.
 3. Broader community sanction and approval of this authority.
 4. A code of ethics regulating relationship of professionals with clients and colleagues.
 5. A professional culture sustained by formal professional associations
- (Etzioni:1969:144).

Disse kriteriene er ikke mye forskjellige fra de kriteriene som Torgersen bruker.

Hovedbudskapet til Etzioni er: Dersom noen av de ovenfornevnte kriteriene for et profesjonelt yrke ikke er til stede, er det en *semiprofesjon*. Det gjelder også dersom en eller flere av de empiriske kvalitetene ikke er fullt utviklet. Det vil for fengselsbetjentens utvikling av profesjonalitet igjen bety at utdanningen må forandres fra etatsutdanning til systematisk teori og forskningsbasert utdanning.

I delinnstilling 2 om utdanning for fengselsbetjenter legger utvalget frem flere alternativer til høgskoleutdanning. Ett av forslagene går ut på at fengselsbetjentutdanningen skal føre frem til en *bachelorgrad* med videre muligheter for en *mastergrad* i *kriminalomsorgsfag*.

Kriminalomsorgen må kartlegge sitt totale kompetansebehov for å se om kompetanse på mastergradsnivå kan hentes eksternt. Arbeidsgruppen sier videre at dersom kriminalomsorgen i *fremtiden skal kunne nå sine mål* og gjennomføre de oppgaver som er satt, bør arbeidet med utvikling av kriminalomsorgsfaget videreføres og intensiveres (Justis og politidepartement:2004).

3.30.12 Praktiske utfordringer mot en profesjonalisering

Ovenfor har jeg drøftet noen av teoriene rundt profesjonalisering av fengselsbetjentyrket. Videre skal jeg drøfte noen av de praktiske utfordringene for fengselsvesenet frem mot en eventuell profesjonalisering. Det første som må til, er at *fengselsskolen faktisk blir omgjort til høyskole* med bachelorgrad, med bakgrunn i vitenskapelig forskning og videre spesialisering i kriminalomsorgsfaget i en mastergrad. Dersom en skal bygge på Eckhoff (1967) sin teori, er det viktig at noen av fengselsbetjentene som etter hvert gjennomfører en mastergrad i kriminalomsorgsfaget, forsker videre innen sitt eget yrke. Det vil si at kriminalomsorgen legger til rette for at fengselsbetjentene får muligheter til å gjennomføre *doktorgradsstudie* i sitt fag. Dette vil føre til at fengselsbetjentene får en dypere innsikt i forhold til problemløsning og rehabilitering. Inntil dette er mulig må kriminalomsorgen nytte seg av ekstern forskning. Politikerne og publikum må overbevises om nødvendigheten av en vitenskapelig og forskningsbasert høyskoleutdanning. En *begynnelse mot en profesjonalisering av fengselsbetjentyrket* vil helt klart være at jeg forsker videre med bakgrunn i denne oppgaven.

Det som nok er et trekk ved profesjonaliseringen er at kriteriene ikke er like strenge i dag som i 1972. Dermed kan muligens fengselsbetjentyrket være en profesjon selv om personer uten høyere utdanning kan vikariere i stillingene. Forskjellen kan kanskje være at personer uten denne utdannelsen kun gjør deler av fengselsbetjentjobben, som foreksempel praktiske daglige gjøremål. En annen mulighet er at *deler av jobben blir profesjonalisert* inntil det er utdannet nok profesjonelle fengselsbetjenter. Det kan gjennomføres ved at *kontaktbetjentoppgaven* blir profesjonalisert slik at kun profesjonsutdannede fengselsbetjenter kan være kontaktbetjenter og jobbe med rehabilitering. En annen mulighet er å ha *spesielle avdelinger med rehabilitering* som hovedmål der profesjonelt utdannede fengselsbetjenter jobber. Ved bruk av slike løsninger kan en kanskje greie å spesialisere arbeidsoppgavene på et nivå som ikke ufaglærte kan overta. Faren ved slike løsninger er et tjenestekorps med såkalte A og B fengselsbetjenter. For å motvirke dette, må fengselsvesenet satse på at personer med etatsskole, får muligheter til videreutdanning og profesjonalisering i sitt yrke.

Torgersen (1972) sier det er en forutsetning for et *perfekt monopol*, at personer som skal fylle et bestemt yrke, *har mye kunnskap*. Videre hevder han at det er *farligere med personer som har kunnskap i små doser, enn de som ikke har noen*. Dersom en tror på denne forskningen, må det

for fengselsvesenet være *betenkelig* med fengselsbetjenter i fengselsmonopolet som ikke har høyere utdanning og med mye kunnskap om fagfeltet. Videre må det være spesielt betenkelig når *ufaglærte går inn og gjør kontaktbetjentarbeid*. Dette arbeidet blir regnet som *rehabiliteringsarbeid* og innebærer arbeid med *innsattes sosiale og psykologiske problemer*. Derfor bør fengselsvesenet avvikle ordningen med ufaglærte og heller danne avløsergrupper med utdannede fengselsbetjenter til bruk ved sykdom og ferier. Dersom dette ikke er mulig i feriene bør fangebelegget reduseres.

3.30.13 Moderne profesjonalisering

Ulf Torgersen skrev i 1994 boken ”Profesjoner og offentlig sektor”. I denne boken retter han profesjonssosiologien mer inn mot offentlig sektor. Det blir derfor spennende å se om det har skjedd noen endringer i forhold til profesjonalisering siden 1972, og om offentlig sektor står i noen form for særstilling.

Noen yrker krever mye utdanning, mens andre krever mindre. Videre blir noen utdanninger gjennomført på skole uavhengig av hvilke yrke personen har tenkt seg, mens andre utdanninger blir gjennomført som *etatsutdanning*. Enkelte andre utdanninger er spesielt innrettet på en profesjon som eksempelvis leger, psykologer og jurister. Det betyr at ingen andre faggrupper eller ufaglærte kan inneha disse stillingene, verken fast eller som vikarer. Disse forholdene kaller Torgersen for *stramme og løse koblinger* ved at de yrker som ikke kan erstattes av ufaglærte, innehar stram kobling, og de som kan erstattes av ufaglærte, innehar løs kobling. I innledningen til sin bok skriver Torgersen (1994), at hans faglige interesse i 1972 var opprinnelig knyttet til *høyere teoretisk utdanning og yrke*, men etter hvert har interessen for denne avgrensningen dempet seg betydelig.

Torgersen forklarer at grunnen til denne endringen, er den store veksten av kortere utdanningsveier som gjør det vanskelig å skille mellom *hele og halve profesjoner*. De ”gamle akademiske profesjonene” har kommet noe i bakgrunnen av den økte offentlige interessen for nyere profesjoner. I den offentlige debatten blir nesten hver eneste ny utdanningsgruppe betegnet som en *profesjon*. I fagforeningskretser er uttrykk som *profesjonsbygging* blitt et dagligdags begrep i motsetning til tidligere da begrepet ble betraktet som et *sært fremmedord*. Derfor må offentlige myndigheter mene noe om hvor omfattende og langvarig utdannelsen skal

være for bestemte yrker, og om denne skal være knyttet til forskning (Ibid).

Selv om kravene til profesjonalisering er noe lempet siden 1972, kan ikke den *etatsutdannede* fengselsbetjenten betraktes som en profesjonell yrkesutøver fordi de ikke har høyskoleutdanning/universitetsutdanning. Det som kanskje kan være en mulighet for fengselsbetjentene i 2007 kontra i 1972, er at en *treårig bachelorgrad* kan betraktes som en profesjonsutdanning, eller en halvprofesjonsutdanning. Begrepet *halvprofesjon* er nytt i Torgersen (1994), noe som kan betraktes som en utvidelse av profesjonsbegrepet selv om han også her legger Wilenskys teori til grunn for profesjonalisering. Den vesentligste forskjellen jeg har funnet, som har betydning for min problemstilling, er det som handler om *personlighet*.

Torgersen (1994) drøfter *romslighet* i forhold til profesjonalitet:

”Her kommer den personlige utfoldelsen inn med full styrke. Nettopp kategorier med høyere utdanning vil normalt måtte foreta en del skjønnsmessige avgjørelser, og ellers organisere sitt eget arbeid rimelig fritt. Dette følger av grunnene til at det kreves utdanning og av arbeidssituasjonen hvor et visst monn av selvstendig skjønn er uunngåelig. Men i tillegg til dette vil det normalt også være en betydelig insistering på at nettopp ”det personlige” er av avgjørende betydning for utførelsen av ens arbeid: en viktig type anerkjennende bemerkning om lærere var at det var ”ein personlegdom”. I en rekke typer arbeid blir det forutsatt at yrkesutøveren bruker sin egen personlighet i tillegg til, eller sammen med, den rene profesjonelle eller utdanningsmessige dyktighet: den kreative arkitekten, den tillitvekkende politimannen, sykepleieren som gir pasienten følelse av at man gjør alt som gjøres kan” (:163).

Ut fra intervjuene med fengselsbetjentene kom det frem at de bruker mye skjønn innenfor rammene i lover, forskrifter og instruksjer. De hadde stor grad av hjelperrollen, noe jeg tolker dit hen at de bruker mye av sin *personlighet* i yrkesutøvelsen. Dermed ser jeg ingen forskjeller i *denne profesjonelle* delen av yrket kontra arkitekten, politimannen og sykepleieren. Fengselsbetjentene tar daglige avgjørelser ut fra det humanistiske menneskesynet og de etiske retningslinjene som ligget til grunn for fengselsbetjentyrket. Som tidligere nevnt, utfører fengselsbetjenten mange arbeidsoppgaver som har et *profesjonelt tilsnitt*. Likevel er de ikke profesjonsutdannet og har heller *ikke de profesjonelles arbeidsbetingelser*. Det vil si, fengselsbetjenten har ikke den samme frihet som en profesjonell til å ta selvstendige avgjørelser ut fra vitenskapsbasert forskning.

Som mellomleder har jeg mange ganger undret meg over hvor fengselsbetjenten ”henter sin

visdom/klokskap og personlighet” fra når innsatte har det vanskelig. De stiller opp og i enkelte tilfeller får de også medinnsatte til å ta vare på den eller de som har det vanskelig. Denne yrkesutførelsen kan oppfattes som profesjonell utførelse ut fra informantenes syn på fengselsbetjentyrket som en profesjon. Når Torgersen bruker de ovennevnte yrkesgruppene som eksempel på profesjoner, må det for fengselsbetjenten bety at han får en profesjon når fengselsskolen blir en akademisk institusjon. Det vil si en høyskole som fører til mastergrad og videre til doktorgrad. Min tolkning av profesjonsbegrepet er derfor at det er flere momenter som er kommet i tillegg til den ”gamle” litt rigide tolkningen, samtidig som rigiditeten er noe oppmyket.

For å få et enda mer vitenskapelig og solid fundament til å drøfte den videre profesjonaliseringen for fengselsbetjenten vil jeg bruke Torstein Eckhoff sin artikkel om ”Vitenskaper, profesjoner og klienter”, fra 1967. Det som ved første øyekast skiller Eckhoff fra Torgersen, er hans fokus på *klientenes* betydning for profesjonalisering. Derfor blir det viktig å se hva *de innsatte betyr* for fengselsbetjentens profesjonalisering.

3.30.20 Torstein Eckhoff om vitenskaper, profesjoner og klienter

Eckhoff (1967) definerer begrepet *vitenskap* i vid forstand. Han sier vitenskap er alle fag som det forskes på og undervises i ved universiteter og høyskoler. Med *profesjon* mener han en yrkesgruppe som er akademisk utdannet. En *klient* er en person som mottar tjenester av en profesjonsutøver, eller som er undergitt deres avgjørelsesmyndighet. Videre er det et *gjensidig samspill* mellom vitenskap, profesjon og klient. Det viktigste som vitenskapen gir profesjonene, er avgjørelsespremisser, videre definert som faktiske premisser og verdipremisser. Profesjonene gir vitenskapen bevis på vitenskapens nytte og markedsføring for sin respektive vitenskap. Klientene gir sine profesjoner dens eksistens. Profesjonene gir sine klienter behandling, kunnskap og løser deres problemer. Profesjonene står enten i en kontrollrelasjon, bytterelasjon eller hjelperelasjon til klientene. Vitenskapen gir klientene noe av det samme som profesjonene gir klientene. Klientene gir vitenskapen det at de er klienter og gir mest dersom de er mange og innflytelsesrike.

Fordi jeg med bakgrunn i Torgersen i forrige avsnitt drøftet profesjonaliseringen ut fra definisjonen om en bestemt langvarig utdanning, offentlig godkjenning og yrkesmonopol med mer, vil jeg her legge vekt på klientenes betydning for profesjonalisering.

For fengselsbetjentens utvikling av profesjonalitet er det de *innsattes betydning* som gjelder.

3.30.21 Innsattes betydning for profesjonaliseringen

Eckhoff bruker et eksempel hvor han skriver at dommeren som dømmer etter loven og vitenskapelige premisser til fengsel, slipper å fundere noe særlig over om den *dømte blir bedre av å sitte inne*. Videre sier han om klientenes betydning for profesjonene:

”Når man ser hvor viktig det er for en profesjon å ha klienter, er det ikke å undres over at det undertiden blir *konkurranse* mellom profesjonene om visse klientgrupper – ikke bare om betydningsfulle og velhavende klienter, men også om de mer miserable. Det er f. eks. en stor krets av mennesker

- bl. a. alkoholmisbrukere og narkomane, løsgjengere, asosial ungdom osv.
- som mange profesjoner har konkurrert om. *Prestene* har hatt en tendens til å definere dem som ”syndere” og gjøre dem til *sine* klienter. *Juristene* har definert dem som ”lovbrytere” og sett som en oppgave for rettsapparatet å ta hånd om dem, og *leger og psykologer* har definert dem som ”syke”. Og andre profesjoner, f. eks. pedagoger og sosialkuratorer er med i konkurransen om de samme klientene” (Eckhoff:1967:311).

Sitatet setter fokus på hvor viktig *klientene* er for profesjonenes arbeid og utvikling. Eckhoff nevner ikke *fengselsbetjentene* som en profesjon som kjemper om de samme klientene. Likevel er det slik at fengselsbetjentene overtar de personene som dommerne og rettsapparatet dømmer til fengsel. Det *forunderlige* i profesjonaliseringshistorien er at flere yrkesgrupper (dommere, advokater, prester, psykologer, leger, pedagoger og sosionomer) har greid å bli profesjoner når ikke fengselsbetjentene har klart det. Noen av disse var embetsmenn og dermed overklasse, noe fengselsbetjentene aldri har vært. Fengselsbetjentene har faget som *heldagsyrke* og jobber med de samme personene som dommerne og advokatene ”så vidt” er i kontakt med. Det samme gjelder de andre yrkesgruppene som er nevnt, de har kun sporadisk kontakt med de innsatte i motsetning til fengselsbetjentene.

Eckhoff (1967) har satt noen kriterier for å bli en profesjon. Det er særlig to fremgangsmåter som er viktig. Den ene er å *overbevise publikum* om at den tjenesten som yrkesgruppen utfører, er så viktig for den enkelte at de er villig til å ta kostnadene ved profesjonaliseringen. Den andre fremgangsmåten er å *overbevise myndighetene* om viktigheten for samfunnet, eller at *folk tvinges* til å bli klienter/innsatte.

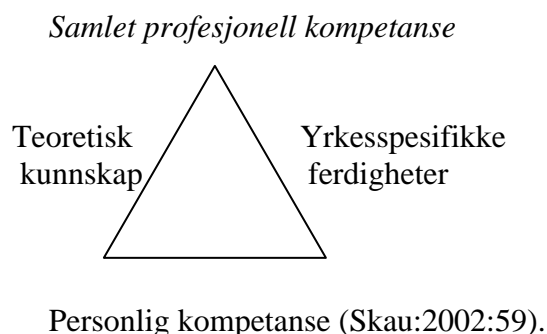
For fengselsbetjentyrket er alle disse kriteriene mer eller mindre til stede. Publikum er ut fra

fjernsynsdebatter og det øvrig massemedia interessert i at de *kriminelle kommer i fengsel*. Det samme gjelder nåværende regjering, storting og justisdepartement som har bekjempelsen av soningskøen som sitt største politiske mål for kriminalomsorgen (Justis- og politidepartement:2006 og Dagbladet:12.01:2007). Den vanlige samfunnsborger er nok ikke den som tvinges til å bli klient/innsatt i fengsel. Derfor er kanskje ikke dette kriteriet veldig sterkt i forhold til profesjonalisering, selv om mange opplever at barn, foreldre og andre pårørende kommer i fengsel. Det kan se ut som folk flest ikke er opptatt av midlene som må til, av økonomiske, bemanningsmessige og ikke minst av *fengselsbetjentens kvalifikasjoner* for å bekjempe kriminaliteten. Det er liksom greit bare forbryterne og de narkomane fjernes fra *samfunnet* ved å settes i fengsel og da helst med lange fengselsstraffer. Ofte kan det se ut som om det ikke er tanker for at den *straffedømte skal tilbake til samfunnet* etter endt soning.

Jeg har her *drøftet teorier* om profesjonalitet og utvikling av profesjoner fra 1967, 1972, og 1994. Dermed vil jeg bevege meg inn i noe nyere tid for å se om det har skjedd endringer i profesjonaliseringen. Fengselsbetjentyrket er som nevnt et yrke hvor fengselsbetjentene innehar både en *hjelperrolle* og en *vokterrolle*. Gjennom de 10 intervjuene jeg hadde med fengselsbetjentene kom det frem en sterk grad av *hjelperrolle*. Derfor har Greta Marie Skau fattet min interesse når hun skriver om *samlet profesjonell kompetanse*.

3.30.30 Greta Marie Skau om samlet profesjonell kompetanse

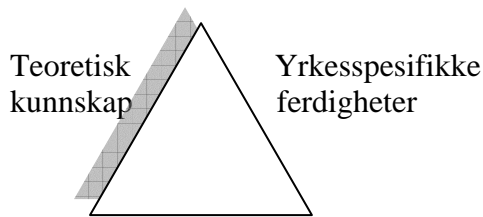
Skau (2002) tar utgangspunkt i en trekant når hun beskriver samlet profesjonell kompetanse. Trekanten består av *teoretisk kunnskap*, *personlig kompetanse* og *yrkesspesifikke ferdigheter*. I sin beskrivelse av denne profesjonstenkningen vektlegger hun de forskjellige sidene i trekanten på forskjellig måte, samtidig sier hun at samlet profesjonell kompetanse henger nøye sammen, påvirker hverandre og er avhengig av hverandre.

3.30.31 Teoretisk kunnskap

Den første kompetanseformen i trekanten er *teoretiske kunnskaper*.

Samlet profesjonell kompetanse

Personlig kompetanse (Skau:2006:59).

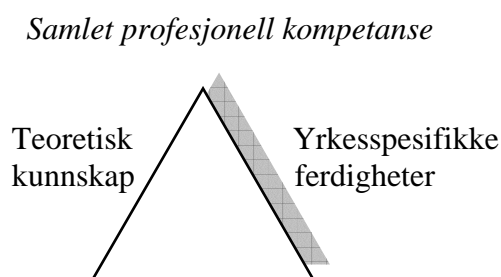
Den teoretiske kunnskapen består av faktakunnskaper og den allmenne forskningsbaserte kunnskapen. Det spesielle med denne kompetansedelen er at den *foreldes ganske raskt* og er den kompetanseformen som er mest forgjengelig. Denne kompetanseformen er også *upersonlig og allmenn* og kan tilegnes på forskjellige måter. En kan pugge seg til gode skoleresultater og dermed få tilgang til jobber som vedkommende ikke passer til. Skau ser det som betenkelig at tradisjonelle akademiske miljøer setter den teoretiske kompetansen så høyt, og at den er i fremmarsj innen profesjonsutdanningene. Selv om teoretisk kunnskap er raskt forgjengelig, danner den nye nivåer i en persons kompetanse helt til hun eller han innehar det nivået som tilsier profesjonalitet. Skau sin mening om teoretiske kunnskaper og tradisjonelle akademiske utdanninger er forskjellig fra Torgersens meninger hvor profesjonalisering er avhengig av langvarig, høyere utdanning. Kritikken mot Skau må i første omgang være at hun ikke har brukt verken Torgersen, Eckhoff, Wilensky eller Etzioni sin forskningsbaserte teori når hun utformer en modell for *samlet profesjonell kompetanse*. Jeg anser disse teoriene som grunnleggende i en profesjonalisering. Den videre kritikken av Skau er at hun *ikke krever* at blant andre *fengselsbetjentene får forske på sitt eget yrke*, slik at de kan bygge sitt arbeid på *sin yrkeserfaring og sin forskning*. Hun krever heller ikke at fengselsbetjentene får *tilsvarende arbeidsbetingelser* som eksempelvis en jurist.

Jeg finner ikke at Skau inngående har drøftet hva profesjonalitet er eller hva utviklingen av en profesjon består av. Med andre ord kan; det Torgersen (1994) skriver om den *offentlige debatten* stemme overens med Skau sin tolkning av profesjonsbegrepet. Der blir nesten hver eneste ny utdanning betraktet som en profesjon. Det som tidligere var et sært fremmedord for

fagforeningene, er nå blitt dagligdags. Fordi Skau ikke sier noe om nivået på den teoretiske kunnskapen/utdannelsen, er det vanskelig å si hva som skal til for profesjonalisering av fengselsbetjentyrket. Min tolkning av Skau blir derfor at den nåværende etatsskolen for fengselsbetjenter kan betraktes som profesjonsutdanning fordi aspirantene lærer teori om utøvelsen av fengselsbetjentyrket. Denne tolkningen stemmer overens med de informantene som mente fengselsbetjentyrket er en profesjon.

3.30.32 Yrkesspesifikke ferdigheter

Den neste kompetanseformen i trekanten er *yrkesspesifikke ferdigheter*.

De yrkesspesifikke ferdighetene tilhører gjerne håndverkere med praktiske ferdigheter og tekniske metoder til å utføre sin ”profesjon”, også jamfør avsnittet om arbeid. Det betraktes ikke som *nødvendig* med høy grad av teoretisk kunnskap for å bli sett på som en dyktig praktiker, spesielt innenfor håndverksprofesjoner. I motsetning til det akademiske miljøet er det den yrkesspesifikke kompetansen som vektlegges mest. I disse miljøene blir sågar begrepet *teoretiker sett ned på*, og teoretikerne blir betraktet som pratemakere uten praktisk sans. Likevel mener Skau at denne kompetanseformen ikke kan stå alene uten teoretisk kunnskap og personlig kompetanse. Hun sier også at det er noen yrkesgrupper med samme teoretisk bakgrunn som velger forskjellig, for eksempel medisinerere der noen velger forskning og andre praktiske spesialiteter, selv om begge gruppene jobber med sykdom.

Når Skau snakker om *dyktighet*, kan det se ut som hun ser på profesjon som synonymt med yrke. Med andre ord; en person er profesjonell når hun eller han er dyktig i sitt yrke og ikke er privat i sin yrkesutøvelse. Denne tolkningen stemmer ikke overens med Eriksson (2006) som

kobler yrke til en *bestemt klasseposisjon*. Ofte sammenfaller det med en bestemt utdanning og kan diskuteres i termer av profesjoner. Skaus begrep kan heller sammenfalle med Karlsen (1999) begrep om arbeid. Der det konkrete arbeidet er utført av en meget dyktig ”spesialist” innen sitt fag. Dersom en ser bort fra Torgersens og Eckhoffs teori om profesjonalitet, kan det *for fengselsbetjentens utvikling av profesjonell kompetanse*, kanskje være en mulighet for å betrakte seg som profesjonell. På den ene siden skal fengselsbetjenten utføre praktiske daglige gjøremål som visitering av innsatte og deres rom, avlytte telefoner, gjennomføre inngangssamtaler/kontaktbetjentsamtaler, skrive kontaktbetjentuttalelser, låse inn og ut, avmelde og kontrollere at alle innsatte er der de skal være til en hver tid med mer. Fengselsbetjentene skal også være med når innsatte utagerer eller skader seg selv ved at de må bruke fysisk makt (Jfr. intervjuer og Strgjfl.:2001:21).

På den andre siden skal fengselsbetjentene bruke den teorien som hun og han har tilegnet seg under utdannelsen. Som ”profesjonell” utøver av fengselsbetjentyrket skal fengselsbetjenten vurdere de praktiske tiltakene som skal gjennomføres ut fra gjeldende teori. Det vil si når hun eller han skal visitere, skal det gjøres på en så *skånsom og etisk, forsvarlig måte som mulig*. Det å bli kledd naken, og at private eiendeler blir gjennomgått av andre, kan oppleves som et alvorlig inngrep for den det gjelder. Fengselsbetjentene skal vite hva de skal lytte etter under telefonavlytting, ut fra et sikkerhetshensyn. Når det gjelder inngangssamtaler/kontaktbetjentsamtaler og kontaktbetjentuttalelser skal fengselsbetjenten ha teoretisk kunnskap innen kommunikasjon og skriftlighet. Det settes altså krav til den ”profesjonelle” teoretiske kompetansen slik at fengselsbetjentene tenker på at de ikke må opptre overfor innsatte slik at de opplever seg mer krenket enn nødvendig. Den kanskje ”verste” situasjonen er når fengselsbetjentene må bruke fysisk makt. Da ligger det mye *teoretisk kunnskap* bak hvordan fengselsbetjentene skal takle slike situasjoner, både etisk og praktisk (Ibid).

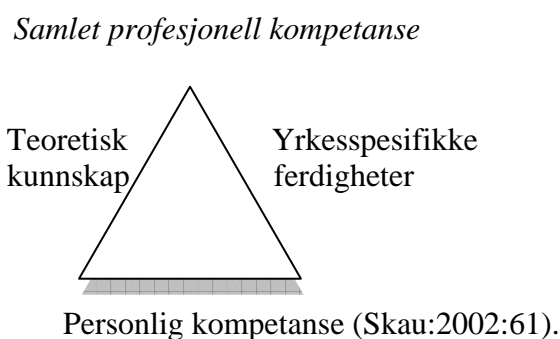
Dersom jeg skulle legge profesjonsbegrepet til Torgersen og Eckhoff til grunn, kunne jeg ikke brukt begrepet *profesjonell utøvelse av fengselsyrket*, med mindre Torgersen (1994) ut fra begrepet *løse koblinger* vil tillate det. Likevel bruker jeg begrepet fordi Skau her har en sammenfallende oppfatning med informantene. Nesten alle informantene mente at det å være fengselsbetjent og kontaktbetjent er en profesjon, og de er profesjonelle i sin yrkesutøvelse. Det var tydelig *viktig* for informantene å bli opplevd som profesjonelle yrkesutøvere. En av

informantene sa det så kraftig; ”det som er et faktum, er at en fengselsbetjent per i dag er *vokter, prest, sosialkonsulent, psykolog, miljøterapeut, samtalepartner, veileder og støtte*. Altså, jeg vil si at vi har 8 til 10 yrkesgrupper inn i jobben som fengselsbetjent. Og hvis ikke det er en profesjon så er ingen ting profesjon, *og det er et faktum*”. Særlig klarere kan det vel ikke sies fra en fengselsbetjent som vil være en profesjonell yrkesutøver.

Dette avsnittet setter etter min vurdering ytterligere fokus på fengselsbetjentutdanningen i fremtiden. Fengselsbetjentene har et *sterkt ønske* om å bli oppfattet som profesjonelle i sin yrkesutøvelse og videre som en profesjon. Dersom en ser samlet på det jeg har skrevet om profesjonalitet, vil ikke Skaus tolkning av profesjonalitet være tilstrekkelig i forhold til den forskningsbaserte definisjonen. Dermed *må* kriminalomsorgen sørge for en høyskoleutdanning med bakgrunn i forskning og vitenskap.

3.30.33 Personlig kompetanse

Den tredje og siste kompetanseformen til Skau er *personlig kompetanse*, innen yrker hvor sosiale relasjoner og samarbeidsevne mellom mennesker er viktig. I disse yrkene må profesjonsutøveren i stor utstrekning bruke seg selv som person i yrkesutøvelsen.

”Mens de to andre aspektene ved profesjonaliteten handler om allmenne og yrkesspesifikke kunnskaper og ferdigheter, handler vår *personlige kompetanse* om den vi er som person, både for oss selv og i spillet med andre. Den handler dermed også om hvem vil lar andre få være i møtet med oss, og om hva vi har å gi på et mellommenneskelig plan. Våre verdier og holdninger, vår bevissthetsgrad, vår personlige modenhet og vårt menneskesyn inngår i vår personlige kompetanse, sammen med egenskaper som varme og empati, engasjement og forståelse, følsomhet og indre styrke. Det er denne siden ved kompetansen som er vanskelig å beskrive og som tar lang tid å utvikle. Det er også den siden vi er kommet kortest med å utdanne, dokumentere og bedømme” (Skau:2002:61).

I dette sitatet ser jeg en klar kobling mellom utviklingen av både *yrkesidentitet* og *profesjonalitet*. Jeg har under kapitlet om ”Forskjellige teorier om identitet” drøftet og argumentert for at det har stor betydning for fengselsbetjentens yrkesutøvelse hvem hun og han er som personer ut fra både uformell og formell identitetsutvikling og sosialisering. Når Skau setter fokus på hvem eksempelvis fengselsbetjenten er både for seg selv og i samspill med andre, ser jeg en klar sammenheng med Meads teori om *utviklingen av selvet* og Hoëms teori om *sosialisering*.

For fengselsbetjenten som ”profesjonell” yrkesutøver betyr det at hun og han tar med seg sin personlighet inn i fengselet i møte og i samspill med innsatte, kollegaer, ledelse og de eksterne yrkesgruppene som jobber i fengselet. På de kursene og studiene jeg har vært på, har det vært et klart fokus på ”hvem jeg er i møte med andre mennesker”. Det spennende med Skau sitt utsagn er at hun setter fokus på *hvem en selv lar de andre bli i møte med seg* på et mellommenneskelig plan.

Selv om Torgersen (1972) la frem en ganske streng avgrensning av profesjonsbegrepet, har han som sagt lempet på det i boken ”Profesjoner og offentlig sektor” fra 1994 hvor han sier at hans avgrensning har dempet seg betydelig. Den lille forskjellen mellom Torgersen og Skau er at Torgersen (1994) legger en sterkere føring for utdanning som bakgrunn for *romslighet* og bruk av *personlighet* enn Skau. Det er derfor mange likheter mellom Torgersen og Skau. Torgersen (1994) beskriver blant annet læreren med sin personlighet, den tillitvekkende politimannen og sykepleieren som gir pasienten følelsen av å gjøre alt som kan gjøres.

Disse personlige egenskapene vil også gjelde fengselsbetjentens utførelse av sitt yrke. I praksis vil for eksempel en innsatt oppleve at han overfor en fengselsbetjent kan være på *en* måte, mens han overfor en annen kan være på *en annen* måte. Slik jeg ser det handler det om *hvem fengselsbetjenten lar den innsatte bli i møte med hun eller han, og omvendt*, uavhengig av om fengselsbetjenten eller den innsatte kan beskrive hva som skjer, ut fra Skau sin teori. Slik jeg forstår Skau, er det et hovedargument; hvem vi lar den andre være i møte med oss. Som bakgrunn for disse møtene ligger våre verdier, holdninger, bevissthet og ikke minst vår modenhet og vårt menneskesyn. I tillegg kommer empati, varme, engasjement, forståelse, følsomhet og indre styrke. Det må igjen bety store utfordringer for fengselsbetjentens bakgrunn og identitetsutvikling som utgangspunkt for *profesjonalitet*. Fengselsbetjentene må kunne

synliggjøre sine holdninger og verdier på den måten de vil at den innsatte skal bli i møte med dem. Med andre ord; de må ha *bevissthet* om hvem de lar den andre bli. For fengselsbetjentens utvikling av profesjonalitet tror jeg det blir en stor omveltning i bevisstheten.

Eckhoff (1967) har i sin artikkel blant annet satt fokus på klientenes betydning for profesjonalisering og i dette tilfellet overfor de *innsatte*. Selv om han mener det er viktig med betydningsfulle klienter for å utvikle en profesjon, sier han også at det er viktig med de mer *miserable klienter*. Ut fra betegnelsen alkoholmisbrukere, narkomane, løsgjengere og asosial ungdom er det nok disse kategoriene mennesker fengselsbetjenten i hovedsak jobber med. Da jeg støtte på begrepet ”miserabel klient” traff det noe i mitt menneskesyn. Jeg ser ikke på de innsatt som miserable. Den samme oppfatning ser jeg hos informantene som innehar en sterk grad av hjelperrolle, er opptatt av gjensidig respekt og har et godt forhold til innsatte. Derfor vil nok utviklingen av *menneskesynet* i denne *personlige kompetansedelen* til Skau være et godt utgangspunkt for profesjonalisering av fengselsbetjentyrket. De *innsatte blir de betydningsfulle klientene* for fengselsbetjentene.

3.30.34 Modenhet og menneskesyn

Det må ha stor betydning med *personlig modenhet og godt menneskesyn*, når det gjelder fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet. Det er stor aldersforskjell på den nyutdannede fengselsbetjenten og fengselsbetjenten som er klar for å bli pensjonert. Begrepet *modenhet* blir innen psykologien betegnet som den medfødte biologiske utviklingen som skjer, i motsetning til erfaring og læring. Samtidig er modning og erfaring/læring gjensidig avhengig av hverandre for å utvikle personligheten (Santrock:1999). Fløystad (1996) bruker betegnelsen *livslang læring* som betydning for profesjonell kompetanseheving. Han mener at i den livslange læringen ligger noe mer enn profesjonsutdanning; det dreier seg om å fornye det hele mennesket. Fløystad går enda videre og bruker Peter Wessel Zapffe sitt begrep; ”*det hellige kall*” i det indre mennesket. Dersom ikke denne livslange fornyelsen blir tatt på alvor, blir fellesskapet skadelidende fordi fellesskapet trenger gjensidig fornyelse.

Det store spørsmålet for meg når det gjelder fengselsbetjentens utvikling av profesjonalitet, er hvilke betydning *personlig modenhet og menneskesyn* har, og hvilke utvikling fengselsvesenet legger opp til. Ut fra Skau og Fløystad sin teori om utvikling av profesjonalitet ser jeg klart

viktigheten av å utvikle personlig kompetanse og det indre mennesket. Personlig modenhet og menneskesyn er også viktig. Ut fra en biologisk tenkning konkluderer jeg med at de eldste fengselsbetjentene har kommet lengst når det gjelder personlig modenhet. Ikke minst gjelder dette også et *grunnfestet*, modent menneskesyn. På den andre siden vil nok identitetsutviklingen med de mange påvirkningene som har skjedd fra fødselen, ha betydning.

I samtale med, og ved observasjoner av mine kollegaer oppdager jeg til dels store forskjeller i menneskesynet, uavhengig av alder. Det er noen av de eldre fengselsbetjentene som viser stor romslighet og utstråler en personlig modenhet, samt innehar et menneskesyn som varmer i møte med dem. Andre eldre betjenter virker ”kaldere” og har gjerne en overfladisk og ovenfra og ned- holdning. Det samme fenomenet er også til stede når det gjelder de unge og nyutdannede fengselsbetjentene. Samtidig har jeg mange ganger oppdaget at de fengselsbetjentene som ikke uttrykker det positive menneskesynet og den personlige modenheten, viser en *unik varme, empati og ekte engasjement* når de blir involvert i enkeltmennesket. Det kommer fram en indre styrke med følsomhet og forståelse. Med andre ord; *hjelper rollen* er unik hos fengselsbetjenten når både innsatte og kollegaer har det vanskelig (Jfr. intervjuene og mine observasjoner).

Skau (2002) sier at personlig kompetanse er viktig i yrker hvor samspill mellom mennesker har stor betydning. Det som videre er interessant, er at hun mener den personlige kompetansen har betydning for hvor langt en kommer med teoretiske kunnskaper og yrkesspesifikke ferdigheter. Dermed står nok fengselsvesenet overfor nye utfordringer når det gjelder å internalisere både yrkesspesifikke ferdigheter, teoretisk kunnskap og personlig kompetanse som profesjonsutvikling hos fengselsbetjentene. Selv om ikke Skau sin mening om samlet profesjonell kompetanse stemmer overens med den forskningsbaserte definisjonen til Torgersen og Eckhoff, er det mye menneskekunnskap som kommer frem. Hun setter fokus på *mange verdier og holdninger som er viktig i møte med innsatte* og som må være en viktig del av en profesjon og videreutvikling av profesjonalitet.

Ett av kriteriene til Torgersen (1973, 1994) for å utvikle et yrke til en profesjon, er kravet om yrkesinnehaverens *etiske plikter og spesifikke krav*. Jeg vil videre drøfte fengselsvesenets yrkesetikk med bakgrunn i intern og ekstern teori og koble det til fengselsbetjentens utvikling mot en profesjonalitet. Det vil i følge Torgersen omhandle en del av profesjonaliseringen.

3.30.40 Fengselsvesenets yrkesetikk som profesjonsutfordring

Lektor Egil Larsen (2001) har skrevet en artikkel om etiske betraktninger i boken ”Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena”. Boken er en håndbok for kriminalomsorgen og inneholder også yrkesetiske retningslinjer for kriminalomsorgen. Egil Larsen har sammen med Yngve Hammerlin (1997), som er forsker ved KRUS, skrevet boken ”Menneskesyn i teorier om mennesket”. Disse bøkene er pensum ved grunnutdanningen for fengselsaspirantene og må derfor være aktuelle for å sette standarden for fengselsbetjentenes utvikling av yrkesetikk. Henriksens og Vetlesens bok ”Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker” fra 2001 er en ekstern pensumbok. Disse bøkene vil danne grunnlaget for beskrivelsene og drøftingene av fengselsbetjentenes yrkesetikk som profesjonsutvikling.

Men først til Torgersen (1972) som under avsnittet om ”etiske normers innhold” sier:

”Nøyaktig hvor langt går en profesjonels plikt overfor en klient? Hvor mye skal han ha gjort for ham før han kan ha god samvittighet? Dette er problemet som forholdsvis fort vil prøves løst ved mer konkrete regler. Profesjonsmedlemmene trenger metoder for å beskytte seg, siden klientenes krav ellers kan true med å svelge ham helt (:58).

For fengselsbetjentene ligger det konkrete krav i lov og avtaleverket. Likevel åpner blant andre Kofoed (2001) for at fengselsbetjentene ikke behøver å ha *full respekt*, men *rimelig respekt* for innsatte og domfelte. Hun åpner også for at fengselsbetjentene kan ha egne oppfatninger om straffegjennomføring. Denne oppfatningen stemmer overens med Torgersens og Terums (2004), om høyskoleutdanning, teori om profesjonalitet ved å utøve *skjønn* i yrkesutøvelsen. I intervjuene av fengselsbetjentene kom det frem et tydelig ønske om å jobbe med endring i stedet for kontroll. Når fengselshverdagen bar preg av at de ikke fikk det til, førte det til dårlig samvittighet. Dette sier mye om fengselsbetjentens *yrkesetiske ansvar* overfor de innsatte og domfelte.

Spørsmålet om *yrkesetikk som profesjonsutvikling* berører alle som arbeider profesjonelt med mennesker. Når det gjelder grensesetting i forhold til de legitime krav og behov, er det ikke nevneverdige forskjeller i de forskjellige profesjonene. Kravene og behovene kan ikke den profesjonelle ta det fulle og hele ansvaret for. Likevel skal den profesjonelle være en *konteiner* som tar opp i seg de vanskelighetene som den andre har. Den profesjonelle skal også ivareta

avstanden mellom seg selv som individ og den hun og han er satt til å hjelpe (Henriksen og Vetlesen:2001).

Henriksen og Vetlesen (2001) sier følgende om makt og ansvar:

”Som mennesker er vi alltid utlevert til hverandre; vi holder alltid noe av den andres skjebne i vår hånd, straks vi inngår i en samhandling og dermed angår hverandre. Livene som slik er innvevd i hverandre, er dermed innvevd i personenes utfoldelse av makt. Det avgjørende er i ifølge Løgstrup om den enkelte lar makten over den andre tjene den andre eller ikke. Løgstrup trekker et klart skille mellom å ta ansvar *for* og ansvar *fra* den andre. Det første er å leve opp til den etiske fordringen, mens det siste vil være maktmisbruk” (:105).

Det vil si at fengselsbetjenten holder noe av den *innsattes skjebne i sin hånd*, spesielt i forhold til den hun eller han er kontaktbetjent for. I følge sitatet beskrives det et maktforhold mellom de mennesker som angår hverandre. Den tidligere ekspedisjonssjefen i kriminalomsorgens sentrale forvaltning KSF Erik Lund Isaksen hadde følgende formaning til tjenestemenn i kriminalomsorgen: ”Dere skal si til dere selv før dere går på jobb hver dag: Jeg er et maktmenneske, hva skal jeg gjøre med makten min i dag?” (Karlsen:2001:129). Jeg antar at denne formaningen var vel gjennomtenkt og reflektert i forhold til kriminalomsorgens målsetning og menneskesyn. Instruks 2 i det ”gamle” fengselsreglementet gjelder fortsatt. Der er det blant annet nedfelt at tjenestemennene skal opptre rettsindig og rettferdig og ha respekt for de innsatte (Fengselsstyret:1962).

Kriminalomsorgen har et vedtatt humanistisk menneskesyn. Det er nedfelt i straffegjennomføringsloven at kriminalomsorgen skal bidra til at de innsatte kan gjøre en *egen innsats* for å bekjempe sitt kriminelle handlingsmønster. Det vil si at fengselsbetjentene ikke skal ta ansvaret *fra* de innsatte men ha ansvar *for* at de ikke lider nød i forhold til menneskerettighetene. Samtidig skal de innsatte motiveres til å endre sin livsførsel (Strgfl.:2001:21). En av informantene sa i forhold til profesjonalisering at; *fengselsbetjentene kan leve med, men ikke for den innsatte*. Dette utsagnet må kunne tolkes som *klokt* i forhold til kriminalomsorgens målsettinger. Dersom disse retningslinjene og utsagnene blir fulgt, lever fengselsbetjenten og kriminalomsorgen opp til det Løgstrup kaller den *etiske fordringen* (Karlsen:2001).

3.30.41 Det humanistiske menneskesynet i yrkesetikken

Mange av de innsatte og domfelte har begått grov kriminalitet som vekker avsky i samfunnet. De er preget av å være en belastning for andre mennesker. Det stilles store krav til fengselsbetjentenes holdninger og utførelse av sin ”profesjon” i møte med disse menneskene. Uansett hva personen har gjort og er dømt for må fengselsbetjentene opptre ut fra humanitet. Det er *det humanistiske prinsippet* som skal styre ”profesjonsutførelsen” i kriminalomsorgen. Det vil si at hver enkelt innsatt skal behandles som et *mål* og ikke som et *middel*. Det humanistiske menneskesynet legger vekt på at individet er et *subjekt* med ansvar for eget liv og valg av handlinger. Det betyr at de innsatte skal møtes med *respekt*, og at fengselet har et miljø som gir muligheter for utvikling og endring. Fengselsbetjentene, og spesielt kontaktbetjentene, har en stor utfordring i balansen mellom profesjonell distanse og nødvendig nærhet fordi de skal veilede de innsatte samtidig som de skal ivareta alles sikkerhet (Larsen:2001).

Det var ingen av informantene som synliggjorde noe negativt menneskesyn overfor de innsatte, selv om de hadde gjort ”grov” kriminalitet. De ønsket å vise *gjensidig respekt* og *være gode rollemodeller*. Likevel ble det antydning at det kunne være tilfelle hos enkelte betjenter. Min tolkning av det ”profesjonelle” i fengselsbetjentrollen er balansen mellom å være hjelper og vokter. Videre ikke å ta innsattes problemer innover seg ved å ha en ”*profesjonell*” *distanse*. Samtidig må både nyutdannede og erfarne fengselsbetjenter jobbe aktivt med kontaktbetjentoppgavene selv om de ikke har tro på rehabilitering innenfor dagens fengselssystem. Det er også etter min vurdering en *bragd* å opprettholde motivasjonen når de opplever at politisk ledelse ikke prioriterer soningsinnholdet i like sterk grad som bekjempelsen av soningskøen.

Hammerlin og Larsen (1997) skriver blant annet om ”Menneskesyn i et konsekvenspedagogisk perspektiv” med tanke på frihet og ansvar. Menneskene kan ikke unnlate å bruke sin frihet til å velge eller å gjøre valg. Disse valgene foregår alltid i bestemte situasjoner og i de *sosiale kulturene* som en person oppholder seg i, samt hvem den enkelte person er. Dersom for eksempel den innsatte får veiledning og kompetanseheving, kan han bryte ut av et livsløp som har ført til lidelse og tap. Denne typen menneskesyn må kunne ses som et humanistisk menneskesyn i en *etisk profesjonsutvikling* hos fengselsbetjentene. På den andre siden stilles det store krav til en innsatt om å endre et eventuelt liv i rus og kriminalitet. Det kan nok hende

at noen kriminelle og innsatte ikke har lyst eller har tanker om å endre sin livsførsel. De bruker sin frihet til å velge kriminaliteten i håp om lettjente penger og status. Under avhør av en innsatt med lang kriminell løpebane tok jeg opp spørsmålet om det livet han lever. Han var helt klar på at han *ikke kunne tenke seg* en slik livsførsel som jeg har, med jobb og familie. Han betraktet det som kjedelig og forutsigbart. Når likevel samfunnets normer og etikk er at kriminalitet ikke skal begås, må fengselsvesenet finne løsninger som for den innsatte fører til endret livsførsel.

For fengselsbetjentens utvikling av yrkesetikk og profesjonalitet i et etisk og humanistisk perspektiv betyr det at hun og han må ha en *reell tro* på at den innsatte kan forandre seg og få en endret livsførsel. I følge informantene har de *liten tro* på at innsatte kan endre seg i positiv retning mot en kriminalitetsfri tilværelse innenfor dagens fengselssystem. Det er ut fra troen på endring fengselsbetjenten kan gi veiledning og kompetanseøkning hos den innsatte. Derfor blir det nok vanskelig for fengselsbetjentene når hun og han ikke har reell tro på en positiv endring. Med tanke på positiv påvirkning og endring er det vanskelig for fengselsbetjenten at de innsatte lever i et *stort fellesskap med andre kriminelle og rusmisbrukere*. Det gjelder både inne i fengselet og ute i det fri. Spesielt en av informantene mente det var håpløst å jobbe med rehabilitering dersom innsatte var ruset og hadde konflikter i fengselsmiljøet.

3.30.50 Fengselsvesenets muligheter for rehabilitering

Øyvind Alnes, som er fengselsleder ved Bastøy fengsel, har skrevet en masteroppgave med tittelen "Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt? Slik de innsatte opplever det". I denne oppgaven har han undersøkt forskjellene på åpne og lukkede fengsler i forhold til spørsmålet om rehabilitering. Ut fra Alnes (2006) sine informanter/innsatte konkluderer han med at *lukkede fengsler er uegnet for rehabilitering*. Derimot har de åpne fengslene større muligheter. Det mest skremmende i Alnes sin undersøkelse er at informantene i lukkede fengsel entydig sier at de *blir mer kriminelle av å sitte inne*. Dermed må konklusjonen være at lukkede fengsler er rene forbryterskoler.

Denne tendensen må være et klart signal til politisk – og faglig ledelse. Det må *radikale endringer til* dersom fengselsvesenet skal kunne legge forholdene til rette for rehabilitering. Ut fra mine drøftinger må det satses på høyere utdanning av fengselsbetjentene med utgangspunkt

i vitenskapelig og forskningsbasert teori. De fengselsbetjentene som *skal jobbe med rehabilitering*, må bli profesjonelle yrkesutøvere og få arbeidsbetingelser som profesjonelle. Fengselsbetjentene må også kreve å få utdanne seg og å *forske på sitt eget arbeidsfelt*. Og derigjennom erfare og opparbeide troen på rehabilitering av innsatte.

For å ha muligheter til å nå kriminalomsorgens målsetting om rehabilitering, har jeg valgt å bruke Vygotskys teori om *sosiokulturelle prosesser* for å teoretisere de mulighetene som kan være i det fremtidige fengselsvesenet med tanke på rehabilitering.

Vygotsky tar for seg sosiokulturelle prosesser i individets psykologi. Menneskets sosiale aspekt dannes ut fra erfaringer med mellommenneskelige kommunikasjon. Menneskene har stor evne til å ta opp i seg et enormt forråd av andres erfaringer (Bråten:1998).

Ut fra en slik tanke må domfelte og innsatte ha tatt opp i seg et *enormt forråd* av erfaringer fra det miljøet de er oppvokst- og lever i. Når for eksempel Åna fengsel har 195 innsatte og avdelinger med mellom 22 og 25 innsatte, tar de i følge Vygotsky opp i seg et store mengder av de *medinnsattes erfaringer*. Dersom de innsattes erfaringer med kriminalitet og stoffmisbruk er noenlunde like, er det denne erfaringen de deler. Repstad (1998) sier at tvang i fengsel kan undergrave målsettingen om tilbakeføring til et normalt liv utenfor fengselet. Når så innsatte deler både den sosiokulturelle erfaringen med hverandre og tvangen i fengselet, undergraves målsettingen om tilbakeføring til et normalt liv utenfor fengselet. Dermed ser det ikke ut som om *mulighetene er store* for å komme ut av en eventuell vond sirkel.

Disse perspektivene må for fengselsbetjenten sette store krav til yrkesetisk tenkning og praksis i profesjonalitetsutviklingen. Likevel sier alle informantene at det ikke påvirker dem negativt når innsatte begår ny kriminalitet og kommer tilbake til fengselet. Noen av informantene ser det ut fra sin hjelperrolle som en fordel når innsatte kommer tilbake til fengselet etter å ha vært ute ”på kjøret” og er nedslitt og avmagret. De vurderer heller *ikke sin jobb som mislykket* om innsatte kommer tilbake til fengselet. I stedet ser de det som en del av sitt yrke å stadig jobbe med små endringer. Et spørsmål som jeg nok ikke kan få svar på nå, er om betydningen av ikke å greie og rehabilitere hadde vært annerledes dersom fengselsbetjentyrket var en profesjon ut fra Torgersens og Eckhoffs kriterier. Kanskje vil framtiden vise det.

Dersom en har som et reelt mål og ønsker å hjelpe de innsatte og domfelte til en endret

livsførsel, kan kanskje Vygotskys teori hjelpe til en *dypere forståelse* av endring- og læringsprosesser. Vygotsky beskriver *høyere psykologiske prosesser*. De dannes gjennom tegn, symboler og språk som er innvevd i den sosiale interaksjonen der individet deltar. Tegn og symboler blir til psykologiske tankeredsaker og tankeprosesser via individets bevissthet. Tankeredsakene og prosessene *gjennomstyrer interaksjonen* mellom individet og den sosiale konteksten. Det er språklige tegn som fører til kontroll over sin egen kognisjon, noe som igjen fører til frivillig eller viljestyrt kontroll. Det er først når personen er i stand til å *kontrollere sin egen kognisjon gjennom indre tale at hun eller han kan oppnå en effektiv selvregulering*.

For å utvikle høyere psykologiske prosesser må det i følge Vygotsky være en konkret relasjon mellom mennesker. Det er gjennom *interpersonlig* kommunikasjon med mer modne individer at sosiale og mellommenneskelige former for atferd fører til *intrapersonlige* psykologiske funksjoner og prosesser. Gjennom disse høyere psykologiske funksjonene og prosessene har individet mulighet til å nå den *nærmeste sonen for utvikling*. Den nærmeste utviklingssonen er differansen mellom det utviklingsnivået en person har på det nåværende tidspunktet og det nivået personen har mulighet til å nå ut fra samhandling med en annen person eller miljø (Bråten:1998).

3.30.51 Miljøpåvirkning

Både fengselsbetjentene og de innsatte har sine tegn- og symboler ut fra de høyere psykologiske prosessene de har vært igjennom. Mine erfaringer og observasjoner av innsatte er at deres tegn- og symbolbruk i stor grad går ut på kriminalitet og doping. Dermed er deres språk knyttet til disse tegnene og symbolene. Fengselsbetjentene som *må ha* plettfriandel, har nødvendigvis ut fra sosiale interaksjoner en annen tegn- og symbolbruk. Utfordringen vil være å kunne overføre fengselsbetjentenes psykologiske tankeprosess og tankeredskap til de innsattes bevissthet. Fengselsbetjentens *positive påvirkning* må da være sterkere enn et eventuelt negativt fengselsmiljø der det er store konsentrasjoner av innsatte. For at dette skal kunne skje, må innsattegruppen bli mindre og fengselsbetjentene flere, slik at den positive påvirkningen blir større enn den negative. Først da kan fengselsbetjentenes språklige og sosiale påvirkning føre til at innsatte får en annen kontroll over sin kognisjon. Disse tankeprosessene/kognisjonene vil i følge Vygotsky føre til at innsatte enten frivillig eller viljestyrt tar *kontroll* over sine tankeprosesser. For å oppnå en effektiv selvregulering må de

innsatte gjennom *indre tale* kontrollere sin egen tankeprosess. For eksempel må de innsatte si til seg selv med overbevisning at; ”min livsførsel må endres dersom jeg vil leve et lovlydig og rusfritt liv”. Det vil igjen si at for å utvikle de innsattes høyere psykologiske prosesser, må det være *en konkret relasjon mellom den innsatte og fengselsbetjenten/kontaktbetjenten*. Dermed må kontaktbetjentarbeidet *videreutvikles og være kriminalomsorgens høyeste prioritet*.

Ut fra utdanning og positive interaksjoner må en anta at fengselsbetjentene, spesielt de eldste, er mer modne enn de innsatte. Når fengselsbetjentene med sin modenhet kommuniserer med de innsatte oppstår det *interpersonlig* overføring av verdier og holdninger i den sosiale mellommenneskelige relasjonen. Denne *interpersonlige* overføringen fra fengselsbetjent til innsatte vil føre til *intrapersonlige* psykologiske prosesser og funksjoner hos den innsatte. Det betyr at den innsatte har tatt opp i seg og internalisert noe av den positive påvirkningen fengselsbetjenten har gitt. Dersom kontaktbetjentarbeidet og de kognitive programmene kriminalomsorgen gjennomfører fungerer etter Vygotskys teori vil spesielt kontaktbetjentene og programinstruktørene være de personene som bistår de innsatte til en positiv utvikling i ”den nærmeste utviklingssonen”.

Dersom kriminalomsorgen som etat med sine fengselsbetjenter, greier å jobbe med overbevisning mot det mål at de innsatte, ut fra teorien og drøftingene ovenfor, kan endre seg til et liv uten kriminalitet og rus, vil det være å jobbe ut fra et *høyverdig humanistisk og etisk menneskesyn*. Med andre ord; kriminalomsorgen og fengselsbetjentene må ha et menneskesyn som har tro på *de innsattes evne til å gjøre en egen innsats for å bekjempe sitt kriminelle handlingsmønster*.

Videre må kriminalomsorgen prioritere slik at det er mulig å gjennomføre det som skal til for å bekjempe kriminalitet både på kort og lang sikt. Det er et *paradoks* at ikke politisk ledelse sørger for tilrettelegging slik at *måloppnåelsen om rehabilitering* blir oppnådd. Det blir galt når *kun* avviklingen av soningskøen blir prioritert. Dette er en sterk påstand, men både dokumenter, litteratur, informantene, erfaringer og presseoppslag underbygger denne påstanden. Det er derfor *prisverdig* at flere fengselsbetjenter og en toppleder sier klart fra til politiske myndigheter hvor feil prioriteringene er.

Gjennom hele oppgaven har det vært referert til kontaktbetjenten som en del av

fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet. I det neste avsnittet vil jeg drøfte hvordan og om *kontaktbetjentarbeidet* kan betraktes som en profesjon eller utvikles til en profesjon.

3.30.60 Kontaktbetjentarbeid som profesjon, eller?

Kontaktbetjentarbeid har de senere år vært en av de viktigste arbeidsoppgavene til fengselsbetjentene. Det vil si at hun og han skal være *særkontakt* for en eller flere innsatte. I tillegg skal fengselsbetjenten utføre daglige rutiner og sikkerhet i fengselet.

Meek Hansen m.fl. (1999) har i boken "Fengselsbetjent, kompetanse – kontakt – framtid" satt opp følgende kriterier for kontaktbetjentarbeidet:

"Kontaktbetjentordningen skal bidra til å legge forholdene til rette for at lovbryteren skal kunne gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster.

Kontaktbetjenten har et særlig ansvar for å følge opp innsatte som han eller hun er særkontakt for under soningsoppholdet." "Noen av hovedoppgavene er å:

- gjennomføre førstegangssamtale i tilknytning til kontaktbetjentordningen
- medvirke ved utarbeidelse av sonings- og framtidsplan
- sørge for at planen blir drøftet og godkjent i anstaltsrådet/rådsmøte der det finnes
- være et koordinerende ledd i anstalten i forhold til planen
- bistå ved henvendelser utad – f. eks. til sosialkontor, arbeidskontor, skolemyndigheter
- ha målrettede og strukturerte samtaler med den innsatte
- skrive uttalelser og vedlegg til innsattes søknader
- støtte og motivere den innsatte (:15).

Den første kontaktbetjentsamtalen skal danne kontakten hvor kontaktbetjenten synliggjør hvilke *rolle* han har i forhold til et faglig arbeid med den innsatte. I denne samtalen vil kontaktbetjentens *holdninger, verdier og menneskesyn* ha betydning for hvordan kontakten og forholdet blir til den innsatte. Det er også viktig at kontaktbetjenten, via domspapirer eller varetektskjennelse gjør seg kjent med den innsattes bakgrunn. Denne kjennskapet vil ha betydning for planleggingen av hvordan kontaktbetjenten skal nærme seg den innsatte kommunikasjonsmessig og forstå han. Fengselsbetjentens bakgrunnskjennskap har også betydning for hvordan forholdene skal legges til rette for at den innsatte skal kunne gjøre en *egen innsats* for å bekjempe sitt kriminelle handlingsmønster. For at det skal etableres en best mulig kontakt mellom den innsatte og kontaktbetjenten, må kontaktbetjenten gi god

informasjon om de muligheter og det ansvaret innsatte har og fengselet har for den innsatte under soningen.

Etter førstegangssamtalen videreføres arbeidet til kontaktbetjenten. Det skal skrives en sonings- og fremtidsplan som blir et arbeidsdokument. Hensikten er at arbeidet med den innsattes forandring mot et kriminalitetsfritt liv, skal være strukturert. Det skal være mulig å gå tilbake i dette dokumentet for å se hvilken *progresjon* den innsatte har hatt, samtidig som sonings- og fremtidsplanen skal følge den innsatte gjennom hele fengselsoppholdet, enten han er på samme anstalten eller flytter til et annet fengsel. Planen må være av en slik karakter at den blir godkjent av fengselets besluttende organer (anstaltrådet) slik at den kan brukes i det *tverrfaglige* arbeidet i anstalten. Planen skal synliggjøre det ansvaret den innsatte har for sin egen endring og aktivitet i forhold til rehabilitering. Det forholdet som er/blir mellom den innsatte og kontaktbetjenten, vil ha betydning for om den innsatte opplever å ha ansvar for sin egen endring, eller om planen kun blir et dokument for å oppnå goder i systemet.

Kontaktbetjenten skal veilede den innsatte til å ta kontakt med hjelpeapparatet utenfor fengselet. Dersom den innsatte ikke har muligheter eller kvalifikasjoner til å tale sin egen sak, skal kontaktbetjenten bistå. Ut fra ”kriminalomsorgens hovedmålsetting” skal fengselet/kontaktbetjenten legge forholdene til rette slik at den innsatte skal kunne gjøre en egen innsats for å bekjempe sitt kriminelle handlingsmønster. Her er det viktig at kontaktbetjenten *støtter, motiverer og veileder* slik at den innsatte får *tro på egen mestring*. Og utfører dette arbeidet selv (Ibid).

3.30.61 Samtale om kriminalitet

Den kanskje mest krevende oppgaven til kontaktbetjenten er å ha målrettede og strukturerte samtaler om den innsattes kriminalitet. For en kontaktbetjent vil samtalene dreie seg om alle typer kriminalitet ut fra den enkelte innsattes kriminalitetsbelastning. De vanskeligste samtalene er antakeligvis knyttet til seksuelle forbrytelser og forbrytelser knyttet til alvorlig psykisk ubalanse. Kontaktbetjenten som ”profesjonell” yrkesutøver må ved slike samtaler ta i bruk det ytterste av sine erfaringer og kommunikative ferdigheter. Det vil si at hun og han må planlegge samtalens innledning, midtdel og avslutning. Innholdet i en slik vanskelig samtale skal blant annet være preget av aktiv lytting.

Det skal være *kongruens* mellom det kontaktbetjenten formidler gjennom ord, holdninger og verdier. Menneskesynet vil også komme til syne gjennom den totale opptreden. Slike samtaler vil ofte føre til refleksjon og stillhet. Det settes derfor krav til kontaktbetjentens evne til trygghet i sin ”profesjon”, ved at han må tåle denne stillheten. Kontaktbetjenten skal bruke åpne spørsmål, selv om lukkede spørsmål noen ganger er nyttige, slik at den innsatte selv får definere sine utfordringer eller problemer. ”Kontaktbetjentboka” bruker begreper som ”parafrasering” og ”speiling” i kommunikasjonen mellom innsatte og kontaktbetjenten.

Parafrasering betyr at kontaktbetjenten omformulerer og referer det den innsatte har fortalt. Ved å parafrasere viser kontaktbetjenten at han har lyttet aktivt og forstått hva den innsatte mener. Ved en slik oppsummering kan den innsatte korrigere kontaktbetjenten hvis han synliggjør en forståelse som ikke stemmer med det den innsatte har formidlet.

Speiling betyr at kontaktbetjenten er observant på den innsattes følelser og det som ligger til grunn for følelsene. Kommunikasjonsmåten vil være noenlunde den samme som ved parafrasering, men ved speiling lytter kontaktbetjenten, og er oppmerksom på den innsattes følelser. Kontaktbetjenten skal også *konfrontere* den innsatte med sin kriminalitet for å få den innsatte til å jobbe strukturert med sin kriminalitetsbekjempelse. Det er mange innsatte som synes det er vanskelig å snakke om følelser. De har kanskje erfaring med at det er negativt å snakke om følelser både i fengelsmiljøet og i hjemmemiljøet. (Meek Hansen m.fl.:1999).

Det sentrale spørsmålet i problemstillingen er om kontaktbetjentarbeidet som en del av fengselsbetjentyrket er en *profesjon*, og hvis ikke, om det kan bli det?

Ut fra Eckhoffs (1967), Torgersens (1972, 1994) og Terums (2004); om høyskoleutdanning, teorier og forskningsbaserte vurderinger av en profesjonell yrkesutøvelse kan ikke kontaktbetjentarbeidet betraktes som profesjonelt. Det kan heller ikke betraktes som en semi profesjon, eller profesjon med løse koblinger siden utdannelsen ikke er fra høyskole eller universitet. De etiske kravene som stilles til en profesjon er kanskje tilstede, men det hjelper lite når alle kravene må være oppfylt for å betraktes som en profesjon. Det er stadig utdanningsnivået som skaper problemer i profesjonaliseringen. Som tidligere drøftet ser det ut som kriminalomsorgen må få på plass en høyskolebasert utdanning med *bachelorgrad*, *mastergrad* og videre *doktorgrad* for at fengselsbetjenten/kontaktbetjenten skal bli betraktet som profesjonell i sin yrkesutøvelse.

Ved å bruke Skau (2002) sin vurdering av profesjonalitet, hvor hun ikke setter krav til høyere utdanning, men ser på fengselsskolens teoretiske innhold, yrkesspesifikke ferdigheter og personlig kompetanse som en *samlet profesjonell* kompetanse kan en kanskje betrakte kontaktbetjentarbeidet som profesjonelt. Skau sin vurdering vil da være i *overensstemmelse* med informantenes meninger om profesjonalitet. Hennes vurdering vil nok også stemme overens med den alminnelige folkelige oppfatningen av hva profesjonell yrkesutøvelse er. Skau setter heller ikke krav til at personer uten denne spesifikke utdannelsen ikke kan *vikariere* i stillingen.

4.00.00 METODE

Metodekapitlet skal synliggjøre de valgene jeg har gjort når det gjelder teori og empiri. Beskrivelse og drøfting av metode er viktig for at denne forskningsoppgaven skal være så åpen at de som leser den, får et innblikk i alle sidene av teorivalg og empiri. Jeg ser det derfor som spesielt viktig å legge relevant teori om metode til grunn for de valg jeg har gjort.

Jeg har lagt opp til at oppgaven skal være en *teoretisk* og *kvalitativ* oppgave med intervju av fengselsbetjenter. Det er derfor ikke store grupper av fengselsbetjenter som er brukt, og heller ikke kontrollgrupper i undersøkelsen. Derimot har jeg brukt relevant litteratur om fengselsbetjentrollen i tillegg til generell teori om yrker, identitet og profesjonalitet.

4.10.00 Validitet

Validitet handler grovt sett om hva som måles/undersøkes i et forskningsprosjekt. I denne oppgaven undersøker jeg *hvordan fengselsbetjenten utvikler yrkesidentitet og profesjonalitet*. Det betyr at teorivalg og bruk av teori må være relevant for problemstillingen. Det samme vil gjelde for hvem jeg intervjuer og behandlingen av intervjuene (empiri). Fordi denne forskningen er innen et felt jeg har lang erfaring med, må jeg være spesielt oppmerksom på min subjektivitet. Jeg må også være spesielt varsom når jeg trekker konklusjoner slik at det er forskningsmessig belegg for konklusjonene. Denne oppgaven er en teoretisk og kvalitativ oppgave. Dermed har jeg ikke brukt spørreundersøkelse men et relativt lite utvalg av informanter. Til forskjell fra en stor kvantitativ undersøkelse. Fengselsvesenet har omtrent

1750 fengselsbetjenter, dermed er kanskje ikke et utvalg på 10 informanter lite likevel. Uansett må jeg gjennom teori, empiri og egne erfaringer vise at forskningen innehar de validitetstypene som er nødvendige for at forskningen skal være relevant og sannferdig. I dette avsnittet vil jeg drøfte validiteten i kvalitativ metode i forhold til kvantitativ metode.

Construct validitet består av å bruke sammensatte undersøkelser av bevis, etablering av en kjede av bevis og å ha nøkkel informanter. Det er problematisk at mange mennesker er kritisk til "case" studier. Kritikken går på at forskeren feiler ved utviklingen av tilstrekkelig operasjonalitet og forholdsregler. Forskeren har subjektivt skjønn ved innsamling av data (Yin:2003).

Dersom den kvalitative forskningen er slik Yin beskriver, er det forståelig at mange mennesker ikke fatter lit til denne typen forskning. Fra jeg startet på denne oppgaven, har jeg vært klar over forskjellene på kvalitativ og kvantitativ forskning. Derfor har jeg vært spesielt nøye med både litteratur og empiri. Jeg har i hele oppgaven forsøkt å finne faglige argumenter i litteraturen som gir størst mulig bredde og dybde i problemstillingen. Det er kanskje ikke lett å være objektiv når en skriver om sitt eget yrke. Samtidig er mine erfaringer viktige både i teorivalg og utvikling av spørsmål til informantene. Jeg mener forskning skal sette fokus på den reelle problematikken i et yrke. For å få det til må erfaringer være viktige. I følge Eckhoff (1967) er det viktig at de som innehar yrket, forsker på sitt yrke med tanke på utvikling av en profesjon. Dersom denne oppgaven kun var min fortelling og mine meninger, ville den ha vært subjektiv. Ut fra denne beskrivelsen mener jeg at *operasjonaliteten* og forhåndsreglene er tatt i forhold til teorien og mine erfaringer.

Når det gjelder informantene, har jeg valgt fast ansatte og utdannede fengselsbetjenter ved Åna og Stavanger fengsel. Det er praktiske hensyn som gjør denne utvelgelsen. Jeg jobber selv ved Åna fengsel, og Stavanger fengsel ligger like i nærheten. Jeg har henvendt meg til begge anstaltene og fått ut lister over fengselsbetjenter med fødselsdato og kjønn. Dermed hadde jeg i utgangspunktet ikke navnene på informantene og kunne ikke velge de jeg trodde ville bekrefte mine synspunkter. Etter at jeg valgte kjønn og alder på informantene, henvendte jeg meg til den personalansvarlige på begge anstaltene. De sendte ut brev hvor jeg spurte de utvalgte fengselsbetjentene om de ville stille som informanter. Brevet inneholdt også informasjon om intervjuingen. Ved en slik behandling kunne de si nei på et anonymt grunnlag. Ved å ta i bruk

denne utvelgelsen mener jeg å ha både *kjeder av bevis* og *nøkkelinformanter*.

4.10.10 Validitet i kvalitativ metode vs kvantitativ metode

Jeg ser det som utilstrekkelig kun å gå inn å beskrive den kvalitative metoden og å forklare det jeg har gjort i min forskning. Jeg må ha dypere begrunnelser i metodeteorien, av de forskjellige metodene, for å kunne si at min forskning er valid og sannferdig.

Grønmo (2002) har i boken "Kvalitative metoder i samfunnsforskning" skrevet et eget kapittel om "Forholdet mellom kvalitativ og kvantitativ tilnærming til samfunnsforskningen". Grønmo sier at begrepet *kvalitativ* og *kvantitativ* i første rekke refererer til egenskaper ved datainnsamlingen og analysen. De kvantitative dataene kan grovt og enkelt karakteriseres som rene tall eller andre mengdeterminer. De øvrige dataene er kvalitative. Dersom datainnsamlingen i denne oppgaven skulle ha vært *kvantitativ*, måtte jeg ha utarbeidet et spørreskjema og sendt ut til et stort antall av fengselsbetjenter. Jeg ville da ha fått svar fra en stor populasjon og kunnet sammenligne svarene. Svakheten med en slik undersøkelse er at alle respondentene får samme stimuli, men de er ulike som personer. Det kan derfor føre til at de reagerer ulikt på samme type spørsmål.

I oppgaven har det kommet frem at fengselsbetjentene har noe ulik yrkesidentitet og sannsynligvis tenker ulikt om "profesjonsutøvelsen". Derfor ville et spørreskjema sannsynligvis ikke gitt nøyaktige svar selv ved bruk av kontrollspørsmål. Jeg ville heller ikke ha kunnet oppklare misforståelser og gått i dybden dersom det var noe jeg lurte på. Likevel har jeg vært så opptatt av hva et stort antall fengselsbetjenter mener om sitt yrke at jeg har brukt undersøkelser gjort av andre forskere. For eksempel: Bødal (1979) og Karlsen (2001). Siden en fengselsdirektør gikk ut i Dagbladet med kraftig kritikk av politisk ledelse og at enkelte fengselsbetjenter engasjerte seg, har jeg koblet det inn i oppgaven. Selv om presseoppslag ikke er vitenskapelig belagt, sier det noe om en tendens og om enkeltmenneskers meninger. Det er denne fengselsproblematikken oppgaven handler om. Derfor anser jeg dette innslaget som høyst relevant i tillegg til teori og mine empiriske funn.

Hvilken metode som skal brukes, er knyttet til hvilken problemstilling som det konkrete forskningsopplegget har. Nærmest som en generell regel skal drøftingen av hvilken metode

som skal brukes, være knyttet til den konkrete problemstillingen. Deltakende observasjon er omtrent synonymt med feltforskning. I denne forskningen kan forskerens deltakelse i miljøet kombineres med *uformelle kvalitative intervjuer*. De uformelle intervjuene består av samtaler mellom intervjuer og informant. Spørsmål og svaralternativer er ikke fastlagt, men intervjueren har utarbeidet en intervjuguide på forhånd. Når det gjelder kvantitativt forskningsopplegg, er det typiske opplegget *strukturet utspørring*. Problemstillingen i kvantitativ forskning dreier seg om ulike statistiske generaliseringer som gir oversikt over større populasjoner. Kvalitativ dataanalyse har til hensikt å gå i dybden på et relativt begrenset område for å oppnå en mer eller mindre helhetlig forståelse av spesifikke forhold (Grønmo:2002).

Når det gjelder min problemstilling, har det ikke vært tvil om bruken av kvalitativ metode. Metodeteorien har bekreftet mitt valg. Jeg kan utføre *deltakende observasjon* og bruke min fengselsfaglige erfaring. Jeg har oppdaget klare fordeler med å kjenne fagfeltet når jeg har utarbeidet den *ustrukturerte spørsmålsguiden*. Flere ganger under intervjuene fikk jeg muligheter til oppklaringer og viktige tilleggsspørsmål. Ved å bruke kvalitativ metode har jeg hatt muligheten til dybdeintervju samt fordypning i både fengselsfaglig og ekstern teori.

4.20.00 Reliabilitet

Reliabilitet handler om hvor *nøyaktig* en test måler det den skal måle og i hvilken grad data er fri for *tilfeldige målingsfeil*. Ordet reliabilitet blir utenfor forskningsmetodelitteraturen vanligvis oversatt med *pålitelighet*. Det må foreligge minst to observasjoner av hver person dersom det skal være mulig å finne ut reliabiliteten (Kleven:2002). Størrelsen på materialet er viktig. De tilfeldige målingsfeilene vil i stigende grad oppheve hverandre når flere målinger blir utført av samme antall enheter og variabler (Hellevik:1999). Målet med reliabilitet er å minimere feil og forutinntatthet i studiet (Yin:2003). Når det gjelder *kvantitative data*, er måleinstrumentet det viktigste. Måleinstrumentet er gjerne utprøvd og velstrukturert med et ferdig registreringsskjema og spørreskjema. Problemet er at det er vanskelig å forandre instrumentet etter at datainnsamlingen er påbegynt dersom det blir oppdaget svakheter ved instrumentet. Fordelen ved en slik datainnsamling er at den er lett for forskeren å gjennomføre. Ulempene ved at en forsker ikke deltar aktivt i selve undersøkelsen er at tolkningen av resultatene blir vanskeligere.

Innsamlingen av data i en *kvalitativ undersøkelse* er langt vanskeligere ved at *instrumentet* er langt mindre gjennomarbeidet og fastlagt på forhånd. Dermed blir ikke instrumentet det viktigste i innsamlingsprosessen. Det viktigste blir *forskeren* som samler inn datamaterialet. Problemet ved denne datainnsamlingen er at forskerens *sosiokulturelle bakgrunn* og personlige egenskaper kan innvirke på datamaterialet (Grønmo:2002). Strengt krav om *intersubjektiv reliabilitet* for alle former for intervjuforskning kan føre til at tolkningen er reliabel kun når observasjonene og tolkningen kan gjentas av alle, uansett kvalitet på observasjonene og argumentasjonen. Dette kan igjen føre til ignorering av eksisterende kunnskaper og den analysen ekspertisen utfører. Noe som igjen kan gå utover *forskerens* faglige dyktighet, kunnskaper og tolkningsferdighet (Kvale:2006).

Måleinstrumentet i denne oppgaven er de 10 informantene, ekstern- og intern litteratur, presseoppslag, samt egne erfaringer. Dersom det skulle vært snakk om høy grad av *reliabilitet* med minimal grad av *tilfeldige målingsfeil*, måtte nok empirien vært *kvantitativ* med statistisk strukturert spørreskjema. Undersøkelsen måtte også kunne etterprøves. Med samme resultat ville den ha oppnådd høy grad av reliabilitet. Når det gjelder denne *kvalitative* og *teoretiske* oppgaven, er det vanskelig å si på hvilke nivå reliabiliteten er. Jeg vil anta at måleinstrumentene er ganske solid fordi det er brukt samme spørsmålsguiden til alle 10 informantene. Jeg har selv transkribert og analysert intervjuene. Videre har jeg brukt tidligere fengselsforskning, fengselsintern- og ekstern forskningsbasert litteratur og drøftet det i forhold til seg selv, informantenes svar og egne erfaringer. I tillegg kom det helt i avslutningsfasen et viktig presseoppslag som underbygger det oppgaven handler om. Derfor anser jeg måleinstrumentet/reliabiliteten til å være *optimal* i forhold til kvalitativ forskning. Utfordringene i kvalitativ forskning er ut fra forskningsteorien, forskerens sosiokulturelle bakgrunn og intersubjektivitet. Dermed er det *meg som person og forsker* som har betydning for om oppgaven kan vurderes med høy, middels eller lav grad av reliabilitet. Uansett anser jeg mine *forskningsresultater* som viktige for fengselsvesenet på bakgrunn av de kombinasjonene av forskningsmateriale jeg har brukt. Et interessant spørsmål er om denne forskningen kan *generaliseres* og gjelde hele fengselsvesenet eller andre etater med tilnærmelsesvis samme arbeidsoppgaver?

Kvale (2006) beskriver tre former for generalisering. Det er *naturalistisk*, *statistisk* og *analytisk generalisering*. Jeg kan nok konkludere med at oppgaven ikke innehar naturalistisk og

statistisk generaliserbarhet. Derimot har jeg drøftet mulighetene for en *analytisk generaliserbarhet*. Den analytiske generaliseringen handler om hvordan resultatene fra en forskning kan brukes som rettleiding for det som kan komme til å skje i en annen situasjon. Dermed ser en på likhetene i to situasjoner. Generaliserbarhetens gyldighet er avhengig av om trekkene som sammenlignes, er relevant. Igjen er dette avhengig av en innholdsrik og dyptgripende beskrivelse av saken. Kvale fokuserer videre på hvem som skal foreta generaliseringen i det kvalitative forskningskasuset, enten *forskeren* eller *leseren*. Innen vitenskapen er det vanligvis forskeren som generaliserer ut fra forskningsresultatene. Mens ut fra *kvalitative kasus* studie er det den som skal bruke den tidligere forskningen, som vurderer om den er relevant for sin forskning.

På bakgrunn av Kvale sine definisjoner kan jeg ikke påstå at min *forskning* er generaliserbar. De som leser oppgaven må selv ta stilling til om den er relevant for deres situasjon. Det gjelder spesielt for hvordan KSF, kriminalomsorgen i anstalt (fengsel) og KRUS bruker denne forskningen i det fremtidige arbeidet med utvikling av fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet. Videre vil oppgavens *kvalitet* ha betydning for om senere forskning ser på min forskning som *så valid, reliabel og generaliserbar* at den kan brukes som forskningsbasert grunnlag.

4.30.00 Praktiske hensyn

Jeg har ikke møtt praktiske vanskeligheter i forbindelse med hovedoppgaven. Det var uproblematisk å få godkjenning fra KSF til å intervju fengselsbetjenter. KSF ytret i godkjenningsbrevet ønske om å få tilgang på hovedoppgaven når den er ferdig.

Personalkontorene ved Åna og Stavanger fengsel var meget behjelpelig med å tilrettelegge slik at jeg kunne velge informanter. Informantene ga uttrykk for at de syntes det var kjekt å få være med på denne forskningen. Fengslene la også forholdene til rette slik at jeg kunne intervju fengselsbetjentene i arbeidstiden.

Jeg har under hele studiet hatt full jobb som fengselsførstebetjent ved Åna fengsel. Det har ført til at hovedfagsarbeidet har tatt lengre tid enn normal studietid. Jeg har hatt 10 dager permisjon for å gjennomføre og analysere intervjuene. Ulempen med studiet kombinert med jobb har vært

all den fritiden som har gått med til studie. Fordelen har vært den mulighet jeg har hatt til å *være i det miljøet jeg forsket i*. En stor fordel har vært at jeg har kunnet følge de siste utviklingene i fengselsvesenet. I tillegg har jeg hatt god tilgang på fengselsfaglig litteratur.

På grunn av oppgavens begrensninger har jeg vært selektiv i prioriteringene og utvelgelsen av hva som er viktig. Jeg har blant annet ikke kommet inn på fengselsbetjentyrket som et uniformert yrke og hva det betyr for yrkesidentitet og profesjonalitet. Min interesse har dreid seg om det *dynamiske* innholdet i fengselsbetjentrollen i stedet for det statiske. Jeg kjenner forskningsfeltet godt, og jeg har hele tiden prøvd ikke å være subjektiv i drøftingene og konklusjonene. Jeg har lett etter faglige og forskningsmessige begrunnelser.

5.00.00 SAMMENFATNING

Mitt mål har vært å velge ”godt ansette” teorier av både eldre og nyere dato for å finne ut hvilken utvikling som har skjedd. Spesielt ønsker jeg å finne ut om de gamle klassiske teoriene er holdbare og anvendbare også i dag. Yin (2003) sier at for å overkomme barrieren ved å utvikle teori, må en prøve å forberede studiet ved å få oversikt over litteratur knyttet til det en vil studere. Han sier videre at forskeren må være klar over *all teori* som er relevant for studiet.

Det kan hende jeg ikke har oversikt over absolutt all relevant teori som er viktig for problemstillingen. Likevel har jeg brukt mye tid til å lese og lete i fagbøker, samt fengselsintern litteratur. Jeg har også kjøpt litteratur, brukt biblioteker og bibliotekenes nettside (bibsys) for å finne relevant litteratur. I denne oppgaven ønsker jeg, via blant annet teori og empiri, å kunne utvikle teori som kan utvikle fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet. Derfor har det vært viktig for meg å bruke både ekstern/generell teori og fengselsfaglig teori og empiri. Dette har gitt meg ny lærdom og innsikt om yrkesidentitet og hva som må til for at fengselsbetjentene skal bli profesjonelle yrkesutøvere, med profesjonelle arbeidsbetingelser.

5.10.00 Innledning

Innledningen gir en kort innføring i hva oppgaven handler om. Jeg har skrevet om mitt eget yrke. Derfor var det viktig å innlede med avsnittene om ”Mitt forhold til fengselsvesenet og Hvorfor denne oppgaven”. På grunn av mange alternative problemstillinger har jeg drøftet meg frem til den endelige: ”Hvordan utvikles fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet”.

I avsnittet ”Empiri” har jeg valgt Hammersley og Atkingsons (1998) problemteori som beskriver hvor vanskelig det kan være å komme inn i en bedrift for å forske. Mine drøftinger synliggjør hvor lett det har vært for meg å få tilgang på empiri hos fengselsbetjentene ved Åna og Stavanger fengsel. Spørsmålsguiden har vært relativt enkel å utarbeide med bakgrunn i erfaringer og teorigrunnlag i oppgaven. For å få korrekt gjengivelse av intervjuene brukte jeg lydopptak og skrev ordrett fra opptakene. Dermed har jeg helt nøyaktig gjengivelse av intervjuene før jeg analyserte og brukte dem i oppgaven.

5.20.00 Kriminalomsorgen i et historisk perspektiv

I avsnittet om ”Hva var fengselsvesenet” har jeg stort sett brukt fengselsinterne dokumenter. Wister (1997) har vært utfyllende og god i forhold til fengselshistorie. Sammen med NOU (1984:2) mener jeg å ha et godt grunnlag. Dersom problemstillingen hadde omhandlet fengselshistorien, ville jeg blant annet brukt teorier fra kriminologien. Når jeg beveget meg inn i nyere fengselshistorie brukte jeg flere fengselsfaglige dokumenter og eksterne teorier ble drøftet. Jeg mener denne delen synliggjør hovedtrekkene i avsnittet ”Hva er kriminalomsorgen” fordi jeg har drøftet innholdet i stortingsmeldinger i forhold til teoretikere som Berger og Luckmann (1966), Eckhoff (1967) og Karlsen (2001). Jeg har også brukt rapport fra Fafo (2006) og brev fra Justis- og politidepartementet (2006). Jeg har brukt et *kraftig* innslag fra Dagbladet hvor blant annet en fengselsdirektør går ut og kritiserer den politiske ledelsen for dårlig kriminalpolitikk. Sammen med utsagnene fra noen fengselsbetjenter og en forbundsleder ser jeg klart at *funnene i denne oppgaven*, blir underbygd.

Når det gjelder avsnittet ”Samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene”, ser jeg det som en styrke å bruke den kvantitative undersøkelsen til Bødal (1979) som grunnlagsmateriale for å

drøfte utviklingen av fengselsbetjentrollen. Minuset kan være at det er forskjellige krav til validitet og reliabilitet i *kvantitativ og kvalitativ* forskning. Likevel var det den eneste omfattende forskningen jeg fant angående fengselsbetjentrollen. Mathiesen (1978) skrev en bok om hvordan fangene opplevde å sitte i fengsel. Dermed vises det hvordan fangene opplevde å sitte i fengsel på denne tiden.

Videre har jeg valg Larsen og Kofoed (2001). De har ”myndighet”, ut fra egne posisjoner til å legge føringer for samspillet mellom innsatte og fengselsbetjentene. Jeg har i drøftingene vært noe kritisk fordi deres tolkninger ikke stemmer overens med mine. Denne delen er å betrakte som en innledning til problemstillingen. Derfor har jeg ikke brukt ekstern vitenskapsteori i drøftingene.

5.30.00 Teorier

I dette *hovedkapitlet* har jeg brukt ekstern og intern teori, samt de 10 informantenes svar og en presseomtale i drøftingene. Jeg har også i noen grad brukt mine fengselsfaglige erfaringer og vurderinger. Selv om problemstillingen omhandler utviklingen av både yrkesidentitet og profesjonalitet, er avsnittet om *profesjonalitet det mest omfattende*. Det er på dette punktet jeg har oppdaget de største utfordringene for fengselsvesenet.

I hovedavsnittene ”Teorier om yrker og arbeid” har jeg brukt straffegjennomføringsloven, Giddens (1998), J. E. Karlsen (1999) og Eriksson (2006). Straffegjennomføringsloven legger føringene for fengselsbetjentens yrkesutførelse (Strgjfl:2001:21). Derfor ser jeg det som naturlig å ha den som grunnlag. Giddens er veldig generell i sin definisjon av hva et yrke er og kommer kun innenfor Erikssons *enkle* forståelse. Eriksson er i sin doktorgradsavhandling noe mer grundig enn Giddens. Det interessante for meg var *yrker* og *status*, hvor yrker handler om klasseposisjon og sammenfaller med utdanning som kan diskuteres i termer av profesjoner. Dermed lager hun en definisjon av *yrke* som ligger ”over” arbeid, men ”under” profesjon. Hun har noen av de samme yrkesgruppene på topp i klasseposisjonen som Eckhoff (1967) og Torgersen (1972, 1994) når det gjelder profesjoner. Dermed tolker jeg yrkesbegrepet som ganske vidt og stort. Ut fra Erikssons undersøkelse, hvor hun rangerte 100 yrker, synes det tydelig at utdanningsnivået har betydning for klasseposisjonen. Likevel kommer utdanning på 10. plass i hennes rangering av hvilke kriterier som danner grunnlaget for yrkesstatus.

Det jeg ikke har undersøkt på, er hvordan norske fengselsbetjenter blir sett på av samfunnet. Informantene selv mente de gjorde en god samfunnsnyttig jobb og hadde en god status. Når det gjelder J. E. Karlsens vurdering av *arbeid*, hvor den ideelle arbeideren innehar spesialkunnskaper og tilrettelegger produktet spesielt til kunden, virker det som et høyst *profesjonelt* utført arbeid. Det kan nok likevel ikke betraktes som en profesjon fordi mange av kriteriene for å være en profesjon ikke er tilstede.

I hovedavsnittet "Fra teori om identitet til yrkesidentitet" har jeg brukt Mead (1934), Hoëm (1978), Repstad (1998), Meek Hansen m.fl. (1999) og Karlsen (2001). Meek Hansen og V. Karlsen kjenner fengselsvesenet fra innsiden og har skrevet relevant teori om fengselsbetjentens yrkesidentitet. Mead, Hoëm og Repstad er eksterne teoretikere. Repstad har jeg brukt sammen med Mead fordi han utdyper noe av Meads teori på en god måte. Jeg opplever Mead som grundig i sin teori fordi han ser på enkeltmenneskets identitetsutvikling i en større samfunnsmessig sammenheng samtidig som han, ved å bruke begreper *signifikante andre*, behandler det grunnleggende fra barnets fødsel. Jeg opplever hans teori som høyst relevant som grunnlagsmateriale for fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet. Jeg har også oppdaget at det har vært en *identitetskonflikt hos informantene* hvor de er oppgitt overfor sentrale myndigheters prioriteringer.

Jeg har ikke funnet vesentlige motsetninger mellom Meads og Hoëms teori om identitet og sosialisering. Forskjellen kan være at Hoëm har forsket konkret på hjem, skole og arbeidsplass, mens Mead skriver generelt om identitetsutvikling og sosialisering. Derfor er begge disse teoretikerne sentrale når det gjelder fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet. Det spesielle med Hoëms teori er bruken av psykologisk tenkning som fører til utvikling av bevisste kognitive prosesser. Før jeg intervjuet informantene, tenkte jeg at det Hoëm beskriver passer direkte inn i fengselsbetjentens yrkesidentitet. Derfor ble jeg overrasket da informantene hadde en mer positiv opplevelse av samhandling og fagutvikling enn de mulighetene Hoëm forfektet. Likevel har jeg drøftet de forskjellige utfallene Hoëms teori kan ha for utviklingen av fengselsbetjentens yrkesidentitet.

Jeg ser fengselsbetjentrollen som en viktig del av yrkesidentiteten. Derfor har jeg valgt Meek Hansen og V. Karlsen som skriver direkte om fengselsbetjentrollen. Samtidig har jeg brukt Repstad i drøftingene. Alle tre fokuserer på rollekonflikt og ser det som vanskelig å forende

hjelperrollen og vokterrollen. Mitt utgangspunkt i drøftingene er hvordan disse rollene kan forenes slik at fengselsvesenet kan greie å oppnå sin hovedmålsetting om *rehabilitering*, noe som ser vanskelig ut med tanke på sentrale myndigheters prioriteringer og fengselsbetjentenes arbeidsbetingelser. Informantene og Fafo rapporten peker på de store utfordringene fengselsvesenet står overfor i fremtiden.

I hovedavsnittet "Forskjellige teorier om profesjonalitet" har jeg brukt mange forskjellige teoretikere, både eksterne og fengselsinterne. Derfor behandler jeg kun de viktigste her. Som vitenskapelig fundament i utviklingen av profesjonalitet har jeg brukt Eckhoff (1967) og Torgersen (1972, 1994) med sine vitenskapsbaserte teorier. Mine drøftinger har hatt som mål å finne ut hvordan fengselsbetjentyrket kan bli en profesjon. Derfor er Eckhoffs og Torgersens teorier noe *dyster* i forhold til mulighetene for fengselsbetjentene til å bli en profesjon. Det ser ut som om politiske myndigheter per dags dato ikke ønsker å gjøre *fengselsskolen om til høyskole med vitenskapsbasert teori* (Justis- og politidepartement:2006). Og derigjennom utvikle en profesjon med *profesjonelle arbeids- og utviklingsbetingelser for fengselsbetjentene*. Det er ikke teoretiske motsetninger mellom disse to teoretikerne, men Torgersen har "forny" seg i retning av en mer moderne tolkning av profesjonaliseringsbegrepet. Eckhoff skiller seg ut med å fokusere på hvilke betydning klientene/innsatte har for profesjonaliseringen.

Det er interessant når fengselsvesenet har gjort en utredning om høyskoleutdanningen, og Terum (2004:Om høyskoleutdanning) konkluderer ganske likt med Torgersen og Eckhoff angående de kriteriene som må til i profesjonaliseringen. Kontrastene i det teoretiske fundamentet for utvikling av profesjonalitet kommer tydelig frem når jeg drøfter Skau (2002) sin teori i forhold til Torgersen og Eckhoff. Skau har en mer dagligdags forståelse av profesjonalitet der hun ikke vektlegger *utdanningsnivå, monopolisering, offentlig godkjenning og etiske plikter*. Likevel har jeg brukt hennes teori. Jeg anser mye av Skaus teori om *personlig kompetanse* som en viktig del av en profesjonell yrkesutøvelse. Teorien er også noe sammenfallende med Torgersen (1994) angående hans begreper vedrørende; *romslighet* og bruk av *personlighet* som ledd i profesjonell yrkesutførelse. Det har også vært viktig å knytte drøftingene av teori til informantenes utsagn opp mot mine egne erfaringer. Informantene er tydelige på at de innehar en hjelperrolle i forhold til profesjonalisering, og at de utfører et profesjonelt arbeid, men den vitenskapelige teoretiske definisjonen er noe uoppnåelig.

I avsnittene ”Fengselsvesenets yrkesetikk som profesjonsutfordring” og ”Det humanistiske menneskesynet i yrkesetikken” har jeg blant andre brukt Fengselsstyret (1962), Torgersen (1972), Hammerlin og Larsen (1997), Kofoed (2001), Henriksen og Vetlesen (2001), Karlsen (2001), Terum (2004:Om høyskoleutdanning) og Alnes (2006). I Torgersens teori om profesjonalitet er *etiske plikter* og *spesifikke krav* et av kriteriene. Han er opptatt av hvilke nivå den *etiske fordringen* skal ligge på for å være god nok i motsetning til Kofoed som prøver å redusere de etiske fordringene. Samtidig som hennes fordringer også kan tolkes som sammenfallende med Torgersens og Terums vurdering av *skjønnsutøvelse*. Når det gjelder den makten aspirantene får som fengselsbetjenter, kan det se ut som om Lund Isaksen tar utgangspunkt i Henriksen og Vetlesen og det ”gamle” fengselsreglementets instruks 2 når han formaner aspirantene i forhold til etisk fordring. Alnes som er fengselsleder har konkludert med at lukkede fengsler er uegnet til rehabilitering og de innsatte blir mer kriminell av å sitte inne. Dermed er det ingen av teoriene om etikk og menneskesyn som er på kollisjonskurs med hverandre. Informantene er også opptatt av det humanistiske menneskesynet og en etisk god yrkesutførelse.

I avsnittene ”Fengselsvesenets muligheter for rehabilitering” og ”Miljøpåvirkning” har jeg som utgangspunkt brukt Vygotskys teori om *sosiokulturelle prosesser*, *høyere kognitive prosesser* og *den nærmeste utviklingssonen* (Bråten:1998). Ut fra hans teori, drøftingen av hverdagslivet samt bemanningsnormen ser det ganske *håpløst ut* å kunne regne med rehabilitering av de innsatte og domfelte. Spesielt fordi politiske myndigheter prioriterer som de gjør.

I avsnittet ”Kontaktbetjentarbeid som profesjon, eller?” og ”Samtale om kriminalitet” har jeg brukt Meek Hansen m.fl. (1999). Han har skrevet håndboken i kontaktbetjentarbeidet. Jeg har vurdert kontaktbetjentoppgavene i forhold til Eckhoff (1967), Torgersen (1972, 1994) og Skau (2002) sin teori om profesjonalisering. Jeg har funnet at kontaktbetjentarbeidet ikke kan betraktes som en profesjon eller profesjonelt arbeid ut fra Torgersen og Eckhoff. Derimot kan kanskje kontaktbetjentarbeidet betraktes som profesjonelt i forhold til Skau sin teori om samlet profesjonell kompetanse. Det er gunstig med tanke på profesjonalisering at kontaktbetjentene får muligheter til å *forske* på sitt eget yrke og sine arbeidsoppgaver.

5.40.00 Metode

Kapitlet "Metode" er i liten grad et teoretisk kapittel. Det er kun avsnittene om validitet og reliabilitet som innehar teorier som grunnlag for drøftingene. De andre avsnittene er praktiskorienterte. I avsnittet "Validitet" har jeg valgt teorier som belyser *kvalitativ* metode ut fra Yin (2003). Og i avsnittet "Validitet i kvalitativ metode vs kvantitativ metode" har jeg brukt Grønmo (2002) i drøftingene av forskjellene på disse metodene. Yin (2003) påpeker og mener kritikken av *casestudie* blir kritisert fordi forskerne feiler. Disse to teoretikerne har dannet noe av grunnlaget for min drøfting i forhold til om denne oppgaven innehar validitet. Dermed anser jeg disse teoretikerne for å kjempe for validitet i kvalitativ forskning.

Fordi problemstillingen omhandler fengselsbetjentyrket, har jeg valgt kvalitative intervju av 10 fengselsbetjenter, samt fengselsfaglig litteratur som inneholder empiri. Min drøfting i forhold til validitet er om 10 informanter fra to fengsler er godt nok, og om mine fengselsfaglige erfaringer bør brukes. For å få et klart bilde av metodevalget har jeg brukt Grønmo (2002) som drøfter forskjellene på kvalitativ og kvantitativ metode. Etter min vurdering har drøftingene deres gått ut på å forsvare den kvalitative forskningen. Forsvaret til Grønmo og Yin har overbevist meg om riktigheten av å bruke kvalitativ metode med dybdeintervju i denne oppgaven sammen med intern og ekstern teori.

Avsnittet "Reliabilitet" setter fokus på måleinstrumentets kvalitet. Her har jeg valgt Hellevik (1999), Grønmo (2002), Kleven (2002), Yin (2003) og Kvale (2006) for å belyse reliabiliteten i oppgaven. Mine drøftinger av disse teoretikerne har ført til overbevisning om at denne oppgaven/forskningen ikke er naturalistisk og statistisk reliabel og generaliserbar. Den kan heller anses som *analytisk* generaliserbart, noe som betyr at leserne selv må avgjøre om de anser dette arbeidet så *reliabelt* at de kan bruke det.

6.00.00 LITTERATUR

- Alnes, Ø. (2006): *Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt. Slik de innsatte opplever det*. Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS Oslo.
- Backer, H. (1973): *Outsiders. Studies in the Sociology of Diviance*. Free Press, New York.
- Berger, P og Luckmann, T. (1966): *Den samfunnsskapte virkelighet*. Printed in Polan OZGraf SA.
- Bråten, I. (1998): *Vygotsky i pedagogikken*. Cappelen Akademiske Forlag as. 2. opplag.
- Bødal, K. (1979): *Fengselstjenestemannen har ordet*. Justisdepartementet – fengselsstyret.
- Dagbladet (2007): *Intervju av direktør Knut Bjarkeid Ila fengsel og debattant Asbn m.fl.* Nettavis 12.01.
- Eckhoff, T. (1967): *Vitenskaper, profesjoner og klienter*. Nordisk forum vol 2. Fellestrykk A/S Oslo
- Eriksson Ulfsdotter, Y. (2006): *Yrke, status & genus*. En sociologisk studie om yrken på en segregert arbeidsmarknad. Göteborg University.
- Etzioni, A. (1969): *The Semi- Professions and Their Organization*. The Free Press. New York.
- Fafo (2006): *Etats- eller høyskoleutdanning i norsk kriminalomsorg – konsekvenser for rekrutteringen*. Foreløpig upublisert rapport.
- Fengselsstyret (1962): *Alminnelig tjenesteinstruks for fengselsvesenets tjenestemenn. Instruks 2*.
- Fløistad, G. (1996): *Om å kunne mer enn man kan. Ledelse, verdiformidling og kunnskapskrav i skolen*. Høyskoleforlaget AS.
- Giddens, A. (1998): *Sociology third editions*. Polity Press Cambridge.
- Grønmo, S (2002): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget 2. utgave, 3. opplag Oslo.
- Hagen, S. (2005): *Håndbok i sikkerhet*. Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, Oslo.
- Hammerlin, Y. og Larsen, E. (1997): *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Ad Notam Gyldendal AS Oslo.
- Hammersley, M. og Atkinson, P. (1998): *Feltmetodikk, grunnlaget for feltarbeid og feltforskning*. Ad Notam Gyldendal 2. opplag Oslo.
- Haugen, R. (2000): *Barn og unges læringsmiljø*. HøyskoleForlaget Kristiansand S.

- Henriksen, J. O. og Vetlesen, A. J (2001): *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. Gyldendal Norsk Forlag AS 2. opplag.
- Hellevik, O. (1999): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Universitetsforlaget ASOslo.
- Hoëm, A. (1978): *Sosialisering, en teoretisk og empirisk modellutvikling*. Universitetsforlaget AS
- Justis- og politidepartement (2004): *Utdanning for fengselsbetjenter*. Delinnstilling 2 fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Justisdepartementet.
- Justis- og politidepartement (2006): *Brev om utdanning for fengselsbetjenter*. Vår ref: 2006/02070-/01
- Justis- og politidepartement (2006): *Rask reaksjon- tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen*.
- Karlsen, J. E. (1999): *Sosiologi og ulikhet*. Universitetsforlaget as. 5. opplag Oslo.
- Karlsen, V. (2001): *Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena*, Kriminalomsorgens utdanningssenter OSLO.
- Kleven, T. A. (2002): *Innføring i forskningsmetodologi*, Unipub forlag og forfatteren Oslo.
- Kofoed, S (2001): *Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena*, Kriminalomsorgens utdanningssenter OSLO.
- Kriminalomsorgen (2005-06): *Studieplan for Fengselsskolen*. Oslo
- Kvale, S. (2006): *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Norsk forlag AS 8. opplag.
- Larsen, E. (2001): *Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena*, Kriminalomsorgens utdanningssenter OSLO.
- Larsen, E. Nielssen, P. Hov, S (2001): *Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena*, Kriminalomsorgens utdanningssenter OSLO.
- Mathiesen, T. (1978): *Kriminalitet, straff og samfunn*. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard) A.s.
- Mead, G. H. (1934): *Mind, Self & Society*. University, of Chicago Press, Chicago.
- Meek Hansen, W. Larsen, E. Langseth Storvik, B.(1999): *Fengselsbetjent, kompetanse – kontakt – framtid*. Kommuneforlaget AS, Oslo.
- Mollenhauer, K. (1996): *Glemte sammenhenger. Om kultur og oppdragelse*. Ad Notam Gyldendal.
- Norsk fengsels- og friomsorgsforbund (2006): *Protokoll nr. 5 fra forbundsstyremøtet*. 18.-19. oktober.

- NOU (1984:2) Norges offentlige utredninger: *Utdanning for arbeid i kriminalomsorgen*. Universitetsforlaget Oslo – Bergen – Tromsø.
- Repstad, P. (1998): *Sosiologisk perspektiv for helse- og sosialarbeidere*. Tano Aschehoug 2.opplag.
- Santrock, J. W. (1999): *Life-span development*. Seventh edition. University of Texas-Dallas.
- Skau, G. M. (2002): *Gode fagfolk vokser... Personlig kompetanse som utfordring*. J. W. Cappelen Forlag a.s Oslo 2. utgave.
- St. meld. nr. 104 (1977-78): *Om kriminalpolitikken*. Justis- og politidepartement.
- St meld nr 27 (1997-98): *Om kriminalomsorgen*. Det Kongelige Justis- og politidepartement
- St. prp. nr.1 (2004-05): *For budsjetterminen 2005*. Det Kongelige Justis- og politidepartement.
- St.prp.nr.1 (2006-07): *For budsjettåret 2007*. Det Kongelige Justis- og politidepartement
- Strgjfl.(2001:21): *Lov om straffegjennomføring av 18. mai*.
- Storvik, B. L. (2003): *Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21*. Høyskoleforlaget AS
- Løvlie, L. (1997): *Oppdragelse til det moderne*. Universitetsforlaget as 5. opplag. Oslo.
- Torgersen, U. (1972): *Profesjonssosiologi*. Universitetsforlaget Oslo – Bergen – Tromsø.
- Torgersen, U. (1994): *Profesjoner og offentlig sektor*. TANO A.S.
- Wister O. A. (1997): *Enkelte trekk ved norsk fengselshistorie*. KRUS nr. 2/97 Oslo.
- Yin, R. K. (2003): *Case study research*. Printed in the United States of America.
- Øyen, E. (1999): *Sosiologi og ulikhet*. Universitetsforlaget as. 5. opplag Oslo.